

GLOBAL DIALOGUE

11.3

3 numere pe an în mai multe limbi

Discuții sociologice
cu Nancy Fraser

Armin Thurnher

Perspective
teoretice

Michael Fine
G. Günter Voss

Munca și
piața muncii

Rafia Kazim, Chris Tilly,
Brigitte Aulenbacher, Aranka Vanessa Benazha,
Helma Lutz, Veronika Prieler,
Karin Schwiter, Jennifer Steiner,
Ruth Castel-Branco, Sarah Cook,
Hannah Dawson, Edward Webster,
Sandiswa Mapukata, Shafee Verachia,
Kelle Howson, Patrick Feuerstein,
Funda Ustek-Spilda, Alessio Bertolini,
Hannah Johnston și Mark Graham

Antropocen:
aspecte critice

Ariel Salleh
Shoko Yoneyama
Gaia Giuliani
Ulrich Brand
Markus Wissen
Jason W. Moore

Sociologia din Magreb

Mounir Saidani
Mohammad Eltobuli
Hassan Remaoun

Secțiune deschisă

- > Abordarea inegalităților în lupta COVID-19
- > Paradigma lui Ibn Khaldun în filosofia lui Kuhn
- > Imaginarul social și sociologia dreptului în Brazilia

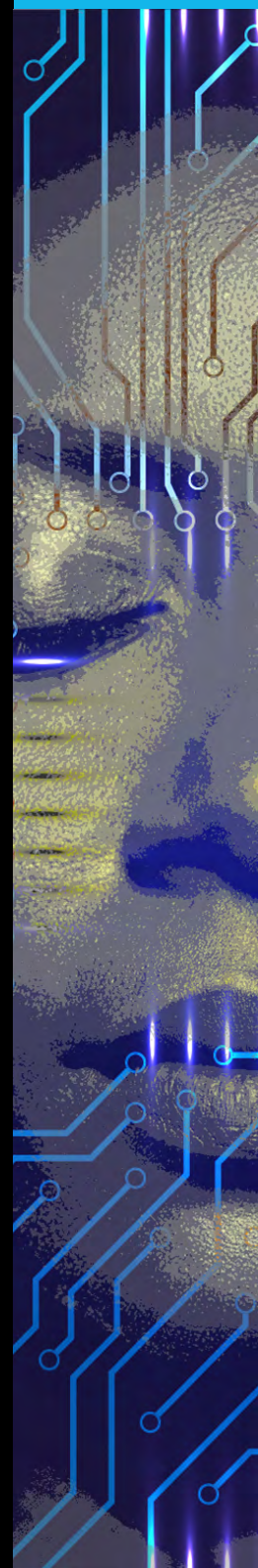
MAGAZINE

VOLUM 11 / NUMĂRUL 3 / DECEMBRIE 2021
<https://globaldialogue.isa-sociology.org/>

GD

International
Sociological
Association
isa

Schimbările climatice și catastrofele ecologice, munca precară, condițiile precare de muncă și sărăcia, inegalitățile economice și sociale de pe tot globul – acestea sunt doar câteva dintre problemele stringente ale vremurilor noastre. În dezbaterile sociologice găsim reflecții de anvergură asupra modernității și capitalismului, dar și asupra modului în care ideile de progres și creștere, alături de sistemul economic pun în pericol reproducerea ecologică și socială. Acest număr din *Global Dialogue* se concentrează pe analiza problemelor care sunt cauzate de conceptele dominante ale principiilor economice și a relațiilor om-natură, prin corespondență cu munca și cu modul de viață din diferite părți ale lumii. Unele articole revin la clasici, altele caută să analizeze aspecte noi privind viitoarea lor relevanță, iar altele reflectă asupra unor diagnostice importante ale evoluțiilor contemporane.

Acest număr al revistei începe cu un interviu condus de proeminentul jurnalist austriac Armin Thurnher, cu cel mai renumit filozof și teoretician critic american, Nancy Fraser. Ea reflectă asupra experiențelor sale biografice de stânga, își prezintă analiza capitalismului contemporan și arată cum pandemia trebuie considerată asemeni unui efect al unei economii care erodează și distruge fundamentul social și ecologic al vieții.

În secțiunea teoretică, Michael Fine analizează comercializarea continuă a muncii de îngrijire și formele respective de guvernare, dar și efectele acestora în ceea ce privește furnizarea insuficientă de îngrijire și condițiile precare de muncă. Pandemia și în special decesele aferente din casele cu servicii de îngrijire la domiciliu arată tendințele distructive ale unei astfel de societăți (eng. *market society*). G. Günter Voss prezintă o discuție profundă despre muncă bazându-se pe clasicii și clasicii moderni ai filosofiei, științelor politice și sociale. În plus, articolul său pune în lumină interacțiunea complexă dintre munca plătită și cea neremunerată, precum și semnificația acestora pentru bunul mers al societății.

Prima secțiune continuă această reflecție asupra muncii prin combinarea aspectelor teoretice și a constatărilor empirice. Articolele incluse aici ne invită la o călătorie în jurul globului, investigând diferite forme de muncă și analizând condițiile în care se desfășoară aceasta. Rafia Kazim arată cum pandemia îi afectează pe lucrătorii migranți din India, în timp ce Chris Tilly reflectă asupra fenomenului global al muncii precare și informale. Un studiu comparativ din Austria, Germania și Elveția descrie diferite moduri

de furnizare a îngrijirii la domiciliu. Cercetătorii din Africa de Sud și Marea Britanie se concentrează pe munca digitală, discută despre influența și funcționarea algoritmilor, relevanța lucrului pe platformă în Sudul global și perspectivele de viitor, precum și de economia gig online și securitatea așa-numiților „lucrători în cloud” (eng. *cloudworkers*).

Cea de-a doua secțiune se angajează într-o dezbatere critică în jurul conceptului de Antropocen. În timp ce unii dintre autorii numărului curent își actualizează perspectiva asupra acestuia, alții ne propun o examinare mai critică a conceptului. Toate contribuțiile oferă reflecții critice asupra relației ierarhice dintre oameni și natura (non-umană), supunând analizei o gamă largă de subiecte din dezbaterile sociologice actuală. Ariel Salleh critică conceptul modern al naturii și forma capitalistă și patriarhală de dominație, confruntându-le cu idei și abordări eco-socialiste și eco-feministe din mișcările sociale. Shoko Yoneyama și Gaia Giuliani, provenind din direcții de cercetare diferite, se concentrează pe diagnosticul contemporan al Antropocenului, arătând limitările acestuia și discutând potențialul diferitelor abordări de a redefini relațiile om-natură. Ulrich Brand și Markus Wissen investighează felul în care „modul imperial de viață” și respectivele moduri de exploatare a muncii și a naturii ar putea deveni hegemonice. Dintr-un punct de vedere similar, contribuția lui Jason W. Moore demitizează conceptul de Antropocen ca fiind unul ideologic, propunând în schimb o analiză geoistorică a Capitalocenului.

Nu mai puțin importante sunt perspectivele privind dezvoltarea sociologiei, Mounir Saidani solicitând articole de la sociologi din Magreb. Reunind perspective din Algeria, Tunisia și Libia, aceștia reflectă asupra comunității științifice, predării și cercetării academice, precum și asupra sociologiei profesionale și (non-) publice din regiune.

Nu în ultimul rând, „Secțiunea deschisă” oferă o analiză a activităților de bază în fața pandemiei din Zambia, o discuție asupra paradigmei noii științe a lui Ibn Khaldun și o reflecție asupra conceptului de imaginar în contextul sociologiei braziliene a dreptului. ■

Brigitte Aulenbacher și Klaus Dörre,
editori *Global Dialogue*

> **Publicația *Global Dialogue* poate fi găsită tradusă în mai multe limbi străine pe [website](#).**
> **Propunerile de articole se trimit la adresa globaldialogue.isa@gmail.com.**

> Echipa editorială

Editori: Brigitte Aulenbacher, Klaus Dörre.

Editori asistenți: Johanna Grubner, Walid Ibrahim.

Editor asociat: Aparna Sundar.

Editori-șefi: Lola Busuttil, August Bagă.

Consultant: Michael Burawoy.

Consultant media: Juan Lejárraga.

Editori consultanți:

Sari Hanafi, Geoffrey Pleyers, Filomin Gutierrez, Eloisa Martín, Sawako Shirahase, Izabela Barlinska, Tova Benski, Chih-Jou Jay Chen, Jan Fritz, Koichi Hasegawa, Hiroshi Ishida, Grace Khunou, Allison Loconto, Susan McDaniel, Elina Oinas, Laura Oso Casas, Bandana Purkayastha, Rhoda Reddock, Mounir Saidani, Ayse Saktanber, Celi Scalón, Nazanin Shahrokni.

Editori regionali

Lumea arabă: (Tunisia) Mounir Saidani, Fatima Radhouani, Habib Haj Salem; (Algeria) Souraya Mouloudji Garroudj; (Maroc) Abdelhadi Al Halhouli; (Liban) Sari Hanafi.

Argentina: Magdalena Lemus, Juan Parcio, Martín Urtasun.

Bangladesh: Habibur Khondker, Khairul Chowdhury, Mohammad Jasim Uddin, Bijoy Krishna Banik, Sebak Kumar Saha, Sabina Sharmin, Abdur Rashid, M. Omar Faruque, Mohammed Jahirul Islam, Sarker Sohel Rana, Shahidul Islam, A.B.M. Najmus Sakib, Eashrat Jahan Eyemoon, Helal Uddin, Masudur Rahman, Syka Parvin, Yasmin Sultana, Ruma Parvin, Ekramul Kabir Rana, Sharmin Akter Shapla, Md. Shahin Aktar.

Brazilia: Gustavo Taniguti, Angelo Martins Junior, Andreza Galli, Dmitri Cerboncini Fernandes, Gustavo Dias, José Guirado Neto, Jéssica Mazzini Mendes.

Franța/ Spania: Lola Busuttil.

India: Rashmi Jain, Manish Yadav, Rakesh Rana, Sandeep Meel.

Indonezia: Kamanto Sunarto, Hari Nugroho, Lucia Ratih Kusumadewi, Fina Itriati, Indera Ratna Irawati Pattinasarany, Benedictus Hari Juliawan, Mohamad Shohibuddin, Dominggus Elcid Li, Antonius Ario Seto Hardjana, Diana Teresa Pakasi, Nurul Aini, Geger Riyanto, Aditya Pradana Setiadi.

Iran: Reyhaneh Javadi, Niayesh Dolati, Abbas Shahrabi, Sayyed Muhamad Mutallebi.

Kazahstan: Aigul Zabirowa, Bayan Smagambet, Adil Rodionov, Almash Tlespayeva, Kuanysh Tel, Almagul Mussina, Aknur Imankul, Madiyar Aldiyarov.

România: Raluca Popescu, Raisa-Gabriela Zamfirescu, Iulian Gabor, Monica Georgescu, Ioana Ianuş, Bianca Mihăilă, Maria Stoicescu.

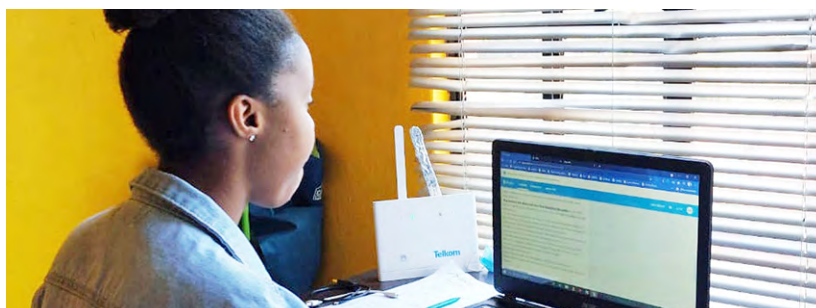
Rusia: Elena Zdravomyslova, Anastasia Daur, Daria Kholodova.

Taiwan: Wan-Ju Lee, Tao-Yung Lu, Tsung-Jen Hung, Yu-Chia Chen, Yu-Wen Liao, Po-Shung Hong, Kerk Zhi Hao, Yi-Shuo Huang, Chung-Wei Huang.

Turcia: Gül Çorbacioğlu, Irmak Evren.

Interviată de Armin Thurnher, **Nancy Fraser** reflectă asupra experienței sale de stânga, ne împărtășește analiza sa asupra capitalismului contemporan și ne explică de ce pandemia este un efect al unei economii care erodează și distruge fundamentul social și ecologic al vieții.

Combinând abordări teoretice și rezultate empirice, această secțiune de articole ne oferă o analiză a diferitelor forme de **muncă** din varii zone geografice.

Mult discutatul concept al **Antropocenului** este dezbătut aici prin implicarea unor precursori teoretici și oferindu-i o examinare critică din perspective multiple și variate.

Global Dialogue există datorită unui grant generos de la **SAGE Publications**.

> În acest număr

Editorial 2

> DISCUȚII SOCIOLOGICE

Pandemia văzută ca Furtuna Perfectă a iraționalității capitaliste:
un interviu cu Nancy Fraser

de Armin Thurnher, Austria 5

> PERSPECTIVE TEORETICE

Decesele din căminele de îngrijire în timpul pandemiei

de Michael Fine, Australia 9

Spre o teoretizare contemporană a muncii

de G. Günter Voss, Germania 12

> MUNCA ȘI PIAȚA MUNCII

COVID-19 și lucrătorii migranți din India

de Rafia Kazim, India 16

Munca informală și precară într-un context global

de Chris Tilly, SUA 18

Îngrijiri contestate în Austria, Germania, Elveția

de Brigitte Aulenbacher și Veronika Prieler, Austria;
Aranka Vanessa Benazha și Helma Lutz, Germania;
Karin Schwiter și Jennifer Steiner, Elveția 20

Viitorul muncii în era digitală

de Ruth Castel-Branco, Sarah Cook, Hannah Dawson
și Edward Webster, Africa de Sud 22

Decodificând controlul algoritmic

de Sandiswa Mapukata, Shafee Verachia
și Edward Webster, Africa de Sud 24

Platforme de muncă online: putere fără responsabilitate?

de Kelle Howson, Funda Ustek-Spilda, Alessio
Bertolini și Mark Graham, Marea Britanie;
Patrick Feuerstein, Germania; Hannah Johnston, SUA 26

> ANTROPOCEN: ASPECTE CRITICE

Conservarea agriculturii ca muncă și epistemologie

de Ariel Salleh, Africa de Sud 28

Anime-urile lui Miyazaki: animism pentru Antropocen

de Shoko Yoneyama, Australia 30

Antropocenul și insuficiențele sale

de Gaia Giuliani, Portugalia 32

Modul imperial de viață și hegemonia capitalistă

de Ulrich Brand și Markus Wissen, Germania 34

Să nu ne gândim la Antropocen:

Omul și Natura în Capitalocen

de Jason W. Moore, SUA 36

> SOCIOLOGIA DIN MAGREB

Sociologia în Magreb: istorie și perspective

de Mounir Saidani, Tunisia 38

Sociologia în Libia

de Mohammad Eltobuli, Libia 39

Sociologia în Algeria: predare, utilizare și statut

de Hassan Remaoun, Algeria 41

Sociologia tunisiană: în fața unei crize triple

de Mounir Saidani, Tunisia 43

> SECȚIUNEA DESCHISĂ

Abordarea inegalităților în lupta cu COVID-19

de Wilma S. Nchito, Zambia 45

Paradigma lui Ibn Khaldun în filosofia lui Kuhn

de Mahmoud Dhaouadi, Tunisia 47

Imaginarul social și sociologia dreptului în Brazilia

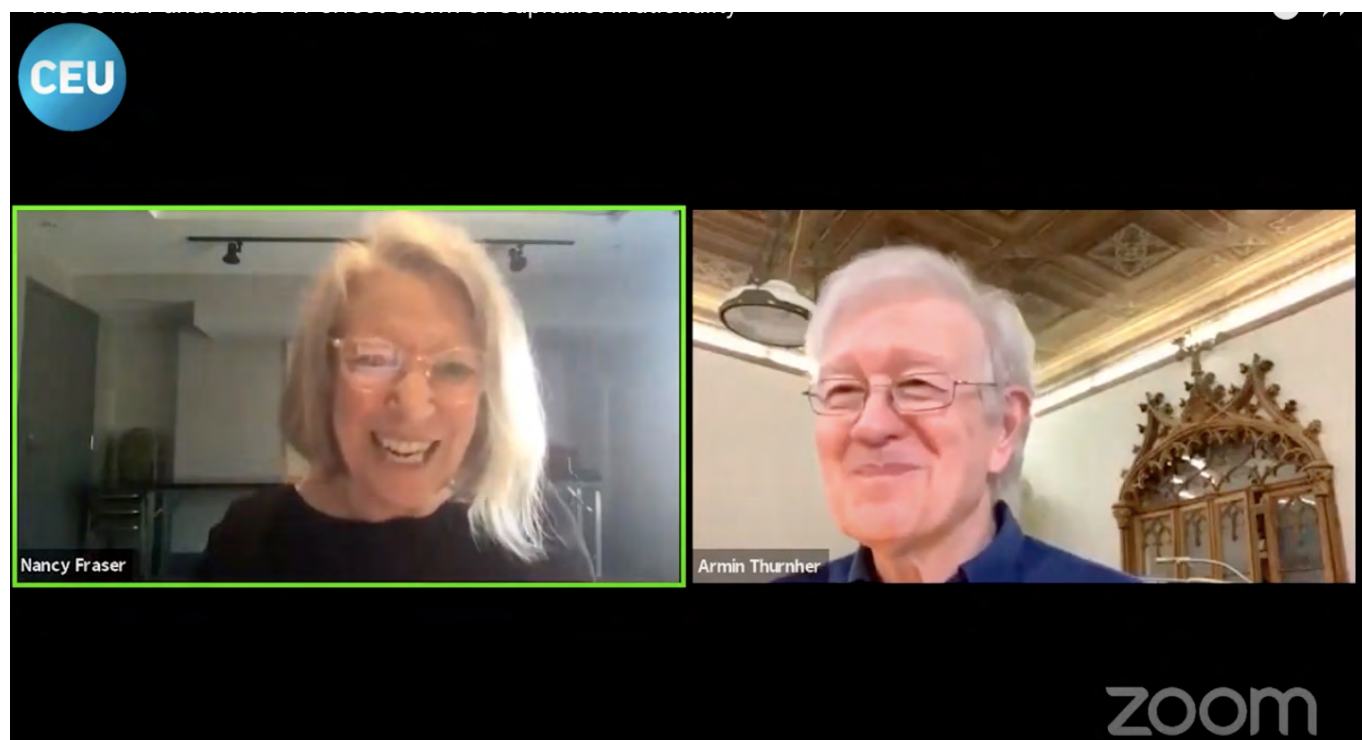
de Francisco Bedê și Gabriel S. Cerqueira, Brazilia 49

„Numai prin triada îngrijirii, îngrijirii de sine și îngrijirii Pământului
responsabilitatea umană față de viața umană și non-umană și non-viață
devine o valoare politică”

Gaia Giuliani

> Pandemia văzută ca Furtuna Perfectă

a iraționalității capitaliste
un interviu cu Nancy Fraser

În contextul vizitei sale din 2021 derulată prin programul „Karl Polanyi”, Nancy Fraser este interviuată de către Armin Thurnher via Zoom.

În mai 2021, **Nancy Fraser**, renumita teoreticiană, filosoafă și critic, alături de Henry A. și Louise Loeb, profesori de științe sociale și police la New School for Social Research, s-au întâlnit pentru un interviu public cu **Armin Thurnher**, fondatorul și directorul importantului ziar austriac, cu apariție săptămânală numit *Falter*. Nancy Fraser, primul profesor invitat prin programul „Karl Polanyi”, găzduit în orașul Viena, Universitatea Central Europeană, Universitatea din Viena, Universitatea de Economie și Afaceri din Viena, Camera de Comerț și Societatea Internațională „Karl Polanyi” și Armin Thurnher, jurnalist politic, au vorbit despre subiecte contemporane importante. Acest interviu oferit revistei *Global Dialogue* prezintă experiențele biografice de stânga ale lui Nancy Fraser și analiza sa asupra capitalismului și pandemiei.

AT: Nancy Fraser, cum devine un filosof politic american, un socialist? Evident, ești parte a generației '68, dar nu mulți din acea generație au devenit socialiști. Cum s-a întâmplat?

NF: Am crescut în Baltimore, Maryland, într-o perioadă în care acesta era orașul lui Jim Crow, segregat rasial prin lege. Ca mic copil, acel sistem mi se părea normal, chiar și atunci când lucrurile nu păreau în regulă și am simțit că ceva era

greșit. Totodată, izbucnirea mișcării drepturilor omului și lupta pentru desegregare m-au provocat, în acel moment, să îmi vizualizez din nou copilăria și situația familială. Părinții mei erau liberali de partea lui Franklin Roosevelt, însă am ajuns la concluzia că nu trăiau chiar așa cum predica. Mi-am canalizat toată furia adolescentină rebelă în sfera politică – mai întâi în lupta pentru drepturile omului, apoi în cea împotriva războiului din Vietnam, și de acolo, urmând traiectoria standard a generației mele, în SSD (*Students for a Democratic Society*), feminism și așa mai departe. >>

O să-ți prezint o mică poveste legată de modul în care am devenit socialistă. Eram foarte implicată în planul mișcării de rezistență față de războiul din Vietnam. Încurajam tinerii bărbați americani să își ardă cardul de recrutare și să refuze înrolarea. În această atmosferă intens radicală, am devenit obsedată de rapoartele legate de călugării budiști din Vietnam care își dădeau foc de vii pentru a protesta împotriva războiului. Doar ca să înțelegi ce nebunie era, eram o tânără studentă și mergeam și îmi spuneam: dacă ești într-adevăr împotriva războiului, cum poți justifica faptul că tu nu îți dai foc? Din fericire, s-a întâmplat să cunosc niște Trotsky-iști și ei au zis, uite, există și altă cale (râsete). Așa am devenit socialistă și am intrat în aripa socialistă a SSD.

Mai târziu, am aflat că ideea mea inițială că ar putea fi o revoluție socialistă în America în următorii ani era o iluzie. Dar valorile și spiritul Noii Stângi au rămas foarte importante pentru mine de atunci. Intuițiile mele morale de bază și angajamentele politice nu s-au schimbat cu adevărat. Sper că am devenit mai diferită și cred că știu mai multe lucruri despre ce înseamnă să dezvoltăm aceste intuiții și perspective. Dar anul 1968 rămâne crucial pentru mine.

AT: Care au fost cei mai importanți profesori, dar influențe academice?

NF: Am învățat la început la Colegiul Bryn Mawr, care este un colegiu de elită pentru femei, și am mers acolo pentru a-i studia pe clasici, greaca și latina. Profesorul meu a fost Richmond Latimore, marele poet și traducător al *Iliadei* – m-am dus acolo special ca să studiez cu el. Apoi, am schimbat repede cu filosofia, care m-a captivat, folosind în acest timp cunoștințele lingvistice acumulate. Dar pe măsură ce anii 1960 au trecut, am ajuns să cred că educația clasică pe care o primeam nu se potrivea vremurilor. Eul meu activist a preluat conducerea. M-am luptat mult cu aceste două pasiuni: politicul și intelectualul. Un profesor important, care m-a învățat cum să le urmez pe amândouă, și care este acum colegul meu la New School, a fost Richard J. Bernstein. El mi-a prezentat Școala Frankfurt. Prima carte pe care am citit-o venind aici a fost *One Dimensional Man* de Herbert Marcuse, care a surprins sentimentul meu și anume că trăiam într-o societate în care figurile de stil convenționale folosite pentru a înțelege lumea erau mai degrabă o mistificare decât o clarificare.

AT: Cum a intrat Karl Polanyi în biografia ta? Ți s-a părut interesant ca istoric sau ca omolog a lui Hayek a cărui ideologie a devenit dominantă, deși mulți oameni nici nu știu că există?

NF: Prima mea întâlnire cu Karl Polanyi a avut loc în timpul studenției la Bryn Mawr. Am citit *Marea Transformare* acolo pentru un curs de științe politice. Dar atunci nu am fost foarte impresionată de el, pentru că,

în acel moment, eram concentrată pe Marx, și bănuiesc că Polanyi a pălit prin comparație. Doar că mulți ani mai târziu, când am recitat Polanyi, mi-am dat seama ce mare gânditor este, ce comoară mare este acea carte. Așa că am început să-l predau. În procesul de a-l reciti și acum de a-l predă, a lăsat o amprentă puternică asupra mea. Și am început să-mi gândesc modul de a vedea lumea prin prisma „celor doi Karl”, Marx și Polanyi, fiecare dintre ei având idei mărețe, dar și unele unghiuri moarte. Și mi-am dat seama că proiectul meu este să unesc aceste idei ale celor doi Karl, într-un singur cadru mai comprehensiv, pentru a acoperi aceste unghiuri moarte. De fapt, nu e chiar corect. Nu sunt doar cei doi Karl pe care mă concentrez, ci „cei doi Karl plus”, unde „plusul” înseamnă teoria feministă, teoria ecologică, anticolonială și anti-imperială – niciuna dintre acestea nefiind dezvoltate în mod adecvat de Marx și Polanyi.

AT: Să vorbim despre pandemie. Când ne gândim la pandemie, ne gândim la ea ca la un fel de catastrofă naturală, ca la ceva neprevăzut care nu are nimic de-a face cu ceea ce au făcut oamenii. După ce am citit textul din cartea pe care urmează să o publici, văd lucrurile un pic diferite. Te rog să detaliezi.

NF: Mare parte din *Cannibal Capitalism* a fost scrisă înainte de izbucnirea COVID, dar cartea include o postfață intitulată „O furtună perfectă de iraționalitate și injustiție capitalistă”. Așa văd eu pandemia, ca punctul în care converg toate ideile iraționale și injustițiile capitalismului. Atunci când a apărut, ți-am împărtășit viziunea conform căreia virusul este un dezastru natural. Dar de atunci am învățat despre ceea ce epidemiologii numesc salturi de zoonoză de la alte specii la oameni. Virusul care cauzează COVID-19 vine de la lilieci, care locuiesc în peșteri retrase, departe de oameni. Pentru o perioadă foarte lungă, nu a cauzat probleme nimănui. Dar ceva s-a întâmplat și a adus acești lilieci în contact cu o specie punte sau intermediară și apoi aceste specii au intrat în contact cu noi. Așa am contactat virusul. Așa că întrebarea este: Ce a dus la apropierea acestor specii care au fost în trecut distanțate? Ei bine, două lucruri: încălzirea globală și defrișarea tropicală, ambele cauzând migrații masive ale speciilor, prin care specii neadaptate sau amenințate trebuie să își găsească noi habitate unde să trăiască mai bine. Ca rezultat, multe organisme nefericite care încearcă să găsească noi refugii intră în contact cu alte specii cu care nu au mai avut vreo legătură până în acest moment. Și, foarte repede, noii viruși de zoonoză se transferă. Asta, apropo, este aceeași dinamică care a accelerat și celelalte izbucniri de coronavirus, precum SARS și MERS, sau Ebola și SIDA. SARS a trecut de la lilieci la zibete și la oameni. MERS de la lilieci, la cămile, la oameni. Este posibil, deși știința nu a stabilit definitiv, ca boala COVID-19 să fi fost transmisă prin pangolini sau prin alte specii intermediare. În orice caz, atunci, această dinamică a fost cauzată de încălzirea globală și de defrișările tropicale. Și atunci, ce este în spatele lor? Capitalismul.

Acesta este sistemul care ne-a adus încălzirea globală, bombardând atmosfera cu gaze cu efect de seră. Și este și sistemul care taie pădurile tropicale pentru a face loc mineritului și creșterii bovinelor. COVID-19 este copilul capitalismului. Și nu este, cu siguranță, ultima pandemie prin care vom trece. Pentru că aceste cauze subiacente continuă. Deci da, pandemia este naturală, dar nu doar naturală. Este natura destabilizată de capitalism.

AT: Și, capitalismul, în mod surprinzător, a dezvoltat un vaccin foarte rapid. Și devine foarte creativ în timpul unei crize. Deci nu este un punct în plus pentru capitalism, pe de altă parte?

NF: Da și nu. Ne gândim prea mult la sănătate în termeni de tratament individual. Dar are și o latură infrastructurală, iar pandemia a scos în lumină caracteristicile acestei părți. A demonstrat cât este de important să menții o infrastructură în sănătate – exact așa cum trebuie să întreținem drumurile, podurile și infrastructura fizică. Firmele private dețin acum cea mai mare parte din capacitatea lumii de a gestiona urgențele din sănătate: forța de muncă și materiile prime, mașinăriile și instalațiile de producție, lanțurile de aprovizionare și proprietatea intelectuală. Dar nu au niciun interes față de bunul public. Lor le pasă în principal de profiturile lor și de prețul acțiunilor. Vedem asta cel mai clar în lupta actuală privind proprietatea intelectuală a vaccinului, care va stabili dacă va deveni disponibil la nivel global ca un bun public, așa cum ar trebui dacă vrem să controlăm acest virus. Privatizarea capacității sănătății publice a fost un mare handicap în această privință.

Acum ajung la argumentul tău pro capitalism. Ei bine, primul punct se referă la faptul că o mare parte a muncii care a permis dezvoltarea rapidă a acestui vaccin a venit din sectorul public, de la Institutele Naționale de Sănătate din Statele Unite (*US National Institutes of Health – NIH*). Știu sigur despre asta în Statele Unite, dar bănuiesc că au existat contribuții publice și în alte țări – cu siguranță în Cuba, China, și Rusia, și poate și în altele. În orice caz, mare parte a muncii de pregătire care a făcut posibil ceea ce numim vaccinul „Moderna” a fost făcută la NIH. Este ca internetul. Departamentul de Apărare al Statelor Unite a fost pionier al internetului. A început ca un bun public. Apoi, bineînțeles, a fost preluat de Google, Facebook, Apple și așa mai departe. În ambele cazuri, această tehnologie a fost dezvoltată la început în sectorul public. Așa că, în mod sigur capitalismul nu merită să primească laude. Aș spune că este meritul științei, și că știința se poate dezvolta la fel de bine prin sprijinul public, așa cum într-adevăr, s-a întâmplat adesea.

AT: Dar statul are o problemă, este o victimă a neoliberalizării și nimănui nu-i place statul. Aparent, state autoritare precum China (și state democratice care s-au putut izola și aplica măsuri mai radicale, precum Australia și Noua Zeelandă) au avut succes în lupta cu pandemia. În Europa, există tendința de a pune

accent mai mult pe pericolul privind drepturile omului decât pe măsurile privind sănătatea publică.

NF: Oricum, această problemă este și mai gravă în Statele Unite. Oamenii care au invadat Capitoliul din State pe 6 ianuarie, sperând să împiedice sau să întârzie atestarea victoriei lui Joe Biden în alegerile prezidențiale, au o teorie – încurajată de Trump – despre ceea ce ei numesc „statul adânc” (*deep state*). Ei cred în niște teorii conspiraționiste foarte bizare și periculoase, inclusiv negarea COVID, care, la fel ca negarea climei, spun că este totul o impostură, menită să ajute guvernele să aibă și mai mult control. Aceste idei au rădăcini adânci în cultura noastră politică, care este puternic individualistă și libertariană. Și această suspiciune de lungă durată a statului a fost acum sporită la o culme a agitației în ecosistemul populist de dreapta al lui Trump. Ca om de stânga, am multe de obiectat la adresa statelor, mai ales a Statelor Unite, pentru ce au făcut, de exemplu, invadarea Irakului și multe alte lucruri oribile. Aș prefera să mă bazez pe agenții internaționale, presupunând că sunt competente și independente de marile puteri. Din păcate, nu aceasta este situația: OMS este slabă și posibil să nu își fi făcut treaba în cel mai bun mod. În orice caz, când ești într-o urgență privind sănătatea, așa cum suntem acum, trebuie să ne bazăm pe puterile publice care există. Și țările care s-au descurcat cel mai bine – și, ca tine, aș include China – sunt cele în care populația vede puterea publică într-o lumină relativ pozitivă. S-ar putea să vrea o putere publică mai democratică, dar nu sunt individualiști libertarieni lunatici. Statele Unite s-au luptat să valideze puterea ca opusul pieței. Țara a vaccinat rapid aproape 100 de milioane de oameni, dar efortul s-a blocat din cauza ezitării și a rezistenței la vaccin. În aceste circumstanțe, sunt în favoarea introducerii pașapoartelor de vaccinare. Vrei să mergi la un meci de baschet, vrei să mergi la teatru, trebuie să arăți o dovadă că te-ai vaccinat – sau o dovadă validă medicală că este contraindicat în cazul tău. Acum, poate aceasta este o încălcare a libertății individuale. Dar există circumstanțe în care trebuie să crezi motivațiile necesare. Dacă este în regulă să interzici fumatul în restaurante și să amendezi șoferii pentru că nu poartă centura, atunci este ok să excluzi persoanele care refuză vaccinul din adunările publice din interior.

AT: În această situație în care există o comunicare necontrolată, anti-stat și anti-public, ca să spunem așa, cu noile social media ca forțe mondiale, cum produci nemulțumire sau non consimțământ ca opus la producerea consimțământului?

NF: Nu aș spune că noi producem nemulțumire. Aș spune, mai degrabă, că cel care produce nemulțumire este capitalismul. Suntem în mijlocul unei crize globale, acute, multi-dimensională, o criză generală a întregii noastre ordini sociale. COVID este un aspect al acesteia, dar sunt multe altele: economice, ecologice, sociale și politice. În această situație, există sentimentul general că sistemul

nostru social și liderii politici ne-au dezamăgit. Nemulțumirea este peste tot – și pe bună dreptate. Populismul de dreapta, autoritarian – exclusiv este o expresie a acestei nemulțumiri – chiar dacă una care confundă adevăratele cauze și soluțiile reale. Altele, să spunem, mai bune, forme de nemulțumire există de asemenea: populismul de stânga și mișcările de tipul Bernie Sanders, care reprezintă forme de nemulțumire mai raționale, promițătoare și emancipatoare. Așa că nemulțumirea există. Dar ai dreptate și ea se întrepătrunde cu tot felul de procese, precum algoritmi și persoane influente pe social media, care validează gândirea de grup și stilul de viață consumerist chiar în mijlocul a ceea ce pare să fie o dezertare majoră de la ortodoxia neoliberală. Așa că este o situație complicată.

În orice caz, personal nu produc nimic în afară de niște teorie. Și speranța mea este că acest tip de teorie va putea ajuta să clarifice lucruri pentru oameni care sunt deja în mișcare pentru motivele lor personale, în situațiile lor, în fața

propriilor impasuri, care au diferite forme, în locuri diverse și pentru populații diferite. Mulți oameni sunt cu adevărat în mișcare și nemulțumiți. Vor schimba și experimentează cu moduri alternative de a înțelege schimbarea pe care o vor și de a găsi modalități pentru a o produce. Încerc să intervin în acest proces sugerând că multe dintre problemele care duc la nemulțumirea și angajamentul lor pot fi urmărite la unul și același lucru: proiectarea capitalismului ca o formare socială care, în mod firesc, canibalizează natura, alungă bogăția și munca populațiilor rasiale, care deturneză îngrijirea și ne epuizează energia pentru a ne susține familiile și comunitățile. De asemenea, adâncește puterile publice de care avem nevoie pentru a ne rezolva problemele. Acestea sunt lucruri pe care capitalismul nu le face accidental, ci sunt în ADN-ul lui. Așa că mesajul meu este: uitați-vă la această hartă a sistemului nostru social și vedeți unde se potrivește nemulțumirea voastră și cum se leagă de nemulțumirile altora. Înțelegeți că există o singură sursă, un singur dușman comun. Haideți să ne unim și să luptăm. ■

Adresă de corespondență: Nancy Fraser <frasern@earthlink.net>

> Decese din căminele de îngrijire în timpul pandemiei

de **Michael Fine**, Universitatea Macquarie, Australia, membru ISA și fost vice-președinte al comisiei de cercetare ISA pentru Sociologia Îmbătrânirii (RC11)

Familie care își vizitează bunica într-un azil de bătrâni, separați de un geam din sticlă din cauza restricțiilor COVID-19, aprilie 2021. Domeniu public.

Răspunsurile sociale la pandemia COVID-19 se extind de la nivelul micro al interacțiunilor interpersonale în spațiile casnice și virtuale, la nivelul macro unde practicile și relațiile de îngrijire, în mare măsură, afectează națiuni întregi și schimburile lor transnaționale. Acțiunile de la fiecare dintre aceste niveluri trebuie înțelese ca forme de îngrijire.

În ultimii ani dezvoltarea unor înțelegeri teoretice care recunosc importanța îngrijirii au devenit din ce în ce mai importante pentru teoria socială și pentru cercetarea sociologică. Dovezile aduse de pandemia COVID-19 în 2020-2021 arată un răspuns dezolant din partea guvernelor naționale și a instituțiilor internaționale. În timp ce prin răspunsul sistemelor de sănătate publică din câteva țări s-a demonstrat că impactul pandemiei putea fi atenuat, majoritatea țărilor au fost depășite de situație.

Sub stresul pandemiei statul și-a asumat responsabilități de îngrijire pentru întreaga națiune, asumându-și sarcina de a sprijini și proteja populația și de a gestiona bunăstarea acestora cu grade diferite de succes. Cu piețe incapabile să răspundă și în pericol de a se prăbuși în întregime, răspunsul liderilor politici, improvizat la acea vreme și doar parțial reușit în gestionarea evenimentelor ulterioare, a fost structurat de puteri constituționale, instituții și convenții care constituie mecanisme de stat.

De-a lungul ultimelor două secole și jumătate în era transformării sociale de la feudalism și tradiție la capitalismul global care a produs lumea modernă, seturi din ce în ce mai complexe de instituții sociale pentru furnizarea de îngrijire s-au transformat în ceea ce Polanyi numește „societăți de piață”. În cea mai recentă fază și anume restructurarea capitalismului contemporan al bunăstării a văzut statul din majoritatea economiilor avansate folosindu-și puterile pentru a transforma tot mai mult sistemul de îngrijire prin promovarea piețelor de servicii. Funcționarea acestor piețe și cvasi-piețe sub diferite forme, de la îngrijirea copiilor și educație, prin sprijinul oferit persoanelor cu dizabilități și îngrijirea medicală de-a lungul vieții, până la îngrijirea vârstnicilor și asigurarea locuinței, a ajuns să susțină și să modeleze din ce în ce mai mult viața modernă.

Una dintre cele mai importante provocări la adresa teoriei sociale relevată în acest proces este răspunsul relativ inefficient evident din partea majorității economiilor capitaliste avansate, în special a celor din Europa de Vest și America de Nord. Aceste țări bogate și dezvoltate, care în mod normal se află în fruntea listelor globale de populații influente care se bucură de standarde de viață ridicate, țări cu sisteme de reglementare presupuse eficiente și sisteme de sănătate și bunăstare performante, s-au dovedit a fi deosebit de vulnerabile.

În 2020, prinse mai întâi de răspândirea virusului, apoi mai târziu de problemele date de accesul la tratament medical, guvernele celor mai multe economii capitaliste avansate nu au reușit să aducă contagiunea sub control eficient. În 2021, problemele cu furnizarea și acoperirea necesarului de vaccinuri, însoțite de ostilitatea și suspiciunea pe scară largă față de acestea, alimentate de o serie de mișcări conspirative ultra-conservatoare și de adepți naivi ai stării de bine și sănătății naturale, au părut să reflecte și apoi să repete pașii inițiali de confuzie ai majorității statelor de bunăstare capitaliste bogate.

Problemele de reglementare și administrare socială expuse de pandemie au fost exprimate printr-o multitudine de forme, poate nici una mai tulburătoare și tragică decât moartea inutilă a sutelor de mii de rezidenți ai căminelor de îngrijire pentru vârstnici din țările OECD. Căminele de îngrijire, în acest sens, servesc drept studiu de caz, un microcosmos în care este posibil să se identifice și să se delimiteze probleme dintr-o gamă largă, pe care pandemia le-a expus în sistemele mai largi de acordare și reglementare a îngrijirilor la nivel local, național și global.

Pe baza teoriei îngrijirii, două afirmații extrase din analiza lui Polanyi privind crearea societății de piață sunt avansate aici, cu intenția de a contribui la înțelegerea teoretică a dimensiunilor politice și economice ale îngrijirii și de a informa cercetările internaționale cu privire la răspunsul în fața pandemiei. Prima afirmație identifică problemele de guvernare care decurg din marketizarea îngrijirilor; a doua se referă la consecințele comodificării îngrijirii publice, în special așa cum rezultă din buzierea pe munca tot mai precară a lucrătorilor din sectorul de îngrijire și a altor angajați din prima linie.

> Decesele din căminele de îngrijire

În timpul primului val de COVID din 2020, datele privind mortalitatea au fost adesea nesigure și subestimate. În unele țări, decesele din căminele de îngrijire au fost inițial omise din totalurile naționale. [Datele recente](#) publicate de Rețeaua Internațională de Politici de Îngrijire pe Termen Lung în februarie 2021, arată că în 22 de țări pentru care au fost disponibile cifre fiabile în primul an al pandemiei, în medie 41% din totalul deceselor provocate de COVID-19 au fost în rândul rezidenților căminelor de îngrijire. Acestea au variat de la 75% din totalul deceselor COVID din Australia până la doar 8% raportate în Coreea de Sud. Cifrele sunt disproporționat mai mari în majoritatea țărilor pentru care există date disponibile. În Canada, 59% din totalul deceselor cauzate de COVID au avut loc în căminele de îngrijire a vârstnicilor, în Olanda 51%, Suedia 47%, Austria 44%. În SUA, 139.699 dintre decese au fost înregistrate în căminele de îngrijire a vârstnicilor, 39% din totalul deceselor la nivel național din primul an al pandemiei.

Căminele de îngrijire sunt finanțate și reglementate de stat pentru a îngriji și proteja persoanele în vârstă care

au nevoie de sprijin. Acestea ar trebui să servească drept refugii sigure împotriva contagiunii, oferind rezidenților lor protecție. În schimb, au devenit centre de răspândire a infecției în rândul celor mai vulnerabile grupe de vârstă, dovadă a eșecului generalizat al politicilor publice de a oferi protecție. Eșecul centrelor de îngrijire în comparație cu îngrijirea la domiciliu în ceea ce privește protecția împotriva răspândirii infecției nu poate fi atribuit nici vârstei, nici bolii cronice a rezidenților lor. Nici nu poate fi atribuită deficiențelor membrilor individuali ai personalului. Deși o serie de factori specifici, contingenți la nivel local, au jucat un rol în fiecare episod de contagiune, fenomenul global al unor astfel de decese subliniază importanța unei abordări fundamentate mai teoretic și sociologic, care să facă vizibile elementele comune din spatele acestui eșec al îngrijirii publice.

În multe țări, inclusiv în Australia, vocile progresiste au susținut că decesele sunt rezultatul politicilor care permit căminelor de îngrijire a vârstnicilor să acorde prioritate profiturilor mai mult decât oamenilor, funcționând ca afaceri private. Deși există multe dovezi circumstanțiale care susțin acest argument în unele țări, comparațiile internaționale sugerează că legătura exactă dintre căutarea profitului și decese nu este nici cauzală, nici universală. Au existat multe decese în unele cămine cu scop lucrativ, însă altele nu au înregistrat niciunul. În același timp, un număr mare de decese cauzate de COVID au fost raportate și de unele cămine fără scop lucrativ. În alte țări, cum ar fi Olanda și Suedia, au fost raportate numere foarte mari de decese asociate cu căminele de îngrijire care nu pot fi legate de urmărirea profitului de către proprietarii acestora.

> Marketizare și guvernare

Cu toate acestea, legătura cu piața nu trebuie respinsă. Sprijinul de stat pentru căminele de îngrijire a vârstnicilor s-a dezvoltat ca răspuns la eșecul istoric al piețelor. Dar, în ultimii 20-30 de ani, piețele de îngrijire au fost reintroduse în statele capitaliste bogate, asigurându-se efectiv că funcționarea tuturor căminelor de îngrijire afectate este plasată sub presiuni concurențiale pe piață, indiferent de statutul legal de proprietate. Acest proces (marketizare) răsună și seamănă foarte mult cu procesul documentat de Polanyi pentru introducerea sistemelor de piață *laissez-faire* în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. În fiecare epocă, sistemele de piață au fost create în mod deliberat de către guverne.

Marketizarea este prezentă astăzi în sfera îngrijirii și a serviciilor umane, atât ca o logică de legitimare a întregului sistem, cât și ca un mod de operare care modelează interacțiunile dintre și în cadrul părților sale componente. Efectul său a fost fragmentarea sistemului pe verticală, prin descompunerea relațiilor de ierarhie și autoritate birocratică, și pe orizontală, perturbând și răsturnând colaborarea la nivel local și regional și în cadrul serviciilor și facilităților. Deși termenul nu a fost folosit de Polanyi,

înțelegerea problemelor de „guvernare” oferă o ipoteză puternică care ajută la explicarea legăturii dintre decesele provocate de COVID și marketizare. Foarte important, conceptul de guvernantă a apărut alături de cel de marketizare și este asociat în practică cu ideologii precum „Noul Management Public”.

În condițiile concurenței pe piață, autoritatea a fost delegată din ce în ce mai mult la nivelul corporativ al managementului, unde secretomania și independența au prioritate în fața colaborării și integrării în sistem. În căminele de îngrijire, accentul din piață pus pe alegerea consumatorului a fost însoțit de o îndepărtare de responsabilitățile mai tradiționale pentru igiena medicală, cu repercusiuni în respectarea necesarului de personal în multe cazuri. Căminele de îngrijire au fost astfel din ce în ce mai nepotrivite în gestionarea contagionii pe scară largă. În ciuda acestui fapt, căminele de îngrijire au fost obligate să funcționeze ca unități independente, întrucât au fost în mod deliberat separate de măsurile de sănătate publică luate în sistemul mai larg de servicii performante de îngrijire a sănătății, în special de spitale. Guvernarea lor autonomă, putem argumenta, le-a făcut vulnerabile în mod unic la răspândirea coronavirusului.

> Rezultatele muncii precare de îngrijire

De asemenea, strâns legată de marketizare a fost dependența tot mai mare a căminelor de îngrijire de forța de muncă precară, cu salarii reduse. Presiunile pieței au fost utilizate pe scară largă pentru a reduce costurile salariale și pentru a ține piept cheltuielilor fiscale, asigurând în același timp profitabilitatea investițiilor în îngrijire. Acest lucru a dus la o reducere a costurilor care, înainte de izbucnirea epidemiei de COVID, a fost în mare parte în detrimentul lucrătorilor în îngrijire și al altor membri cheie de personal din căminele de îngrijire.

Numeroase studii epidemiologice și rapoarte ale autorităților sanitare au indicat legătura dintre angajarea păguboasă a acestor lucrători esențiali și răspândirea contagionii în interiorul și între cămine. Răspândirea lucrătorilor precari, forțați să se angajeze în mai multe cămine diferite sau să aibă mai multe locuri de muncă

pentru a câștiga un salariu de subzistență, a contribuit în mod clar la penetrarea în instituțiile de îngrijire a vârstnicilor în timpul pandemiei. Instituirea muncii precare de îngrijire arată astfel că limitele piețelor de îngrijire au fost atinse – astfel încât însăși măsurile luate pentru a susține proviziile de îngrijire au servit acum la introducerea de amenințări la adresa securității acestora și la subminarea viabilității lor pe termen lung. Tratarea îngrijirii ca pe o marfă care trebuie comercializată în termeni de piață pare să fi determinat astfel înțelegerea îngrijirii ca „marfă falsă” în termenii lui Polanyi, așa cum au susținut recent Brigitte Aulenbacher și colegii ei.

> Concluzie

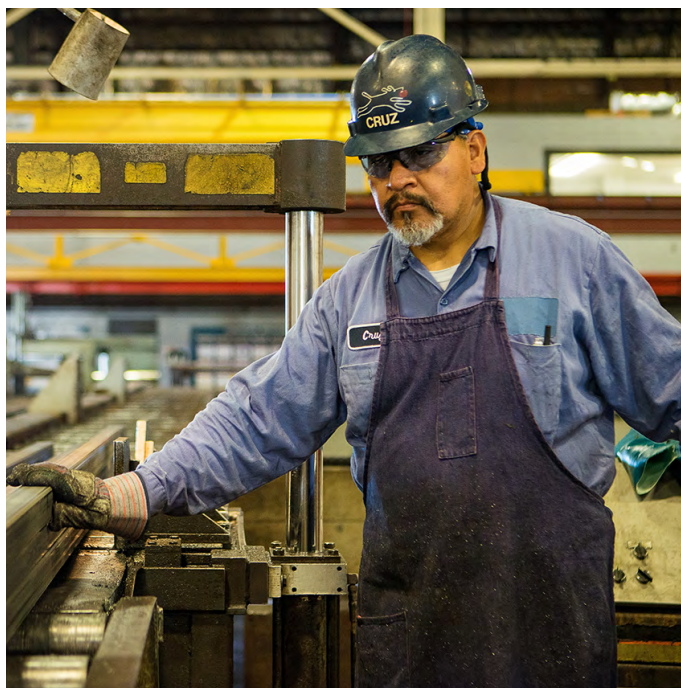
Din perspectiva îngrijirii așa cum a fost văzută în căminele de îngrijire, efectele pandemiei par să fi fost extrem de distructive. Ele au fost, de asemenea, și perverse, servind la expunerea limitelor comercializării și la crearea condițiilor în care a fost atât necesar, cât și evident pentru stat să se îndrepte înapoi spre centrul reglementării sociale și politice. Este acesta și un vestitor al unei schimbări mai profunde, genul de schimbare istorică pe care conceptul polanyian de dublă mișcare o identifică ca răspuns probabil?

Criza pandemiei globale și expresiile sale naționale subliniază oportunitatea de a valorifica îngrijirea drept un bun social esențial în rândul învățărilor social-democratice, mai degrabă decât a o vedea în continuare tratată ca pe o marfă economică pregătită pentru o perpetuă și chiar mai extremă exploatare. Dar se poate ca o mișcare socială, progresistă și populară, să apară ca răspuns la eșecurile expuse de virus? Și dacă da, ce condiții sociale ar fi necesare pentru a-i asigura succesul? Ce forme ar putea asuma aceasta? După cum a demonstrat ascensiunea mișcărilor anti-vaccin – inspirate de teoriile conspirației și hrănindu-se cu forme din ce în ce mai agresive și intolerante de populism politic național – în primii doi ani ai pandemiei, aceasta este cu siguranță întrebarea cheie pe care o ridică pandemia pentru teoria socială și cercetarea sociologică. ■

Adresă de corespondență: Michael Fine <michael.fine@mq.edu.au>

> Spre o teoretizare contemporană a muncii

de **G. Günter Voss**, profesor emerit, Universitatea de Tehnologie Chemnitz, Germania

În capitalismul industrial s-a conturat o viziune restrânsă asupra muncii ca activitate economică, în timp ce alte forme de muncă (de exemplu, munca casnică sau cea legată de familie) au început să fie și mai mult marginalizate, devenind aproape o „muncă invizibilă”.

Foto credit: (stânga) Creative Commons; (dreapta) [ILO Asia-Pacific](#). Unele drepturi sunt rezervate.

In termeni sociologici, munca poate fi înțeleasă ca o activitate umană intenționată, care se folosește de forța fizică și de abilitățile psiho-fizice. Faptul că alte criterii (efort, utilitate, instrumente, salarii etc.) sunt adesea invocate suplimentar ca aspecte primare indică faptul că gruparea ca atare este departe de a fi definită fără echivoc. Chiar dacă munca este efectuată de indivizi, este cel puțin întotdeauna indirect integrată și modelată de contexte sociale în continuă schimbare, care se bazează pe o diviziune a muncii (cooperare, organizații etc.).

> Ce este munca?

Ca aproape niciun alt concept, noțiunea de muncă a fost supusă schimbărilor istorice atât din punct de vedere științific, cât și în special în ceea ce privește practica socială. Mai recent, au existat controverse acerbe cu privire la întrebarea despre ceea ce este sau se presupune că este munca de fapt. Ceea ce urmează sunt câteva reflecții cu privire la un mod de definire mai clar al muncii.

O întrebare persistentă este dacă munca este mai presus de toate o „povară” sau dacă poate oferi și „plăcere”

– ca rezultat al sentimentului de realizare pe care îl oferă oamenilor – și dacă poate oferi oportunități importante pentru o dezvoltare de sine pozitivă. Există două perspective distincte ascunse în această diferențiere. Una vede munca la fel ca pe o bază a existenței umane, constituind o oportunitate indispensabilă pentru experiență, a cărei absență implică o veritabilă negare a nevoilor umane esențiale sau chiar a demnității umane. Manifestările istorice concrete ale muncii, totuși, au fost (și continuă să fie) asociate cu poveri și pericole pentru multe grupuri din societate, ducând la forme actuale de lipsă a utilității efortului. Acest lucru se exprimă, de exemplu, în diferența dintre cuvintele latine „*labor*” (muncă sau dificultate) și „*opus*” (creație; ceea ce a fost creat), care se reflectă și în diferența dintre cuvintele englezești „*labor*” (care desemnează inclusiv actul de a da naștere) și „*work*”, și care este, de asemenea, surprins în diferența germană dintre „*Arbeit*” și cuvântul german mai puțin folosit „*Werk*”.

Destul de cunoscută, desigur, este distincția făcută de Karl Marx (dar și de Adam Smith și chiar de Aristotel, acesta din urmă folosind termenii *oikonomia* și *chrematistics*) pentru a separa între două aspecte

>>

(„caracterul dublu al muncii/ trudei): crearea unor „valori de utilizare” practice prin muncă productivă „concretă”, pe de o parte, și generarea de „valori de schimb” economice prin muncă „abstractă”, pe de altă parte. Dezvoltarea acestui contrast susține argumentul, este facilitată în mod sistematic sub capitalism, ducând astfel la o contradicție socială din ce în ce mai semnificativă.

Deși presupunerea că activitatea muncitorilor în societățile avansate este orientată preponderent spre câștigul de bani („muncă remunerată”), ea a rămas necontestată pentru o lungă perioadă de timp. Astăzi, înțelegerea mai largă a conceptului de muncă reflectă recunoașterea tot mai mare a faptului că munca și-a asumat o mare diversitate a formelor, diferind nu numai în ceea ce privește substanța sa, ci și percepția sa socială. Acest lucru sugerează, de asemenea, că forma specifică pe care o ia munca a fost întotdeauna și este încă supusă unei schimbări constante. Pe lângă formele orientate spre venit (pentru majoritatea diferitelor tipuri de muncă dependentă de salarizare și, pentru un număr mic de persoane, un număr substanțial de forme de muncă pe cont propriu), există o remarcabilă diversitate a altor manifestări ale muncii: „munca voluntară” sau „angajamentul civic” (de obicei fără scopul de a câștiga bani); „munca pe bază de mandat” sau „politică”; „munca casnică” (cumpărături, gătit, curățenie etc.); „munca legată de familie și de îngrijire” (creșterea copiilor, alăptarea, îngrijirea persoanelor în vârstă etc.); „munca pentru independență” și „munca de subzistență” (producția directă de bunuri, inclusiv pentru autosuficiență); „munca forțată” (efectuată de condamnați, recruți, sclavi etc.).

În mod similar, pentru o lungă perioadă de timp, munca a fost privită destul de simplu, ca activitate „productivă” în primul rând materială, care s-a dovedit totuși a fi, în multe privințe, o descriere destul de inexactă a realității. S-a admis treptat că și munca „neproductivă” este foarte importantă (de exemplu, munca administrativă, munca bazată pe cunoștințe) și că „serviciile”, care au fost înțelese prost pentru o lungă perioadă de timp, câștigă din ce în ce mai mult în importanță (de exemplu, serviciile personale, informaționale, financiare și tehnice, directe sau indirecte).

Și, la fel de semnificativ, a fost recunoscut fără tragere de inimă că există mai mult decât doar câteva variante de muncă care sunt explicit „distructive” (munca legată de război, activitatea criminală violentă, modificările dăunătoare și/ sau distrugerea directă a lumii naturale). Acestea din urmă ilustrează faptul că munca denotă întotdeauna o modificare constantă a formelor, creând o nouă formă (de exemplu, un scaun) în timp ce distruge o formă existentă (de exemplu, un copac).

Mai mult, evaluarea mult invocatei „utilități” a muncii poate diferi destul de puternic în funcție de unghiul din care privești: ceea ce poate părea avantajos în unele contexte se poate transforma într-un dezavantaj substanțial în altele; ceea ce poate fi util pe termen scurt poate provoca daune pe scară largă pe termen lung.

Ceea ce se distinge, de asemenea, într-o formă nouă astăzi este întrebarea dacă munca este o trăsătură inerent

umană și, prin urmare, o caracteristică centrală exclusivă din punct de vedere evolutiv a oamenilor ca „ființe-specie” sau *Gattungswesen* (Marx), sau dacă și alte creaturi vii desfășoară munca de asemenea. Recentele descoperiri etnologice arată că activitățile asemănătoare muncii, utilizarea aleatorie izolată a instrumentelor rudimentare și chiar anumite forme de producție, nu sunt străine plantelor, darămite oamenilor. De fapt, Marx a consimțit deja că animalele lucrează și chiar folosesc unelte. El a afirmat că munca umană, atunci, se distinge prin producerea de instrumente și, mai presus de toate, printr-o conștiință controlatoare, care este ceea ce deosebește chiar și „cel mai nepriceput arhitect” de „cea mai bună albină”, pentru a face trimitere la o imagine folosită de Marx. Astăzi, ar trebui să adăugăm întrebarea (uneori destul de neliniștitoare): în ce măsură dispozitivele și procesele complexe ar putea să desfășoare munca întocmai (de exemplu, automatizarea flexibilă, roboții, inteligența artificială)?

> Schimbarea istorică a noțiunilor despre muncă

Astfel de tensiuni conceptuale arată că noțiunile extrem de divergente ale muncii de-a lungul procesului său istoric de schimbare reprezintă o preocupare inerent sociologică. Pentru a ilustra acest lucru, haideți să aruncăm o scurtă privire înapoi la istorie:

- În antichitatea greco-romană, fabricarea (astăzi, înțeleasă ca „salahorie”), prin activitate fizică, a bunurilor pentru viața practică de zi cu zi era în primul rând sarcina sclavilor și a femeilor captive, în timp ce activitatea rezervată cetățeanului (mascul) deplin era munca politică sau intelectual-filosofică și, într-o oarecare măsură, serviciul militar. Meșteșugul (*techne*) furnizat de artizani reprezenta o formă intermediară.

- În timpul feudalismului creștin timpuriu din Evul Mediu european, noțiunea comună de muncă era aceea a unei activități fizice, în cea mai mare parte agricolă, desfășurată în principal de indivizii înrobiți. În afară de aceasta, mai erau și activitățile „libere” desfășurate de elite (nobilime, cler). Interpretarea negativă persistentă a sarcinilor fizice ca pedeapsă divină pentru căderea omului în Paradis este semnificativă. Ceea ce era foarte valoros, prin contrast, era practica religioasă reală („slujba de închinare”). Această înțelegere a muncii s-a îndreptat treptat către o viziune mai pozitivă asupra activităților fizice practice, care ulterior au ajuns să fie privite ca reflectând divinitatea și chiar ca voia lui Dumnezeu. În mănăstiri, s-a dezvoltat o cultură a muncii, în care munca productivă, deși încă inferioară serviciului religios, a fost apreciată în mod explicit (*ora et labora*).

- Pe fundalul întemeierii orașelor, combinația dintre o cultură meșteșugărească în expansiune, comerțul trans-regional și progresele tehnologice a facilitat din ce în ce mai mult nu doar o valoare ridicată atribuită muncii productive, ci și o orientare către obținerea de venituri care a devenit explicit permisă pentru totdeauna. Luther și Reformarea au atribuit muncii remunerate statutul unei dispoziții aproape divine (o „chemare” sau *Berufung*). Max Weber subliniază

acest lucru în teza sa de etică protestantă identificând „efortul neliniștit” de căutare a semnelor de alegere divină, inerente doctrinei calviniste a predestinării prin aspirația la succesul profesional ca fundament crucial al capitalismului vestic („occidental”). Renașterea și Iluminismul au subliniat simultan importanța muncii ca fundament al împlinirii de sine individuale, dacă nu ca un drept natural al omului.

- În capitalismul industrial, o viziune și mai restrânsă a muncii ca activitate economică a luat avânt. Alte forme de muncă (de exemplu, munca casnică sau munca legată de familie) au fost marginalizate în continuare din punct de vedere cultural și devenind aproape „munci invizibile”. Formele de muncă recunoscute formal erau considerate activități specializate pe baza unei dobândiri din ce în ce mai specifice a competențelor relevante. Majoritatea populației (inclusiv, așa cum este încă cazul în unele regiuni, copiii) era inevitabil dependentă de obținerea mijloacelor monetare de subzistență necesare acum prin vânzarea plătită a capacității de muncă pe piețe specializate („piața muncii”). Persoanele cărora li s-a refuzat sau au pierdut această oportunitate au fost considerate „șomere”, oameni „fără muncă” (ceea ce nu erau).

Istoria concretă a muncii se desfășoară în paralel cu conceptul social în dezvoltare al muncii, dar cele două nu sunt la fel. Punctul de vedere dominant în fiecare caz surprinde întotdeauna doar o licărire a gamei de activități de muncă relevante. Prin contrast, multe sarcini importante din punct de vedere social sunt ignorate în mod sistematic și astfel devalorizate. În plus, istoria concretă a muncii este, de asemenea, întotdeauna, o istorie a „instrumentelor” și astfel o istorie a interacțiunii oamenilor ca „ființe naturale” cu condițiile lor de trai firești și cu „natura interioară” proprie (Marx). În acest sens, istoria muncii este, pe de o parte, o istorie a dezvoltării uimitoare a abilităților și competențelor umane, a posibilităților tehnologice și a utilizării potențialului naturii. În același timp, este, de asemenea, o istorie a distrugerii valorilor naturale și culturale, a exploatării și înstrăinării oamenilor și a unor forme recurente persistente ale lipsei de utilitate a efortului. Acest lucru rămâne valabil până în prezent și crește din ce în ce mai mult, cu cât distanța de centrele capitalismului modern este mai mare. Și aceasta include nu în ultimul rând istoria acestor persoane care sunt excluse sistematic – atât la nivel local, cât și la scară globală – de la muncă și, prin urmare, de la oportunitățile de angajare care le-ar permite să se întrețină. De vreme ce noile tipuri de însărcinare în masă care au apărut în primii ani de industrializare au fost atenuate prin instituirea unor sisteme de securitate socială (limitate) în unele regiuni, pericolele asociate cu dereglementarea sistemelor de securitate socială și a relațiilor de muncă cresc din nou peste tot. Spre surprinderea ocazională a multora, există dovezi frecvente ale faptului că bolile asociate cu munca se manifestă nu numai fizic, ci și ca stări psihologice severe, chiar și în statele bunăstării din Nordul Global.

> Teorizarea sociologică a muncii

Sociologia s-a dedicat în repetate rânduri subiectului muncii (deși, deseori, mai degrabă selectiv). În acest proces, sociologii s-au bazat pe concepte din diferite discipline. Dar abia după sfârșitul secolului al XX-lea, alcătuirea teoriei sociologice a devenit mai largă. Următoarele exemple ilustrează acest lucru:

- Georg F.W. Hegel, cu filosofia sa idealistă este cel mai influent teoretician modern al muncii. El consideră că munca constituie o „externalizare” a ființelor umane, ghidată intelectual (și, în același timp, „înstrăinare” de sine), ca bază pentru ca aceștia din urmă să se vadă reflectați în produsele lor și să obțină „conștiința de sine” prin „însușirea” subiectivă a acestor produse.

- Karl Marx îl precedă pe Hegel, dar nu concepe munca doar ca „pur intelectuală”, ci și ca o „activitate umană senzorială” și ca o activitate predominant productivă din punct de vedere economic. El își dezvoltă viziunea generală, inițial pozitivă, asupra muncii și o extinde într-o analiză și critică cuprinzătoare a muncii în cadrul relațiilor sociale capitaliste. El se referă la forma comună de muncă sub umbrela capitalismului ca fiind „muncă salarizată” înstrăinată. Potrivit lui Marx, oamenii pot exista doar dacă își vând „puterea de muncă”, adică capacitatea lor de a lucra, ca produs. Munca ce este integrată în procese controlate și monitorizate într-un context de lucru constituie baza exploatării economice pentru generarea de „plus valoare” și „profit” economic. Posibilitatea unei experiențe de muncă umane autodeterminate, plauzibile din perspectivă antropologică, este astfel denaturată sistematic și în cele din urmă subminată.

- Într-una din scrierile sale timpurii Émile Durkheim dezvoltă un model de diferențiere socială. Pentru el, „diviziunea muncii” implică o clasificare a capacităților societății în funcții profesionale specializate. Din punct de vedere istoric, el vede o tranziție de la o diviziune „mecanică” a funcțiilor, slab dezvoltată, la unități sociale similare (o „diviziune segmentară a muncii”, cu o „solidaritate” asigurată prin valori colective) către o distribuție „organică” diferențiată a funcțiilor la unități din ce în ce mai diferite (cu un fel nou de coeziune socială care rezultă din dependențe funcționale).

- Hannah Arendt face distincție între formele fundamentale ale activității umane. Pornind de la termenii aristotelici *poiesis* (face, produce) și *praxis* (activitatea oamenilor liberi sau activitatea sufletului), ea dezvoltă trei categorii: „truda” (eng. labor) ca activitate care servește existenței materiale continue a speciei, implicând nu libertatea, ci imperativul absolut pentru a susține viața. Acest lucru este pus în contrast cu „munca”, producția fizică de lucruri durabile pentru viața de zi cu zi, completă odată cu apariția consecventă unei lumi „artificiale” atotcuprinzătoare pe care oamenii o experimentează ca fiind străină de ei. „Acțiunea”, a treia categorie, susține Arendt, se referă – în

analogie la practica aristotelică – la formarea unei pluralități sociale prin înțelegere. Individul poate supraviețui fără a desfășura „truda” sau „munca”, dar, ca ființă socială, depinde existențial de „acțiunea” politică.

- Jürgen Habermas contrastează două tipuri de activitate umană: activitatea „instrumentală” sub formă de trudă, orientată spre producția materială funcțională și „acțiunea comunicativă”, producția socialității. În termeni istorici, el consideră că acțiunea socială indispensabilă orientată spre înțelegere în „lumea vieții” sociale este amenințată de acțiunea instrumentală executată în principal în cadrul „sistemelor” orientate spre eficiență (economie, societate).

Chiar dacă „munca” (în sensul mai larg) caracterizează o proporție substanțială a activității umane, existența umană nu poate fi redusă la aceasta. Ființele umane nu sunt (așa cum se pare că unii încă cred) creaturi predominant avare, obsedate de muncă, într-o „societate centrată pe muncă”.

O astfel de viziune nu reușește să surprindă caracterul distinctiv al multor alte activități umane importante. Categoriile precum „odihnă”, „recreere” sau „sport” caută toate să încorporeze acest „altul” – întâmpinând uneori aceleași dificultăți atunci când se încearcă să se formuleze definiții exacte (cum ar fi aspectele legate de muncă în cazul sportului și jocului). Sarcina la îndemână în ceea ce privește conceptul de muncă este depășirea unei viziuni binare bazate pe o afirmație statică de adevăr. Ceea ce ar fi mult mai relevant este o înțelegere relațională bazată pe parametri flexibili pentru a identifica modalitățile particulare prin care „munca” se poate organiza în acțiuni distincte. Numai în acest fel diversitatea formelor și a noțiunilor de muncă evidențiată mai sus poate fi pe deplin înțeleasă. ■

Adresă de corespondență: G. Günter Voss <info@ggv-webinfo.de>

> COVID-19 și lucrătorii migranți din India

de **Rafia Kazim**, Universitatea LNM, India și membră în comisiile de cercetare ISA - Sociologia educației (RC04), Limbă și societate (RC25), Femei, gen și societate (RC32) și Sociologie vizuală (RC57)

Lucrătorii migranți mășăluiesc înapoi în satele lor după anunțul primei carantinări din 2020, la granița Delhi-Rajasthan.
Foto credit: Ibsar Hussain.

Lipsa de pregătire a guvernului indian în a face față unei pandemii sau a oricărei crize de sănătate a devenit evidentă în timpul pandemiei COVID-19, când a anunțat brusc primul lockdown-ul în noaptea de 24 martie 2020. Cetățenii au fost lăsați într-un haos complet, cu doar o fereastră de patru ore la dispoziție înainte de instaurarea stării de urgență la nivel național. Apatia statului față de migrații și persoanele sărace din mediul urban a devenit evidentă prin modul în care s-a impus lockdown-ul, care nu a reușit să ia în calcul impactul catastrofal asupra persoanelor care supraviețuiesc de pe o zi pe cealaltă.

Cu aproape nicio economie la îndemână și cu un pericol iminent al foametei în fața incertitudinii, o mare parte din populație a fost obligată să se întoarcă în locurile lor natale. Potrivit Organizației Mondiale a Sănătății, în prima săptămână a lockdown-ului, aproape 50.000 de migranți au început să călătorească înapoi în locurile natale din centrele metropolitane precum Delhi și Mumbai.

Exemple ale modului în care lucrătorii migranți și-au pierdut viața în timp ce încercau să ajungă acasă parcurgând kilometri mergând doar pe jos, au dezvăluit situația lor precară. Pe 8 mai, 16 muncitori migranți care dormeau pe șinele de cale ferată din Aurangabad au fost uciși de un tren de mărfuri. Vina nu a era dataă pe polițiști,

care îi băteau fără milă pe cei găsiți mergând pe astfel de drumuri și care erau principalii responsabili de teama pe care o resimțeau aceștia atunci când mergeau pe rute alternative și relativ fără probleme. Guvernul a aruncat toată vina asupra migranților pentru că au fost suficient de proști să doarmă pe șine. Migrații care s-au întors au murit pe rutele de tranzit, departe de locurile lor natale, cedând nu în fața COVID-19, ci în fața apatiei guvernamentale.

În mod ironic, pentru „statul bunăstării”, migrații cu o situație financiară precară rămân doar o „populație țintă”, lipsită de orice sentiment de „cetățenie legitimă”. Statul concepe puține scheme de asistență socială pentru aceștia, iar acestea le sunt date numai după calcularea câștigurilor politice care se așteaptă să se acumuleze pe seama lor.

> Ne-cetățeni prin excelență!

Viața migranților este marcată de greutate și incertitudini. Sub această precaritate se află sentimentul de înstrăinare pe care migrații îl experimentează, aflat în mâinile orașelor ostile. Pentru cetățenii care pretind că sunt cetățenii legitimi ai societății civile, migrații sunt „celălalt anonim”, o categorie demografică și empirică de oameni care, deși avea nevoie să curețe casele și orașele și să construiască drumuri, poduri și centre comerciale, rămâne nedorită.

>>

Ea este văzută ca o amenințare civică pentru estetica peisajului urban. Această antipatie ostilă colectivă a statului și a „cetățenilor săi legitimi” este cea care face dificilă supraviețuirea persoanelor din mediul urban cu o situație economică precară în perioadele normale și cu atât mai mult în perioadele de urgență naturală. Faptul că trăiesc la marginea spațiului urban ca lucrători migranți, „anonimii nimănui” nu reușesc să dezvolte un sentiment de apartenență în oraș.

> Identitate și apartenență

Politica identității și apartenenței indică cine este și nu este cineva, adică acolo unde nu aparține. Înțelegerea cuvântului „acasă” este însoțită de interacțiunea dintre apartenență și identitate și nu este definită de simpla spațialitate sau temporalitate. Astfel, chiar și după ce au lucrat ani de zile în orașele gazdă, migranții tânjesc să se întoarcă în satele lor natale. „Apartenența” se referă astfel la crearea accidentală a granițelor socio-economice, culturale, regionale și de castă. De exemplu, în Delhi, un migrant din Bihar își dă seama cine este și unde îi este locul, prin crearea de limite multiple care evidențiază identitatea sa multidimensională ca Bihari, migrant, muncitor, zilier, locuitor al mahalalelor, necinstit, necurat și un intrat nelegitim în spațiul urban. Identitatea sa regională (adică *Bihari*) este invocată de „cetățenii legitimi din Delhi” ca explicație pentru orice fel de violență, incident, accident sau activitate criminală; acești „cetățeni legitimi” cred că au fost investiți cu drepturile legitime de proprietate asupra Delhi-ului și concomitent cu securitatea acestuia.

> Totul pentru o moarte durabilă?

Potrivit lui Judith Butler, a jeli este o funcție a celui care contează ca om, ale cărui vieți contează ca vieți și ale căror vieți merită plânse. Muncitorii migranți și persoanele din mediul urban cu o condiție financiară precară, din cauza faptului că sunt „cei alți anonimi”, nu sunt altceva decât numere fără chip care nu merită să fie jelite. Prin urmare, ei cred că, murind în propria casă (unde aparține fiecare), ar crește coeficientul de a jeli prin simplul fapt că acolo, unul este un „corp social constituit” atașat altora. Și întrucât pierderea este însoțită de transformare, există pierdere și există efectul transformator al pierderii asupra celor legate de sufletul plecat. Devine clar faptul că pentru acești lucrători migranți, alegerea locului unde să moară are prioritate asupra modului de a muri. Un simplu motiv ar fi că la locul lor natal, moartea și durerea lor însoțitoare le-ar câștiga cel puțin un anumit respect ca ființe umane. Astfel, nu ar fi tratați ca o populație fără nume, fără chip, fără adăpost, dispensabilă.

Acest lucru explică parțial marșul nesăbuit înapoi acasă ale miilor de muncitori migranți, blocați pe toată lungimea și lățimea Indiei: disponibilitatea lor de a întâmpina multiple amenințări – de COVID-19, foame, epuizare,

Acestea sunt condițiile în care lucrătorii migranți din India rurală locuiesc în spațiile orașului Hyderabad după ridicarea carantinării. Ei locuiesc pe marginea drumului și lucrează pe șantiere, în timp ce își desfășoară meseria obișnuită de pietrari.

Foto credit: Rafia Kazim.

brutalitatea poliției – semnalează faptul că mai mult decât nesiguranțele financiare, muncitorii migranți erau îngrijorați de siguranțele lor psihologice și sociale.

Însăși gândul de a muri în locuri străine (*pardes*) – pământ străin/ orașe – a fost insuportabil din punct de vedere psihologic pentru lucrătorii migranți. Mulți dintre migranți au spus că, dacă ar muri, ar prefera să moară mai degrabă „acasă” decât în alte orașe. Într-adevăr, frica de o moarte de care nimănui nu îi pasă cântărește foarte mult în ochii acestora, în termenii lui Arjun Appadurai, „oameni infirmi și insuficienți”.

> În concluzie

Faptul că lucrătorii migranți indieni nu au o voce colectivă îi lasă lipsiți de orice putere de negociere robustă. Salariile pe care le câștigă sunt printre cele mai mici în raport cu standardele globale. Majoritatea dintre ei supraviețuiește din câștigurile zilnice.

Nevoia momentului este ca guvernele în cauză să elaboreze planuri cuprinzătoare pentru lucrătorii migranți. De asemenea, ar trebui să creeze o bază de date pentru ei, cerând tuturor lucrătorilor migranți să se înregistreze oficial. Guvernele trebuie să fie sensibile față de persoanele din mediul urban cu o situații financiare precare, dar și față de cele din mediul rural. Prin urmare, ar trebui să acorde prioritate repornirii Indiei rurale prin introducerea și punerea în aplicare a schemelor centrate pe sat. Contează și viața lucrătorilor migranți! ■

Adresă de corespondență: Rafia Kazim <rafiakazim@gmail.com>

> Munca informală și precară într-un context global

de **Chris Tilly**, Universitatea din California, Los Angeles, SUA și membru în comisiile de cercetare ISA – Sociologia muncii (RC30), Mișcări muncitorești (RC44) și Clase și mișcări sociale (RC47)

„Fără contract de muncă și fără tratament decent, munca mea este invizibilă”. Protest al muncitorilor domestici, Mexico City, 2018.
Foto credit: Georgina Rojas-García.

concepte se suprapun: munca precară nu evită sau nu încalcă neapărat legile muncii, dar majoritatea muncii informale este precară.

> Precaritatea este relativă spațial și temporal

Atât munca precară, cât și cea informală sunt definite în termeni relativi, deci este crucial să le fundamentăm în contextele naționale. La o conferință în urmă cu zece ani, am auzit-o pe Akua Britwum, erudită ghaneză a muncii, răspunzând la o prezentare a funcționarilor Organizației Internaționale a Muncii (OIM) despre munca precară spunând: „Ceea ce voi numiți muncă precară sună a ceea ce, în Ghana, noi numim... muncă”. Câțiva ani mai târziu, un alt oficial al OIM mi-a comentat: „Ceea ce deplâng muncitorii germani ca fiind o muncă precară, muncitorilor coreeni le-ar plăcea să aibă. Ceea ce deplâng muncitorii coreeni ca fiind munca neregulată, muncitorilor sud-africani le-ar plăcea să aibă”.

Deci, ce este nou la toate acestea? Informalitatea și precaritatea nu sunt cu siguranță noi. De fapt, modul în care Marx și Engels i-au descris pe muncitorii producători în *Manifestul comunist* din 1848 sună asemănător cu aceste descrieri ale muncii informale de astăzi. Acest lucru nu înseamnă că toată munca era informală pe atunci. O mare parte a lumii a fost angajată cu forme de muncă nelegiuite, guvernate de seturi elaborate de reguli: sclavia proprietății, munca în ucenicie, peonajul, lucrul cu pământul luat în arendă și așa mai departe. Ar fi mai exact să spunem că pe vremea lui Marx au apărut și s-au dezvoltat noi forme de muncă informală precară.

De altfel, munca informală și precară nu a dispărut niciodată. De exemplu, celebrul model de angajare pe viață din Japonia a acoperit întotdeauna doar o minoritate de lucrători, cu excepția femeilor, a tinerilor, a persoanelor în vârstă și a migranților. Chiar și în Europa de Nord, în Statele Unite și în alte foste colonii britanice din timpul „epocii de aur” a muncii formale din anii 1950-1960, mulți au muncit pe brânci în locuri de muncă

>>

Munca informală este o muncă compensată care este ea însăși legală, dar care nu se află la îndemâna sau înțelegerea legilor standard de muncă. „Dincolo de acoperire” înseamnă lucru care pur și simplu nu este acoperit de aceste legi. Lucrătorii independenți, cum ar fi vânzătorii ambulanți, dar și mulți angajați de alții – lucrătorii casnici, lucrătorii agricoli, zilieri – sunt în acest sens informal angajați, în mare parte a lumii. „Dincolo de înțelegere” înseamnă că în teorie se aplică legea, dar în practică nu este pusă în aplicare. Aceasta include mulți lucrători din întreprinderile mai mici – gândiți-vă la micile magazine cu amănuntul sau la restaurante – dar și unii angajați din întreprinderile foarte mari. Angajarea informală nu se limitează cel mai adesea la persoanele angajate în afaceri informale, care nu sunt ușor vizibile. În Mexic, de exemplu, majoritatea lucrătorilor informali lucrează în întreprinderi formale. Deși munca informală poate părea un fenomen marginal de interes limitat pentru mulți din Nordul global, *majoritatea lucrătorilor din lume lucrează informal*. A venit timpul pentru a acorda mai multă atenție muncii informale și modului în care aceasta ar putea fi îmbunătățită.

Un alt termen, „muncă precară”, a acaparat recent atenția. Termenul, care descrie cel mai adesea munca *formală* care îndeplinește cerințele legale de bază, se referă la munca nesigură și prost plătită în comparație cu o „relație de muncă standard”, normativă. Cele două

Myrtle Witbooi vorbind la un eveniment al Federației Internaționale a Lucrătorilor Domestici (IDWF), 2011. Witbooi, lider al lucrătorilor domestici din Africa de Sud și însăși o fostă lucrătoare casnică, este președinte al Federației. Foto credit: IDWF.

informale sau precare. Acest lucru s-a aplicat mai ales femeilor, tinerilor muncitori și migranților. Printre migranți, au fost incluși atât migranți transfrontalieri, cât și migranți interni: în țara mea, Statele Unite, cel mai mare grup de migranți din acele decenii era de șase milioane de negri nativi care migrau din sud în nord. De asemenea, programul *bracero*, care importa lucrători invitați din Mexic, a generat 4,6 milioane de contracte de muncă pe parcursul celor 22 de ani de existență.

Ceea ce este nou este, în anumite privințe, o repetare a ceea ce era nou în 1848 – munca informală și precară se răspândește în locuri și populații unde nu fusese găsită până acum. Acest lucru ridică o întrebare: munca informală și precară este definită în raport cu o formă de angajare de tip „standard”. Dar ce se întâmplă dacă acest loc de muncă „standard” devine atât de excepțional încât nu mai este „standard” până la final? Această întrebare este deosebit de urgentă în Sudul Global, unde pentru munca informală este angajată adesea cea mai mare parte a forței de muncă (peste 90% în India). Problema reală aici nu este conceptuală, ci practică: cum putem apăra calitatea locurilor de muncă degradate de informalizare și precarizare?

> Organizarea lucrătorilor precari

O parte cheie a răspunsului este organizarea realizată de lucrătorii implicați. Muncitorii informali din zilele lui Marx s-au organizat cu siguranță, în unele cazuri, înființând sindicate care persistă până în prezent. Și lucrătorii precari și informali de astăzi se organizează și ei, formând sindicatele acolo unde este legal, precum și asociații, cooperative și alte grupuri. Într-adevăr, ei au obținut unele dintre cele mai mari victorii ale clasei muncitoare la nivel mondial din ultimii ani: de exemplu, adoptarea de către OIM a Convenției 189 prin care se afirmă drepturile lucrătorilor casnici sau legea recentă a Indiei care legalizează vânzările stradale.

Trei lucruri sunt deosebit de distincte cu privire la modul în care se organizează lucrătorii precari ce realizează muncă informală. În primul rând, relația lor cu capitalul este adesea complicată. Adevăratul angajator poate fi ascuns prin straturi de subcontractare sau lucrătorii pot fi exploatați în primul rând de furnizori puternici sau intermediari. Majoritatea are o pârghie economică și structurală relativ mică – greva poate să nu fie o tactică eficientă. Și, în multe cazuri, guvernul este implicat în exploatarea lucrătorilor informali, ca atunci când guvernul SUA a stabilit condiții pentru programul *bracero* sau când poliția hărțuiește sau stoarce vânzătorii ambulanți. Din toate aceste motive, lucrătorii precari și informali vizează adesea statul, făcând presiuni pentru beneficii și protecții.

În al doilea rând, grupurile cele mai concentrate în munca informală și precară continuă să fie cele marginalizate în alte moduri, în special femeile, grupurile etnice sau rasiale subordonate și migranții. Astfel, ei se organizează adesea în jurul acestor identități la fel de mult ca în jurul identităților bazate pe muncă. În multe cazuri, identitățile lor sunt intersecționale, încorporând identități variate.

În cele din urmă, faptul că încearcă să determine statul să acționeze în numele lor și faptul că au identități variate și intersecționale înseamnă că aceste grupuri de lucrători își construiesc adesea puterea prin construirea alianțelor – de exemplu cu ajutorul mișcării femeilor, mișcării drepturilor imigranților, organizațiilor etnice de advocacy, dar și sindicatelor.

Apărarea drepturilor lucrătorilor informali și precari este cea mai mare provocare cu care se confruntă munca astăzi la nivel global. Acești muncitori înșiși preiau conducerea. Ceilalți dintre noi – ca muncitorii, cărturari și cetățeni – trebuie să ne alăturăm luptei. ■

Adresă de corespondență: Chris Tilly <tilly@luskin.ucla.edu>

Pablo Alvarado (stânga), unul dintre directorii executivi ai Rețelei naționale de organizare a zilierilor din SUA (NDLON), la Centrul de locuri de muncă comunitare din Pasadena (California) (un afiliat NDLON) cu zilieri și susținători, 2017. Foto credit: Pasadena Community Job Center.

> Îngrijiri contestate

în Austria, Germania, Elveția

de **Brigitte Aulenbacher**, Universitatea Johannes Kepler, Austria și membră în comisiile de cercetare ISA - Economie și societate (RC02), Sărăcie, bunăstare socială și politici sociale (RC19), Sociologia muncii (RC30) și Femei, gen și societate (RC32), **Aranka Vanessa Benazha**, Universitatea Goethe, Germania, **Helma Lutz**, Universitatea Goethe, Germania și membră în comisiile de cercetare ISA pentru Femei, gen și societate (RC32), Biografie și societate (RC38) și președintă a comisiei de cercetare ISA pentru Rasism, naționalism, indigenitate și etnie (RC05), **Veronika Prieler**, Universitatea Johannes Kepler, Austria și membră în comisiile de cercetare ISA RC19 și RC32, **Karin Schwiter** și **Jennifer Steiner**, Universitatea din Zurich, Elveția

Foto credit: Eva Langhans.

> Îngrijirea la domiciliu a persoanelor în vârstă: noi piețe de îngrijire și munca precară a migranților

La fel ca multe alte țări, Austria, Germania și Elveția se confruntă din ce în ce mai mult cu ceea ce se numește „lacune de îngrijire”. În timp ce populațiile lor îmbătrânesc, capacitățile informale de îngrijire din cadrul familiilor se diminuează, pe măsură ce statul bunăstării este reconfigurat în conformitate cu modelul de muncitor adult dominant. În același timp, statul se retrage din ce în ce mai mult din furnizarea de servicii sociale – în special în îngrijirea pe termen lung a persoanelor în vârstă. Acest lucru a dus la apariția unei piețe cu scop lucrativ care mediază aranjamentele transnaționale de îngrijire la domiciliu: îngrijirea

este externalizată către migranții circulari (în special femei) din noile state membre ale UE din Europa Centrală și de Est. Acești lucrători îngrijesc și locuiesc cu persoanele în vârstă în casele lor private câteva săptămâni sau luni la rând (îngrijire internă). Pe această piață de îngrijire care se află într-o creștere rapidă și extrem de competitivă, agențiile de intermediere joacă un rol din ce în ce mai important. Deși au oficializat sectorul anterior informal într-o oarecare măsură, acest lucru nu a îmbunătățit în mod semnificativ condițiile de muncă: lucrătorii care se ocupă de îngrijirea internă trebuie să fie non-stop disponibili, iar salariile lor sunt cu mult sub nivelul salariilor locale. Deși îngrijirea internă a apărut ca un domeniu de lucru extrem de precar în toate cele trei țări, reglementarea diferențiată a acestuia a modelat dezbaterile publice și oportunitățile de a fi criticate.

>>

> Austria: lucrători în îngrijire la domiciliu independenți

În Austria, îngrijirea la domiciliu este regularizată ca fiind o profesie independentă. Regulile privind timpul de lucru sau salariile nu se aplică lucrătorilor în îngrijire la domiciliu. Acest lucru face ca aranjamentul să fie o soluție flexibilă și relativ ieftină pentru gospodării și pentru statul social austriac. Cu toate acestea, modelul de activitate independentă rămâne în continuare contestat. Oponenții săi susțin că – contrar idealului lucrătorilor în îngrijire la domiciliu ca actori independenți pe piață – agențiile influențează puternic condițiile de muncă. De exemplu, ele determină în mare măsură prețurile, precum și salariile. Inițiativele autoorganizate ale lucrătorilor din acest domeniu, solicită, așadar, eliminarea a ceea ce ei consideră a fi o muncă falsă pe cont propriu. Agențiile și Camera de Comerț – care reprezintă în mod formal atât agențiile, cât și lucrătorii – pledează pentru formalizarea și profesionalizarea în continuare a modelului existent. Sigiliul austriac de calitate ÖQZ-24, pentru care agențiile pot aplica voluntar, poate fi văzut ca un rezultat al activității de lobby a agențiilor. Acesta desemnează o încercare de a remodela concurența pe piață în favoarea agențiilor care se angajează la standarde minime. Deoarece sigiliul de calitate vizează îmbunătățirea calității *îngrijirii* (mai degrabă decât a calității *muncii*), sigiliul afectează condițiile de muncă doar indirect și nu le tratează ca pe o problemă de sine stătătoare. Luptele pentru condiții de muncă mai bune ale sindicatelor și ale lucrătorilor din domeniul îngrijirii s-au intensificat în ultimii ani, dar până acum au avut un impact redus în realitate.

> Germania: lucrători detașați în îngrijirea la domiciliu

În Germania, nu există reglementări specifice pentru îngrijirea internă în afara legislației aplicabile în general. Acest lucru se reflectă în multitudinea de cadre legale la care se referă agențiile. Majoritatea agențiilor folosesc modelul de detașare: lucrătorii în îngrijire la domiciliu sunt angajați de agențiile din țările care preiau astfel de lucrători. Aceștia ar trebui să își plătească contribuțiile la asigurările sociale. Cu toate acestea, agențiile trebuie să respecte condițiile de bază ale muncii din Germania (cum ar fi salariul minim și orele maxime de lucru), chiar dacă aceste reglementări sunt în mod obișnuit ocolite. Caracterul transnațional al acestei activități și amplasarea specifică a locului de muncă în gospodăriile private împiedică un control adecvat al condițiilor de muncă. Mai mult, reprezentanții sindicatelor și alte părți interesate critică lacuna de reglementare și lipsa ulterioară de protecție socială a lucrătorilor. Obținerea securității juridice este, de asemenea, un obiectiv central al industriei – reprezentat de asociația de interese comerciale VHBP. Mai mult, agențiile se străduiesc să fie acceptate oficial ca un nou pilon în sectorul german de îngrijire pe termen lung și să modeleze legislația în interesul lor. Acest lucru poate fi interpretat ca o încercare de instituționalizare a sectorului de jos. Din partea lucrătorilor din domeniul îngrijirii, canalele social media au devenit un instrument important pentru comunicare și schimb informal de cunoștințe – dar și în acest moment, auto-organizarea politică din Germania este încă la început.

> Elveția: lucrători în îngrijirea la domiciliu ca angajați

În Elveția, îngrijirea la domiciliu este formalizată ca o relație de muncă. Doar agențiile cu sediul în Elveția pot închiria muncitori pentru gospodăriile private (leasing de personal) sau aranjamente de intermediere în care lucrătorii sunt angajați direct de gospodării (plasarea personalului). Spre deosebire de Austria și Germania, activitățile independente sau detașarea sunt interzise prin lege. În plus, îngrijirea la domiciliu nu a fost instituționalizată ca un pilon suplimentar în regimul de îngrijire pe termen lung. Sprijinul financiar acordat de stat este limitat la serviciile de asistență medicală (medicală). Astfel, oamenii trebuie să plătească din buzunarele lor pentru ca cineva să îi îngrijească la domiciliu. În ceea ce privește legislația muncii, munca în gospodăriile private este scutită de Legea Federală a Muncii. Acest lucru înseamnă că îngrijitorii care locuiesc în familie nu se bucură de aceeași protecție ca și ceilalți lucrători cu privire la timpul maxim de lucru sau munca de noapte, de exemplu. Și, deși legea aplicabilă definește salariul pe oră minim, acest lucru este în mare măsură inefficient, deoarece serviciul de gardă nu este reglementat în mod obligatoriu. În ultimii ani, a existat o dezbatere de reglementare, prezentă și în mass-media, care a problematizat condițiile de muncă precare din sector. Spre deosebire de celelalte două țări, lucrătorii în îngrijirea la domiciliu, (auto) organizați și sindicalizați, au jucat un rol cheie în această dezbatere.

> Concluzie: îngrijirea la domiciliu ca model intrinsec problematic

Comparând cele trei țări, constatăm că – în special în Germania și Austria – agențiile de intermediere și organizațiile lor au devenit actori puternici în elaborarea reglementărilor. Între timp, vocile lucrătorilor migranți au rămas în mare parte absente. În cazul elvețian, formalizarea îngrijirii la domiciliu ca relație de muncă a facilitat organizarea la nivel local a lucrătorilor și a reprezentativității lor sindicale. Acest lucru a adus în atenția publicului preocupările lucrătorilor.

În ciuda acestor diferențe, modelul de îngrijire internă se bazează intrinsec pe condiții de muncă extrem de precare pentru lucrătorii migranți circulari din toate cele trei țări. În plus, diminuează resursele de îngrijire disponibile în Europa Centrală și de Est. Pe baza acestor cunoștințe, se fac avertizări împotriva instituționalizării în continuare a serviciilor de îngrijire la domiciliu ca pilon în regimul de îngrijire pe termen lung. Poate fi doar o soluție rapidă de exploatare. Rezolvarea „decalajului de îngrijire” în mod durabil necesită o reevaluare mai aprofundată a activității de îngrijire, astfel încât îngrijirea persoanelor în vârstă să poată fi asigurată de muncitori care câștigă suficient pentru a trăi local. ■

Adrese de corespondență:

Brigitte Aulenbacher <brigitte.aulenbacher@jku.at>

Helma Lutz <lutz@soz.uni-frankfurt.de>

Karin Schwiter <karin.schwiter@geo.uzh.ch>

> Viitorul muncii în era digitală

de **Ruth Castel-Branco**, **Sarah Cook**, **Hannah Dawson**, Universitatea din Witwatersrand, Africa de Sud, și **Edward Webster**, Universitatea din Witwatersrand, și fost președinte al comisiei de cercetare ISA pentru Mișcări muncitorești (RC44)

Zonă de lucru informală a curierilor în Campus Square, Johannesburg, Africa de Sud, martie 2020.

Foto credit: Fikile Masikane.

Se susține pe scară largă faptul că ascensiunea platformelor digitale de muncă transformă viitorul muncii. În timp ce unii laudă „economia de platformă” – atât munca online a platformei bazate pe web („munca mulțimii”) efectuată de la distanță, cât și munca pe platformă bazată pe locație, efectuată într-o zonă specificată – pentru promisiunea sa de libertate și flexibilitate, cercetările arată că economia platformelor aprofundează înlocuirea forței de muncă și transferul riscurilor, cum ar fi sănătatea și securitatea la locul de muncă, asupra lucrătorilor.

O mare parte a discuției presupune că platformele digitale creează tipuri „noi” de muncă. Cu toate acestea, majoritatea acestor locuri de muncă există de multă vreme: taxiuri contorizate, servicii de livrare a alimentelor în restaurante și femei de serviciu la domiciliu. Ce este, atunci, „nou” despre formele emergente de lucru specifice economiei de tip „gig”? Și cum schimbă platformele digitale înțelesul a ceea ce înseamnă să fii lucrător formal sau informal?

> Ce este „nou” despre munca colaborativă în Sudul Global?

Ceea ce este probabil cel mai distinctiv element al economiilor din Sudul Global este gradul ridicat de informalitate. Formele „noi” de muncă specifică economiei „gig” au loc într-un context în care relațiile informale de muncă sunt deja norma mai degrabă decât excepția. Un raport al OIM privind forța de muncă pe platformele digitale constată că, în Africa de exemplu, mai mult de 80% din populație își asigură existența în principal din activități informale.

Relațiile de muncă informale au fost mult timp definite spre deosebire de angajarea formală – adică, locuri de muncă mai degrabă temporare decât regulate, absența unui contract scris și standard, fără beneficii sociale sau protecții și lipsa agenției colective și a reprezentării. În realitate, munca informală implică un sortiment de activități caracterizate prin diverse aranjamente de angajare. Chen¹ îi clasifică drept *operatori pe cont propriu* care dețin mijloacele de producție, lucrează autonom și își vând bunurile direct pe piață; *lucrători pe cont propriu* care sunt încorporați în relații de muncă deghizate în relații comerciale; și *lucrătorii salariați*, care sunt excluși de la normele de protecția muncii și cea socială din cauza evaziunii angajatorului. Genul, rasa și alte ierarhii structurale sunt adesea reflectate în aceste categorii: astfel, bărbații tind să domine munca pe cont propriu, unde veniturile sunt mai mari și riscul de a cădea în sărăcie mai mic, în timp ce femeile sunt concentrate în activități cu venituri mici.

Munca colaborativă reproduce multe dintre aceste caracteristici ale informalității. Lucrătorii colaborativi sunt ușor clasificați greșit ca fiind contractori *independenți*, lipsind astfel accesul la concediu plătit, beneficii (inclusiv beneficii legate de maternitate), securitate socială sau asigurări de muncă și de sănătate. Cu toate acestea, aceștia sunt *dependenți* din punct de vedere economic de platforma digitală și au un control redus asupra aplicației. Într-adevăr, așa cum arată Webster și Masikane², lucrătorii sunt supuși „gestionării algoritmice autoritare” a aplicației, care atribuie sarcini, urmărește performanța, determină salariile și poate înceta unilateral angajarea.

>>

Munca bazată pe locație (de exemplu, livrarea) este o activitate în primul rând tânără, de sex masculin, caracterizată prin ore foarte lungi de lucru și de un contact față în față. Deși salariile sunt mici, câștigurile tind să fie mai bune decât alternativele; și deoarece cererea și oferta provin la nivel local, lucrătorilor le este mai ușor să se organizeze colectiv. În schimb, munca online bazată pe web (de exemplu, editarea) este realizată de lucrători invizibilizați din Sudul Global pentru clienți, dintre care majoritatea se află în Nordul Global. Caracterizat de orele de lucru mai scurte și mai flexibile, atrage mai multe femei care trebuie să jongleze cu activitățile productive și reproductive.

Platformele digitale, deși diverse, sunt extrem de concentrate: raportul OIM din 2021 menționat mai sus arată că 70% din veniturile generate de platformele digitale sunt destinate exclusiv Statelor Unite și Chinei. Deși acest lucru poate submina întreprinderile mici și mijlocii la nivel național, acesta creează și noi surse de putere. În Gauteng, Africa de Sud, motocicliștii Uber Eats se organizează în colective hibride, care au luat naștere ca asociații discrete de ajutor reciproc de-a lungul liniilor naționale, dar care au evoluat într-o rețea la nivel de regiune. Conectați prin WhatsApp, au dezvoltat un repertoriu de acțiune digitală directă, care include reținerea colectivă a forței de muncă prin deconectare. Între timp, în Columbia, livratorii Rappi au dezvoltat o aplicație sindicală, UNIDAPP, cu sprijinul ONG-urilor și al Sindicatului Central al Muncitorilor și s-au angajat cu succes în acțiuni transnaționale directe care vizează platforma multinațională³. În Uganda, Uniunea Amalgamată a Transporturilor și a Muncitorilor Generali a sprijinit dezvoltarea unei aplicații pentru șoferii *boda-boda*, extinzându-și colosal calitatea de membru și îmbunătățind condițiile de lucru ale curierilor.

În timp ce intervențiile în economia informală s-au concentrat adesea pe dezvoltarea întreprinderilor, Convenția OIM 204 subliniază consensul tot mai mare că

acestea trebuie să implice și extinderea protecției sociale și a muncii greu câștigate la lucrătorii informali. În Marea Britanie, Curtea Supremă a decis că șoferii Uber au dreptul la concedii plătite, salarii minime și pensii. În Africa de Sud, Comisia pentru concurență a lansat o anchetă cu privire la impactul platformelor asupra întreprinderilor mici și mijlocii.

> Dar viitorul?

Pot fi identificate două căi largi: o aprofundare a dominației gigantilor tehnologici deținute de străini, fără un acord național sau global cu privire la modul de operare. Acest lucru va crea unele locuri de muncă informale, dar muncitorii vor fi blocați într-o muncă obositoare cu salarii mici, fără niciun fel de protecție sau beneficii ale angajării formale. Cu profiturile și impozitele reținute în străinătate, acest lucru ar putea fi descris ca o formă de recolonizare a Sudului Global.

O cale alternativă ar putea fi un „pact social digital” creat cu participarea activă a lucrătorilor colaborativi și a organizațiilor acestora. Aceasta ar implica politici naționale și globale coerente, inclusiv legislație pentru protejarea acestor lucrători. Această cale optimistă deschide posibilitatea extinderii protecției muncii și a celei sociale la lucrătorii informalizați. ■

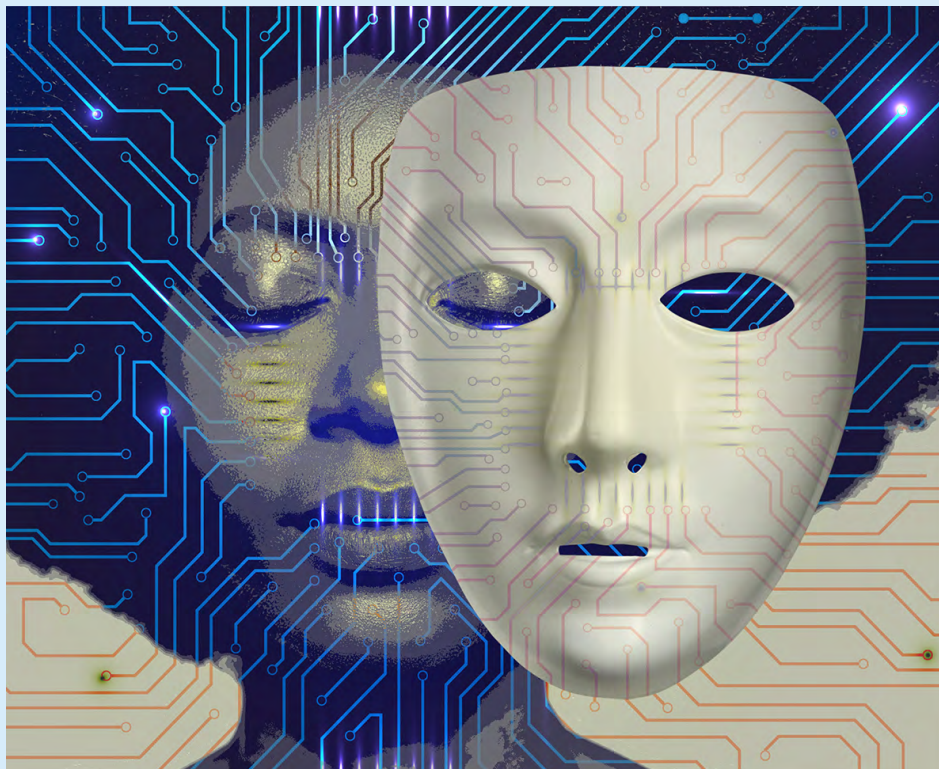
Adresă de corespondență:

Ruth Castel-Branco <Ruth.Castel-Branco@wits.ac.za>

1. Chen, M. (2012) “The Informal Economy: Definitions, Theories and Policies.” WIEGO Working Paper, Number 1.
2. Webster, E & F. Masikane (2020) “‘I just want to survive’: The case of food delivery couriers in Johannesburg.” Southern Centre for Inequality Studies.
3. Velez, V. (2020). ‘[Not a fairy tale: unicorns and social protection of gig workers in Colombia](#).’ SCIS Working Paper, Number 7.

> Decodificând controlul algoritmic

de **Sandiswa Mapukata**, **Shafee Verachia**, Universitatea din Witwatersrand, Africa de Sud, și **Edward Webster**, Universitatea din Witwatersrand, și fost președinte al comisiei de cercetare ISA pentru Mișcări muncitorești (RC44)

| Ilustrație realizată de Arbu.

Liga Justiției este un grup de supereroi, incluzându-l, dar nelimitându-se la Batman și Femeia Fantastică, care încearcă să salveze o lume ficțională și artificială de marele ticălos Darkseid. [Liga Justiției Algoritmice](#) (LJA) fondată în 2016, aspiră de asemenea la o lume mai echitabilă și corectă, mai ales în legătură cu modul în care este folosită inteligența artificială (IA). LJA se concentrează pe promovarea a patru principii cheie în lupta împotriva controlului algoritmic, mai exact, consimțământul afirmativ, transparența semnificativă, supravegherea continuă și responsabilitatea și chiar critica constructivă.

Deși denumită „inteligență artificială”, aceasta este orice, dar nu artificială; așa cum a scris Kate Crawford în *The Atlas of AI*, „IA este și personificată și materială”. Materialitatea IA este cea care a văzut apariția controlului muncitorilor, o formă de control pe care o denumim control algoritmic. În acest articol, conceptualizăm controlul algoritmic și explorăm modul în care afectează muncitorii și cum încep ei să îi reziste. Concluzionăm cu niște sugestii legate de rezistența acestora la controlul algoritmic.

> Ce este un algoritm?

Pe tot globul, diferite părți interesate (inclusiv guverne, mediul academic și activiști) se luptă cu modul în care controlul algoritmic remodelează lumea. Algoritmul există într-o formă imaterială, în ciuda faptului că existența și utilizarea sa au consecințe materiale. Un algoritm este un proces sau un set de reguli care trebuie urmate în calcule sau în alte operații de rezolvare a problemelor, în special de un calculator. Ascensiunea tehnologiilor precum *cloud computing*, care permite livrarea serviciilor de tehnică de calcul pe internet (de exemplu Amazon Web Services), permite organizațiilor și afacerilor să automatizeze anumite aspecte ale operațiunilor lor. Unii susțin că algoritmi sunt neutri. Totuși, un număr mare de lucrări de specialitate (vezi, de exemplu, Ruha Benjamin, *Race After Technology*) arată cum algoritmi pot fi părtinitori și discriminatori în practică pentru că sunt codificați de programatori umani pe baza unui set de norme și instrucțiuni. Dacă părtinirea le este adăugată, atunci algoritmi vor automatiza tipare de discriminare. Acest lucru este adevărat mai ales în prezentul ecosistem al marilor companii de tehnologie care

>>

sunt conduse într-o foarte mare măsură de bărbați albi. În cartea sa, *Algorithms of Oppression*, Safiya Noble discută despre cum algoritmi Google au discriminat femeile și fetele de culoare.

> Controlul algoritmic – Realitatea

Algoritmul a adâncit controlul asupra muncii într-o măsură mai mare ca niciodată în istoria industrializării. Stabilește controlul și maximizarea profitului prin algoritm în inima procesului de muncă. Este un exemplu a ceea ce Marx a numit „valorizarea la comandă”. Algoritmii sunt proiectați să măsoare viteza angajaților în completarea sarcinilor. Dacă angajații care folosesc platforma nu îndeplinesc sarcina în standardele algoritmului, conducerea are puterea de a le reduce remunerația și/ sau de a-i concedia (prin dezactivarea sau deconectarea contului lor) din platformă. În decembrie 2020, șoferii de Uber din Johannesburg, Africa de Sud, au lansat un protest prin dezactivarea aplicației Uber și refuzarea comenzilor. Printre plângerile acestor șoferi s-a numărat modul necunoscut prin care Uber le bloca conturile și modul inechitabil în care plățile câștigate de șoferi erau decise și implementate unilateral de Uber.

În lucrarea *The Uberisation of Work*, Edward Webster arată cum în companii precum Uber, algoritmi le permit să se concentreze pe activități aducătoare de profit și, simultan, să se dezică de obligații de angajare de masă folosind externalizarea, posibilă datorită tehnologiei și practicilor de subcontractare. Aceste companii dau dovadă de tendințe de monopolizare și pot să ocolească guvernarea corporativă standard precum și practicile de angajare standard.

Ce este diferit la controlul algoritmic este faptul că este invizibil și inaccesibil. În general, angajații care lucrează pe o platformă nu au acces la codul sursă al algoritmului. Așa cum explică raportul *World Employment and Social Outlook* al Organizației Internaționale a Muncii (OIM), accesarea codului sursă al unui algoritm este singura cale de a stabili dacă el produce rezultate care nu sunt competitive și/ sau discriminatorii. Din cauza legilor privind secretul comercial și proprietatea intelectuală la nivelul Organizației Mondiale a Comerțului, este dificil de accesat codul sursă. Organizația Internațională a Muncii susține, mai departe, că asimetria informațională are ca efect creșterea dezechilibrului puterii dintre deținătorii algoritmului și subiecții acestuia.

> Control algoritmic – Rezistența

Deși controlul algoritmic pare insurmontabil până și angajații se folosesc de algoritmi atunci când luptă pentru a avea control asupra condițiilor de muncă. În urma negocierilor, Spania a emis Rider Law (o lege care protejează curierii) care recunoaște curierii ca fiind angajați ai platformelor digitale. Mai mult decât atât este obligatoriu ca platformele să fie transparente în legătură cu modul în care algoritmi lor afectează condițiile de muncă. Este crucial să ne aducem aminte de consumatori atunci când discutăm despre controlul algoritmic și rezistența împotriva lui. Consumatorii au devenit și ei producători de valoare prin minarea de către algoritmi a datelor personale. Am putea spune că acești consumatori ai marilor platforme fac muncă neplătită atunci când le folosesc. Astfel, poziția consumatorului este mai aproape de cea a angajaților decât de cea a directorilor marilor firme de tehnologie.

Când analizăm experimentarea legată de rezistența la diferite manifestări ale controlului algoritmic din partea marilor companii de tehnologie, cercetătorii trebuie să ia în considerare și importanța spațiului. Sistemele de control algoritmic au propriile particularități în diferite contexte spațiale. Este important să luăm în considerare aceste diferențe dincolo de nivelul național. Ținând cont de inegalitățile persistente care există între Nordul Global și Sudul Global, ambele contexte aduc în față particularități importante care adâncesc conversațiile legate de rezistența împotriva diferitelor forme de control algoritmic. Este crucial să ținem cont de acest lucru atunci când ne gândim la modalitatea prin care ar putea fi formulată o conceptualizare a viitorului muncii care prioritizează angajatul în fața corporației. Cathy O’Neil surprinde cel mai bine acest lucru în *Arme matematice de distrugere* atunci când scrie că:

“Procesele Big Data codifică trecutul. Nu inventează viitorul. A face asta necesită imaginație morală, și asta este ceva ce doar oamenii pot furniza. Trebuie să integrăm în mod explicit valori mai bune în algoritmii noștri, creând modele de Big Data care urmează inițiativele noastre etice. Uneori, aceasta va însemna să punem corectitudinea înaintea profitului”. ■

Adrese de corespondență:

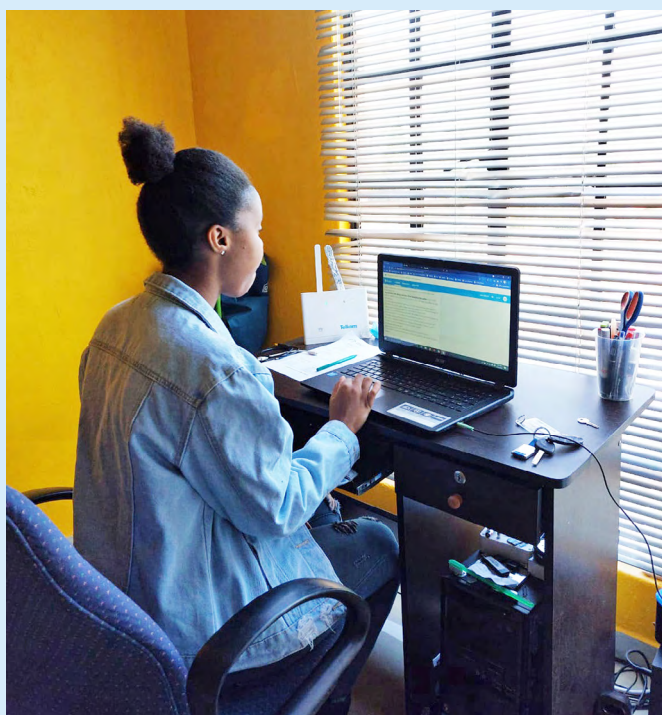
Sandiswa Mapukata <sandiswa.mapukata@wits.ac.za>

Shafee Verachia <mohammed.verachia@wits.ac.za>

Edward Webster <Edward.Webster@wits.ac.za>

> Platforme de muncă online: putere fără responsabilitate?

de **Kelle Howson**, Universitatea din Oxford, Marea Britanie, **Patrick Feuerstein**, Centrul de Cercetare în Științe Sociale din Berlin, Germania, **Funda Ustek-Spilda**, Universitatea din Oxford, Marea Britanie, **Alessio Bertolini**, Universitatea din Oxford, Marea Britanie, **Hannah Johnston**, Universitatea din Northeastern, SUA și **Mark Graham**, Universitatea din Northeastern, Marea Britanie

Lucrătorii online sau „lucrătorii în cloud” se conectează cu abonații (clienți) pe o platformă care extrage la chirii din tranzacții și exercită adesea un grad ridicat de control asupra procesului de muncă.
Foto credit: Fairwork Project.

Pandemia de COVID-19 a condus la normalizarea pe scară largă a muncii de la distanță pentru salariații a căror activitate implică și efort intelectual. Această muncă a fost însoțită și de progrese în ceea ce privește instrumentele digitale utilizate pentru a facilita această tranziție. Aici putem include facilitarea comunicării, conferințele video, alocarea și gestionarea algoritmică a responsabilităților și supravegherea salariaților. Întrucât pandemia a scos în evidență și a exacerbă multe inegalități preexistente pe piețele muncii, a devenit evidentă o diviziune accentuată între acele profesii care au putut adopta rapid munca de acasă și serviciile cu salarii mai mici, care nu pot fi realizate de la distanță. În cazul acestora din urmă, angajații s-au confruntat cu riscuri duble: ale expunerii la virus și ale pierderii de venituri în timpul carantinării sau izolării.

Aceste stratificări inechitabile ale pieței forței de muncă – între cei care au posibilitatea de a lucra de la distanță și cei a căror muncă trebuie să fie efectuată personal - ar fi putut deveni mai stricte de la începutul pandemiei. Un lucru mai puțin discutat a fost faptul că nu toți salariații care au posibilitatea de a lucra de acasă se bucură de o securitate relativ ridicată. De fapt, economia online de tip gig a prosperat de la apariția COVID-19. În timp ce aceste forme de muncă contribuie la satisfacerea dorințelor zilnice pentru mulți dintre noi, ele rămân mai puțin vizibile.

> Controlul muncii în cloudwork

Munca realizată online în cazul economiei online de tip gig împărtășește caracteristici definitorii cu ale muncii de tip gig „realizată de oriunde”, cum ar fi *ride-hailing*, livrarea de mâncare și serviciile de curățenie (exemple bine cunoscute în acest caz fiind Uber, DiDi, Deliveroo). Salariații care lucrează în mediul online sau așa numiții *cloudworkers* se conectează cu clienții printr-o interfață a unei platforme, care extrage valori financiare din tranzacții și care exercită adesea un grad ridicat de control asupra procesului de muncă. Platformele controlează modul în care se lucrează, inclusiv prin gestionarea algoritmică a alocării sarcinilor, a plăților și a sancțiunilor disciplinare. La fel ca și omologii lor din munca realizată oriunde din punct de vedere geografic, aceștia desemnează contractual lucrătorii ca fiind contractanți independenți sau lucrători independenți. În acest mod, ei sunt excluși de la elemente cheie ale protecției în majoritatea jurisdicțiilor, precum neacordarea unui salariu minim, a unui salariu medical, a concediului pentru creșterea copilului și a pensiilor.

Cu toate acestea, spre deosebire de omologii lor din sectoarele destinate taximetriei, livrării și curățeniei, platformele de tip cloudwork mediază o muncă ce poate fi efectuată, teoretic, de oriunde din lume unde există o conexiune la internet. Ele au fost teoretizate pentru a crea o piață a muncii la scară planctară, facilitând existența unei rețele complexe de legături transfrontaliere. Această dinamică creează noi oportunități, dar dă naștere și vulnerabilităților salariaților în fața unor pericole diverse.

>>

În primul rând, platformele mediază constant relațiile dintre forța de muncă și clienți din nenumărate jurisdicții și acest lucru face ca reglementarea lor să fie dificilă de înțeles. Platformele dețin foarte puține active fixe și mențin o distanță contractuală față de angajații lor. Această fluiditate și efemeritate înseamnă că aceste platforme pot eluda legislația locală menită să protejeze angajații și publicul larg, precum și regimurile fiscale și pe cele de concurență.

Aceeași dinamică servește la suprimarea puterii structurale a angajaților. Este deosebit de dificil pentru aceștia să organizeze, să construiască relații solide și să ia măsuri colective pentru a-și îmbunătăți condițiile de muncă, atunci când sunt atomizați, dispersați geografic și într-o competiție continuă între ei din cauza modului în care este proiectată platforma. Este dificil să se aplice cadrele naționale de reglementare care să faciliteze negocierea colectivă pe platformele globale de muncă online. Absența structurilor formale ale lucrătorilor și răspunderea publică a acestor platforme de tip *cloudwork* le oferă o putere enormă de a dicta termeni, de a modela condițiile de muncă și, în cele din urmă, de a se comporta fie responsabil, fie iresponsabil în funcție de ceea ce își doresc.

Majoritatea platformelor de tip *cloudwork* au bariere mai mici de intrare în comparație cu angajarea de tip standard. Acest lucru poate oferi oportunități atât de necesare celor care au fost excluși de la participarea echitabilă pe piețele muncii – cum ar fi lucrătorii din Sudul Global, persoanele (predominant femei) cu necesități de îngrijire mai mari și cu îndatoriri casnice, lucrătorii migranți, comunitățile etnice minoritare și lucrătorii cu dizabilități. Cu toate acestea, majoritatea platformelor internaționale de de tip *cloudwork* înregistrează o supraofertă semnificativă de forță de muncă. Acest lucru îi ajută pe clienți să găsească angajați rapid și ușor, dar acest lucru înseamnă că disponibilitatea locurilor de muncă și salariile sunt limitate pentru lucrătorii care se află într-o concurență intensă și în continuă creștere pentru un număr limitat de locuri de muncă.

Pe platformele de tip *cloudwork*, cunoscute sub numele de platforme „microtask” (cum ar fi Microworkers, Amazon Mechanical Turk și Appen), în care sarcinile sunt îndeosebi pe termen scurt, lucrătorii ar putea participa la proiecte mai mari pentru, de exemplu, instruirea sistemelor de învățare automată prin adnotarea seturilor de date. Aceste proiecte sunt împărțite în sarcini de o granularitate foarte mare, care pot fi realizate în câteva secunde. Aici, sute de muncitori din zeci de țări contribuie la finalizarea unui proiect pentru un singur client, într-un orizont de timp foarte scurt. Această externalizare extrem de granulară poate servi la ascunderea completă a condițiilor de muncă în realizarea produsului final, contribuind la invizibilitatea activității în cloud, care la rândul său erodează puterea lucrătorilor, mai ales că cei individuali sunt foarte ușor concediați și înlocuiți.

Deoarece poate fi foarte dificil pentru lucrătorii acestor platforme de tip *cloud* să-și exercite puterea colectivă, având în vedere că în general ei sunt neprotejați de legislația la

nivel național, condițiile lor cotidiene de lucru rămân precare și riscante. Majoritatea platformelor de tip *cloudwork* permit clienților să respingă munca deja finalizată de către lucrător, permițând efectiv neplata. Platformele pot oferi lucrătorilor capacitatea de a contesta refuzurile, dar acest lucru este discreționar și implică adesea procese automatizate dificile care necesită mai mult timp decât finalizarea unei alte responsabilități la locul de muncă. Deoarece au mulți mai mulți lucrători decât clienți, platformele sunt de obicei de partea clienților.

Lucrătorii de pe platformele de muncă online se confruntă, de asemenea, cu riscuri privind sănătatea și siguranța lor, inclusiv expunerea la conținut grafic sau dureros din punct de vedere psihologic, precum și la riscuri privind confidențialitatea lor sau privind măsurile inadecvate legate de protecția datelor.

În cele din urmă, lucrătorii sunt vulnerabili în fața discriminării din partea clienților, inclusiv discriminarea bazată pe presupuneri sau prejudecăți legate de sexul, rasa sau locația lor geografică.

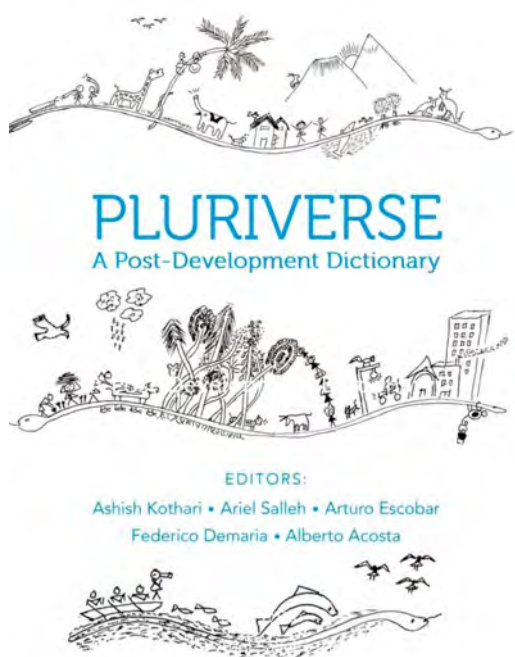
> Acțiuni pentru a proteja lucrătorii platformelor

Condițiile riscante și de exploatare au caracterizat munca de tip gig realizată la distanță, în absența unor abordări de reglementare naționale sau internaționale capabile să înlănească puterea platformei și a barierelor aferente organizării lucrătorilor și negocierilor colective. Pe măsură ce muncitorii nesiguri ajung să lucreze pe platforme destinate muncii online și la distanță, ca urmare a pandemiei COVID-19, vor fi necesare atât forța de muncă la nivel local, cât și soluțiile politice pentru a proteja această clasă de lucrători. Proiectul Fairwork a co-produs, împreună cu muncitori și experți, o serie de principii pentru un *cloudwork* echitabil, pentru a servi drept punct de referință pentru aceste eforturi. Principiile acoperă dimensiunile riscului și prejudiciului discutate mai sus, în categoriile de plată echitabilă, condiții echitabile, contracte echitabile, management echitabil și reprezentare echitabilă. Am evaluat (marcat) șaptesprezece platforme proeminente în raport cu aceste principii, pentru a arăta gama de practici de muncă care există în economia online de tip gig. În timp ce câteva platforme au dobândit evaluări relativ pozitive, în cele din urmă cercetările noastre arată că într-un vid de responsabilitate, platformele fac în mod constant alegeri care afectează (adesea negativ) bunăstarea și mijloacele de trai ale unor milioane de lucrători, doar printr-o simplă linie de cod. Primele evaluări Fairwork privind platformele de tip cloud au scopul de a scoate în evidență aceste relații de putere profund inegale. Sperăm, prin rundele anuale de notare, să contribuim la eforturile combinate de a introduce un viitor mai echitabil al muncii pentru lucrătorii de la distanță din economia gig. ■

Adresă de corespondență: Kelle Howson <kelle.howson@oji.ox.ac.uk>

> Conservarea agriculturii ca muncă și epistemologie

de **Ariel Salleh**, profesor asociat, Universitatea Nelson Mandela, Africa de Sud, membru ISA

| Pluriverse: A Post-Development Dictionary. Tulika Book (2019).

Fantezia eurocentrică despre cunoașterea și stăpânirea naturii a reprezentat dintotdeauna o ontologie problematică. Însăși relația originară dintre „materie” și „mater” = mama (lat.) nu este doar o coincidență. Primele mișcări ecologice feministe au perceput această goană pentru cunoașterea și stăpânirea naturii ca pe o formă idealizată de matricid, care permitea bărbaților să se nască cultural singuri, fără a mai fi dependenți de misteriosul curs natural. Astăzi, aceeași disociere psihologică care externalizează natura activează puterile neoliberale, războiul, științele moderne. Va putea oare lumea academică, inerent oedipiană, să accepte acest lucru?

> Re-amintirea

În timp ce vechea cultură, bazată pe excluderea socială a „celuilalt”, a creat o lume a obiectelor și abstracțiilor, imaginea sa în oglindă – care ar putea fi denumită „conservarea agriculturii” – rămâne senzuală. Ea vorbește despre felul în care umanitatea este încastrată în metabolismul naturii și reflectă momentul originar al auto-formării în brațele unei mame. Atunci când oamenii se simt parte

din natura înconjurătoare, ei ajung să înțeleagă felul în care toată Viața de pe Pământ este „inter-relaționată” – un termen preferat de adepții Noului Materialism. Personal nu sunt atras de această formulare: eu prefer să văd conservarea agriculturii ca pe un efort, o muncă – reproductivă, în loc de productivă. Caracterul ei deliberativ energizează procesele biofizice, cum ar fi grija pentru un copil sau efortul pentru protejarea unei păduri. Ea ne învață o epistemologie deopotrivă ancorată și sistemică.

În colecția *Pluriverse* (2019), editată de noi, Karin Amimoto Ingersoll descrie o acuitate aparte a simțurilor în rândul pescarilor din insulele Hawaii. Ea vorbește despre:

„o cunoaștere aparte, care nu se bazează pe instrumente de navigație, o cunoaștere a oceanului, vânturilor, mareelor, curenților, nisipului, algelor, a peștilor, păsărilor și a corpurilor celeste, toate văzute ca un tot, un sistem interconectat. Aceasta permite un fel aparte de a vedea lumea și de te mișca prin ea... În acest tip aparte de cunoaștere oceanică, omul și marea interacționează într-un discurs complex...diferit de marea narațiune oferită de filosofii apusene, în care omul și natura sunt două entități separate... Vederea devine astfel un proces politic, o lectură a tuturor amintirilor și cunoștințelor acumulate în timpul și spațiul oceanic. Acest tip de vedere a fost estompat de construcțiile coloniale rigide despre identitate, spațiu, putere.... O [prea mare] parte din lume *înaintează fără memorie*, ca și cum spațiile pe care le-ar locui ar fi geografii goale și, în acest fel, disponibile pentru a fi consumate și dezvoltate...”

> Valoarea regenerativă

Etica Protestantă argumentează că patriarhismul creștin și capitalismul sunt structuri cu origine istorică. Odată cu înmulțirea corporațiilor globale și a agențiilor multilaterale, cunoașterea alternativă – a îngrijitorilor de persoane, a micilor proprietari de terenuri, a populațiilor native – este desconsiderată, văzută drept „culturală”, nu „economică”. Tipul de prevedere inteligent și sustenabil al acestora din urmă devine invizibil raportat la un discurs masculinist, caucasian, de clasă-midie, în care politicile „de stânga” și „de dreapta” susțin deopotrivă că munca trebuie să fie neapărat „productivă”. În acest discurs, „munca adevărată” presupune transformarea materiei în altceva, în ceva „construit de om” pentru a fi investit cu „valoare”. Chiar

>>

și eco-socialiștii progresiști, susținători ai Pactului Verde și economiștii politici care argumentează pentru relocarea proceselor și actelor de îngrijire în economia formală fac asta tot într-o manieră cantitativă. Valoarea reproductivă sau „metabolică” nu ar trebui să fie însă măsurată cantitativ, ci percepută atunci când ecosistemele și oamenii deopotrivă prosperă – o diferență clară față de dualismul marxist folosire/ schimbare.

Nevoile sociale pot fi realizate în multe moduri, fără exploatare, extractivism, pierderea biodiversității sau încălzire globală. De la contestarea politicilor de măsluire din 1999 din Seattle, mai multe mișcări politice și sociale au contestat imperiul capitalist patriarhal. E vorba despre mișcări precum: World Social Forum, Via Campesina, Indigenous Environment Network, World Women's March, sau Extinction Rebellion, pentru a numi doar câteva. Aceste inițiative sunt inspirate de ideile gânditorilor decolonialiști precum Ivan Illich sau Wolfgang Sachs, sau de ecofemiștii precum Maria Mies și Vandana Shiva și ale lor puternice critici aduse „prost-dezvoltării”. Proiectul *Pluriverse* 2019 deschide calea către o participare interculturală mai bună între adepții zicalei „global înseamnă local”: de la exponenții mișcării *buen vivir* până la membrii comunităților indiene *swaraj*. Îl parafrazez pe Manfred Max-Neef când afirm că micro-economiile auto-gestionate sunt „sinergice” și satisfac mai multe nevoi în același timp – regenerare ecologică, nevoi zilnice, învățare, inovare, identitate și senzație de apartenență.

> Paralele structurale

Munca gospodinelor și țăranilor are ecouri în eforturile făcute de comunitățile locale de a opri folosirea pesticidelor sau mineritul. Se observă deci paralele structurale trasate între comodificarea naturii și mercantilizarea trupurilor femeilor sau ale populațiilor indigene. În cadrul acestei mișcări, alegerea politică pentru femeile din Nord este similară sau identică cu alegerea populațiilor din Sud, care se confruntă cu xenofobie și rasism: fie emanciparea prin mecanisme civile și obținerea de drepturi, fie auto-realizarea prin reciprocitate comunitară.

În secolul XXI, se fac pași civilizaționali mari pentru reîmpăcarea umanității cu naturii. Științele holiste precum New Water Paradigm sau Peoples' Tribunal on the Rights of Mother Nature reprezintă această re-amintire. Supremația alimentară este un scop central al activismului pluriversal, atât în Nord, cât și în Sud. Acest concept nu trebuie să fie confundat însă cu cel de „securitate alimentară”,

impus de Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură. Acest al doilea concept nu aduce altceva decât o creștere a speculei alimentare și a profitului, deposedarea de mijloace de trai a unor grupuri de oameni, mono-culturi și petro-culturi agricole și poluare sub egida comerțului liber transcontinental. O parte din feminiști, din activiștii de Stânga și din ecologiști vorbesc cu încredere despre ajustarea paradigmei dominante capitaliste. Dar mult prea adesea, puterile statale innăbușesc schimbarea recurgând la un tip de toleranță represivă. Am văzut deja acest lucru întâmplându-se în cazul economiei circulare, pacturile verzi și guvernarea verde a sistemului.

> O bio-civilizație?

O „distribuire echitabilă și sustenabilă” a producției globale sună foarte bine, dar nu se poate realiza din punct de vedere termodinamic. Jason Hickel a atras atenția că, pentru a îndeplini Obiectivele pentru Dezvoltare Durabilă impuse de Națiunile Unite, economia globală ar trebui să fie de 175 de ori mai mare decât este în prezent, iar la dimensiunile actuale, aceasta depășește deja cu 50% resursele anuale ale planetei. Economiile centrate pe costurile conservării în agricultură respectă limitele în privința resurselor naturale folosite în producția locală. Această paradigmă umanistă propune o bio-civilizație care să înlocuiască individualismul hi-tech și solitudinea *viral states*, care neagă importanța vieții. În opoziție cu paradigma disociativă *cogito „gândesc, deci exist”*, propunem etica *ubuntu* din Africa de Sud, bazată pe logica „exist pentru că tu ești”. Concepte similare din întreaga lume includ: *buen vivir*, eco-satele, economia darului, *kyosei*, sau *sentipensar* – un tablou global de discursuri alternative.

Ar putea eco-socialiștii să-și „re-întrupeze,” materialismul, luând în considerare influența istorică a unei „alte” clase de lucrători – „meta-industriași” din câmpul domestic și din periferie? Aici, la limita teoriei, se află acei lucrători neacreditați care îndeplinesc nevoile materiale ale tuturor claselor. De fapt, ei fac capitalismul posibil prin ținerea în viață a metabolismului umanitate-natură. Această clasă globală de lucrători nu are nevoie de abstractizările rigide ale unei ere Eurocentrice acum aflată pe moarte: umanitate peste natură, bărbat peste femeie, alb peste negru, economie peste ecologie¹. ■

Adresă de corespondență: Ariel Salleh <arielsalleh7@gmail.com>

1. Textul adaptează prelegerea susținută „Femmes, écologie et engagements politiques du Sud au Nord”, Paris, iunie 2021.

> Anime-urile lui Miyazaki

animism pentru Antropocen

de **Shoko Yoneyama**, Universitatea din Adelaide, Australia

My Neighbor Totoro (1988).
Foto credit: Studio Ghibli.

Există un consens care afirmă că, pentru a adresa problemele încălzirii globale, a pandemiei de COVID-19 și a altor crize asociate Antropocenului, este nevoie să regândim relația natură-umanitate. Dar nu am făcut prea multe progrese în acest sens. Poate că este nevoie să ne imaginăm un cu totul alt tip de relație. Amitav Ghosh sugerează că suferim de o criză a imaginației, deoarece ne lipsește cadrul cultural care să ne permită să ne imaginăm ontologii alternative. Ar fi oare posibil ca animismul să ne ajute să găsim o soluție?

Însă nu este animismul doar o „credință simplă” a „oamenilor primitivi”, precum vânătorii și culegătorii care au fost de mult eliminați de modernitate? Acesta este modul în care animismul este încadrat în mod tipic de ortodoxia creștină: o epistemologie eronată. „Noul animism”, o școală de gândire mai recentă, propune o viziune mai pozitivă, prezentând animismul ca pe o critică utilă adusă modernității. Cu toate acestea, promisiunea completă a noului animism nu s-a îndeplinit încă. În multe privințe, animismul rămâne încă o poziție-specimen în departamentele de antropologie ale universităților din Occident.

> Popularitatea globală a anime-urilor lui Miyazaki

Hayao Miyazaki, directorul de animație al Studiourilor Ghibli, are un rol important în ceea ce privește inspirarea angajamentelor de durată față de realitățile dificile ale vieții în Antropocen. Animismul, așa cum este el prezentat în filmele lui Miyazaki, are puterea de a deschide inimile și mințile a milioane de fani urmăritori către o reiterare pozitivă a relației om-natură. Anime-urile lui Miyazaki ne hrănesc imaginația cu imagini și povești foarte accesibile despre animism.

„Cred că glumești!” a exclamat un coleg acum câțiva ani, la o conferință la care am prezentat o lucrare în care aduceam același argument. „Anime-urile lui Miyazaki sunt pentru copii. Fiul meu s-a uitat la *Totoro* când avea cinci ani”. Într-adevăr, filmele lui Miyazaki se adresează în primul rând copiilor, însă mulțumită operei sale, „copiii din Japonia îl evocă pe Totoro, spiritul-pădurii, de câte ori văd copaci”, notează Takahata Isao, fostul co-președinte al Studiourilor Ghibli. Iar acest lucru ar putea să fie valabil și pentru alți copii, din întreaga lume. Notorietatea globală a lui Miyazaki a crescut exponențial din 1996, când Disney a început să distribuie filmele studiourilor Ghibli. Filmul *Spirited Away* a câștigat Oscarul pentru cel mai bun film de animație în 2003. De atunci, anime-urile Ghibli au început să fie disponibile și pe Netflix și HBO Max.

> Animism critic

Dar ce are popularitatea lui Miyazaki de-a face cu Antropocenul?

Reprezentările animismului din filmele de animație ale lui Miyazaki ne permit să ne reimaginăm relația om-natură. Acest lucru este în special valabil pentru filmele sale cele mai populare, precum *Nausicaä of the Valley of the Wind* (1984), *My Neighbor Totoro* (1988), *Princess Mononoke* (1997), *Spirited Away* (2001) și *Ponyo* (2008).

Să ne reimaginăm? Situația este diferită în Japonia, unde ontologia și epistemologia animiste au continuat să existe până în prezent, dezvoltându-se în paralel cu modernitatea. În Japonia animismul supraviețuiește într-o formă denumită de UNESCO drept patrimoniu cultural imaterial al umanității. Mai mult, un nou tip de animism a evoluat aici ca răspuns la aspectele negative ale modernității și s-a dezvoltat (la fel ca evoluția unui Pokemon) ca o critică reflexivă a modernității.

>>

Kodama (spiritul-pădurii) în Princess Mononoke (1997).

Foto credit: Studio Ghibli.

Este ceea ce eu numesc „animism critic” sau „animism post-modern”.

Animismul critic a evoluat din discursul suferinzilor de Sindrom Minamata (boală neurologică gravă cauzată de intoxicația severă cu mercur): victimele unuia dintre cele mai grave accidente industriale din istoria umanității, ale cărui repercusiuni se resimt și în prezent, încă din anii 1950. Cinefilii ar putea să fie familiarizați cu filmul lui Johnny Depp, *Minamata*, lansat în 2020, care prezintă viața fotografului Eugene Smith, autorul celebrei fotografii „Tomoko Uemura în baie”.

Sociologul Tsurumi Kazuko a fost primul care a observat acest discurs despre animism formându-se ca o critică adusă modernității. Am continuat proiectul acestuia despre animism în cartea *Animism în Japonia Contemporană: Vocile Antropocenului din Japonia de după Fukushima*¹. Miyazaki este unul din cei patru intelectuali japonezi ale căror vieți le urmăresc în această carte. Am explorat și documentat modul în care acești gânditori și oameni creativi au ajuns la idea că animismul ar putea să salveze lumea.

Hayao Miyazaki susține că este nevoie de animism pentru a salva lumea. Prin urmare, a făcut din diseminarea animismului munca lui de o viață. Filosofia care stă la baza muncii sale poate fi găsită în varianta manga (poveste scrisă și ilustrată, n.e.) a anime-ului *Nausicaä in the Valley of the Wind*. Povestea este scrisă pe mai mult de o mie de pagini și include o detaliată descriere a relației om-natură. Lui Miyazaki i-a luat mai bine de doisprezece ani să o termine (1982-1994).

Animismul (critic) al lui Miyazaki se caracterizează prin trei aspecte. Primul este o ilustrare superbă a naturii înzestrată cu agentitate. Natura este reprezentată ca o combinație non-duală dintre lumea-vieții și lumea-spiritelor. Simbolul perfect pentru acesta este Kodama, spiritul-pădurii, din *Princess Mononoke*. Al doilea aspect ține de importanța spațiului și locului, iar acest aspect delimitează animismul lui Miyazaki de discursul ideologic jingoist al animismului japonez clasic. Această localizare clară a animismului lui

Miyazaki deschide posibilitatea conectării cu alte tipuri locale de animism, formând ceea ce Arif Dirlik denumește „alianțe trans-locale”. Al treilea aspect ține de negocierea dualismului – om/ natură, bine/ rău, viață/ moarte, spiritual/ material, văzut/ nevăzut, lumina/ întuneric – un aspect cu puternice implicații teoretice.

Animismul lui Hayao Miyazaki este unul teoretic radical deoarece contestă premisele indiscutabile ale paradigmei științelor sociale și ale modernității, ambele fiind bazate pe un dualism ierarhizat: 1) oamenii peste natură (antropocentrism); 2) rațiunea peste spiritualitate (secularism); 3) tradiția europeană peste orice altă cultură (Eurocentrism). În alte cuvinte, animismul său contestă paradigma existentă și prezintă posibilitatea de a ne duce cu imaginația într-o altă direcție și de a ne imagina o paradigmă nouă, lipsită de canoanele dualismului ierarhic. Pentru mai multe detalii, puteți consulta lucrarea mea intitulată [Miyazaki Hayao's Animism and the Anthropocene](#) apărută în *Theory, Culture & Society*.

Dacă luăm în calcul aceste implicații teoretice, popularitatea pe plan global a anime-urilor lui Miyazaki reprezintă un fenomen sociologic important. Miyazaki proiectează imagini puternice ale animismului în mințile și inimile a milioane de fani, la fel cum Totoro planta semințele viitorilor copaci alături de copii. Pe de altă parte, imensa popularitate a poveștilor lui Miyazaki pot sugera o nevoie aproape intuitivă de idei animiste la nivel de societate. Este posibil ca filmele lui Miyazaki despre o lume care își regăsește magia să pregătească următorii (și sociologii deopotrivă) să fie mai receptivi la epistemologia și ontologia animistă într-un mod care să corecteze criza imaginației despre care vorbea Ghosh. În acest fel, Hayao Miyazaki ne oferă „povestea perfectă” cu care să răspundem „furtunii perfecte” a Antropocenului. ■

Adresă de corespondență: Shoko Yoneyama <shoko.yoneyama@adelaide.edu.au>

1. Yoneyama, S. (2019) *Animism in Contemporary Japan: Voices for the Anthropocene from Post-Fukushima Japan*. Oxon and New York: Routledge.

> Antropocenul și insuficiențele sale

de **Gaia Giuliani**, Centrul de Studii Sociale, Universitatea din Coimbra, Portugalia

Cabo Verde.

Foto credit: Gaia Giuliani.

Recent, Antropocenul ca noțiune și ca set de procese și fenomene a fost adus în centrul dezbaterilor în politică, precum și în arte, cultură și mediul academic. În mod controversat, sensul său mai degrabă general se referă la procese care au fost urmărite de către cercetători fie la a doua, fie la a treia revoluție industrială, când intervenția umană a început să aibă un impact mare asupra compoziției geologice, fizice și biologice a planetei.

> Viziuni critice asupra teoriei Antropocenului

În considerațiile critice, Antropocenul și dezbaterile publice asupra lui servesc la reconceptualizarea modernității coloniale și capitaliste (conform acestor critici, Antropocenul este un fapt modern) și a relațiilor dintre uman, non-uman și neînsușit care au fost privilegiate de atunci. Această reconceptualizare are loc dintr-o reconsiderare radicală a structurilor de putere care guvernează elementele organice și anorganice la scară planetară.

Aceste poziții critice au germinat la intersecția abordărilor anticapitaliste și decoloniale, de la critici și epistemologii globale anti-rasiste, feministe și queer din diferite domenii disciplinare, de la biologie, geografie, geologie și fizică, la

cinema, sociologie, antropologie, politică, filosofie, poezie și artele spectacolului. Acestea se bazează pe două idei importante dezvoltate în cadrul unui dialog transdisciplinar în știința umană a mediului, prima, că mediul este și un fenomen social și a doua, că, pentru a inversa impactul violent al Antropocenului asupra oricărei ființe vii, interdependența dintre oameni și alte componente vii și anorganice ale Pământului trebuie să fie recunoscute și abordate din punct de vedere politic.

> Antroposul Antropocenice și monștrii săi

Această scurtă contribuție provine din aceste reflecții critice, concentrându-se pe o trăsătură specifică a Antropocenului legată de productivitatea semiotică a imaginarului, retoricii și practicilor, precum și a culturilor juridice, politice și populare eminate dintr-un subiect transcendentă colectiv (Foucault) care poate fi identificat ca Antropos din/ în Antropocen.

După cum subliniază Elisabeth Povinelli, acest Antropos cuprinde subiectul cartezian identificat în criticile postcoloniale și decoloniale și omul liberal al contractului social, identificat de cercetătorii feminisți ca fiind legat de apariția violentei modernității eurocentrice și occidentale

care au remodelat lumea. Acestui Anthropos se atașează o viziune asupra lumii, istoriei, geografiei și omenirii care – constituind semiotic mintea și corpul, umanul și non-umanul, bărbatul și femeia, albul și non-albul, bunul și răul, raționalul și iraționalul, secularul și fanaticul, corectul și greșitul, superiorul și inferiorul, salvatorul și mortalul ca entități separate – a impus ontologii și logici care susțin și reproduc capitalismul și violența acestuia încă de la premisele medievale ale modernității eurocentrice.

Conectând teoriile și reflecțiile cu privire la încurcările dintre ontologiile și logica antropocenului, pe de o parte, și capitalismul rasial, patriarhatul și colonialitatea, pe de altă parte, explorez rolul crucial pe care procesul discursiv de *monstrificare*, produs istoric, îl joacă în constituirea Antroposului Antropocenului și în contribuția la crearea unui „noi” hegemonic în centrul structurilor de putere și extragerea valorii care își au originea în modernitatea capitalistă și colonială. Acest sondaj dezvăluie relațiile dintre funcționarea ontologiilor și logicii Antropocenului și legitimarea lor în timp și spațiu, dezvăluind legăturile dintre procesul de monstrificare și violența împotriva rebelilor coloniali, sclavilor fugari, *quilombolas*, vrăjitoarelor, necredincioșilor, țăranilor revoltați, muncitorilor industriali greviști și rezistența indigenă, legând construcția discursivă a panicii morale împotriva lor de violența colonială, autoritarismul de stat și extractivismul mortal.

În cea mai recentă carte a mea, *Monsters, Catastrophes and the Anthropocene: A Postcolonial Critique*, explorez imaginările europene și occidentale ale dezastrelor naturale, migrației în masă și terorismului printr-o anchetă postcolonială asupra concepțiilor moderne despre monstruozitate și catastrofă. Modelele consacrate ale culturii vizuale populare în filmele și seriile de televiziune SF, apocalipsa și genul horror, precum și în imaginile reproduse de media specializată în știri, ajută la trasarea genealogiei fricilor moderne către ontologiile și logica antropocenului. Cartea nu se oprește la dezvăluirea violenței inerente a Antropocenului, ci propune o epistemologie feministă, post-dezvoltare și ecologistă și un proiect politic care îmbrățișează o nouă concepție a politicului.

> Un proiect politic feminist pentru prezent

Ca răspuns la logicile și ontologiile antropocenice, sugerez *proiectul politic de îngrijire interdependentă, îngrijire de sine și îngrijire a Pământului*. Din feminismele moderne occidentale, împrumut centralitatea îngrijirii – adică bunăstarea (psiho-socială și culturală, sexuală și economică) a indivizilor și comunităților este considerată ca un bun comun, o resursă și o datorie socială (Nancy Fraser; Stefania Barca). Problema îngrijirii, totuși, este abordată prin criticile

queer și cele ale femeilor indigene, de culoare și din clasa muncitoare. Pornind de la articulațiile Sarei Ahmed și lui Audre Lorde, consider îngrijirea de sine ca un proiect feminist pentru autonomie individuală și colectivă care integrează îngrijirea, altfel structurată de roluri de gen patriarhale, rasiste și capitaliste și care presupune îngrijire reciprocă între oameni și non-oameni.

În contextul indivizilor în mișcare, al luptelor decoloniale și anti-patriarhale ale minorităților, precum și al rezistenței și rezistenței locale și indigene împotriva dezastrelor ecologice și a securizării lor neocoloniale, îngrijirea de sine înseamnă autonomie individuală și colectivă, autoconservare și solidaritate împotriva supravegherii statului, disciplinei și abuzului. *Proiectul politic de îngrijire interdependentă, îngrijire de sine și îngrijire a Pământului* cuplează anti-autoritarismul cu luptele anticoloniale împotriva extractivismului, exploatații și vulnerabilității. Acest proiect se bazează nu numai pe înțelegerea faptului că patriarhia și capitalismul, cu zidurile și granițele lor militarizate, lagărele și arhipelagurile carcerale, sistemele de supraveghere, imobilitate și mobilitate forțată sunt esențial rasiste, ci și pe premisa conform căreia colonialitatea capitalismului rasial și patriarhatul (Cedric J. Robinson, Ruth Gilmore, Laura Pulido) se bazează pe o relație cu planeta care este bazată exclusiv pe profit.

Fundamentele anticoloniale ale unui astfel de proiect politic sunt astfel în mod necesar anti-extractiviste și se bazează pe interdependența tuturor componentelor umane, non-umane și neînsușite ale planetei.

O astfel de concepție aduce în prim plan problema îngrijirii Pământului, adică o relație anticapitalistă între toate componentele planetei. Pornind de la pluriverse indigene, epistemologii ale mișcării politice precum jineoloji kurde și intelectuali occidentali precum Donna Haraway, Stacey Alaimo și Karen Barad, acest plan extinde ideea de îngrijire la viața non-umană. Numai prin triada îngrijirii, îngrijirii de sine și îngrijirii Pământului *responsabilitatea umană față de viața umană și non-umană și non-viață devine o valoare politică*.

Multe comunități din Sudul Global și indigene, locuitorii marginalizați ai Nordului Global și mișcările politice de pe întreaga planetă întrușează aceste principii. Numai un proiect politic planetar radical care recunoaște monstruozitatea mortală a logicilor și ontologiilor antropocenice și recunoaște situația și multiplicitatea vitală a răspunsurilor la acestea, este capabil să o contrasteze activ. ■

Adresă de corespondență: Gaia Giuliani <gaiajuliani@ces.uc.pt>

> Modul imperial de viață

și hegemonia capitalistă

de **Ulrich Brand**, Universitatea din Viena, Austria și **Markus Wissen**, Școala de Economie și Drept din Berlin, Germania

Unul dintre numeroasele exemple în care consumul mare de avocado din Nordul Global duce la o retragere semnificativă a apei în Sudul Global. Aceasta este o fotografie a unei plantații tinere de mare densitate din Africa de Sud.

Foto credit: Edrean 2013/ Creative Commons.

Gândirea științifică socială și socio-critică are o istorie bogată de conceptualizare și analiză concretă a stabilității, schimbărilor și crizelor din societățile capitaliste. În timp ce științele sociale dominante menționează de obicei despre probleme (de rezolvat) fără să țină cont de cauzele fundamentale ale acestor probleme, analizele inspirate de teoria critică au ca punct de plecare caracterul inherent contradictoriu și, de asemenea, contestat al relațiilor sociale. Conceptul de „mod imperial de viață”¹ își propune să înțeleagă unele contradicții istorice și actuale, cu accent pe o provocare majoră a vremurilor noastre: adâncirea crizei ecologice și relația acesteia cu capitalismul globalizat.

Modelele adânc înrădăcinate de producție și consum, care domină mai ales în societățile capitaliste industrializate timpurii, presupun un acces disproporționat la natură și la forța de muncă la scară globală, ceea ce duce la distrugerea ecosistemelor, supraîntinderea habitatelor în care populațiile nu pot supraviețui atunci când sunt izolate de alte habitate, șomaj ridicat în multe țări și o diviziune inegală a muncii care tinde să pună o povară suplimentară asupra lucrătorilor precari, femeilor și migranților (fără forme legale).

Una dintre caracteristicile capitalismului dezvoltat este nevoia acestuia de un „exterior” geografic și social mai puțin dezvoltat sau non-capitalist, din care obține materii prime și produse intermediare, către care transferă sarcinile sociale și ecologice și în care își însușește atât muncă salariată, cât și servicii de îngrijire neplătite, este exclusiv și exclusivist și presupune o ordine mondială imperialistă. În același timp, acea ordine este normalizată în nenumărate și structurate acte de producție și consum, care fac caracterul ei violent invizibil pentru cei care beneficiază de ea.

> Hegemonie

Modul de producție și de viață problematic din punct de vedere social și ecologic, dar și atractiv, fosil-industrial, adică imperial, este larg acceptat, adică hegemonic în termenii lui Antonio Gramsci. Acesta creează bogăție materială (pentru mulți din Nordul Global și unii din Sudul Global), profituri și locuri de muncă, este înscrisă în discursurile dominante („nevoia de creștere”) și subiectivități („a avea mai mult”, „a obține lucruri mai ieftin”) care sunt tot mai modelate de digitalizare. Exploatarea muncii și a naturii în altă parte este o condiție a compromisurilor sociale între capital și muncă și

>>

are loc în societățile de clasă, patriarhale și rasializate ale Nordului Global, unde există inegalități sociale și geografice semnificative care au crescut în ultimele decenii.

În Nordul Global, infrastructurile vieții de zi cu zi în domenii precum alimentația, transportul, electricitatea, căldura sau telecomunicațiile se bazează în mare măsură pe fluxurile de materiale din alte părți, pe muncitorii care extrag resursele respective și pe habitatele la scară globală care absorb emisiile produse de operarea sistemelor de infrastructură. Lucrătorii din Nordul Global se bazează pe aceste sisteme nu doar pentru că le consideră componente ale unei vieți bune, ci pentru că *depind* de ele. De cele mai multe ori, nu este o alegere individuală care îi face pe lucrători să cumpere „mâncare de nicăieri” ieftină (Philip McMichael), să conducă o mașină sau să-și lumineze casele cu electricitate care este generată de arderea combustibililor fosili. Mai degrabă, trebuie să facă acest lucru pentru a-și hrăni familiile, pentru a ajunge la muncă sau pentru că utilitatea nu oferă alternative regenerabile, deoarece în multe țări energia regenerabilă a fost oferită la un preț mai mare până acum. Astfel, muncitorii sunt forțați să intre în modul imperial de viață pur și simplu pentru că acesta din urmă este materializat și instituționalizat în multe dintre sistemele de susținere a vieții din Nordul Global.

> Relațiile Nord-Sud

Modul imperial de viață implică o ierarhie la scară globală: de la începutul colonialismului, condițiile de muncă și de viață din economiile Sudului Global, cu formele lor predominante de extracție a resurselor și producție industrială sau de servicii, au fost în mare măsură orientate către nevoile economice ale centrelor capitaliste. Relațiile de clasă domestică, de gen, de sex și rasiale sunt orientate nu exclusiv, ci esențial, către aceste nevoi.

Prin urmare, conceptul unui mod imperial de viață își propune să arate și să explice modul în care dominația, puterea și violența sunt normalizate în relațiile neocoloniale Nord-Sud, în relațiile de clasă și de gen și prin relațiile rasiale în practicile de consum și producție, astfel încât nu mai sunt percepute ca atare. Multe femei, în special femeile rasializate, sunt plasate la trepte inferioare în diviziunea muncii, iar munca lor și, de asemenea, corpurile lor sunt mai exploatate, astfel că există o tendință spre o feminizare a sărăciei. Acest mod de viață nu este doar profund, ci și extins geografic în țările din semiperiferia capitalistă.

Actuala constelație globală, inclusiv formarea sa istorică, are atât caracteristici productive, cât și distructive, este modelată de evoluții inegale și interdependențe, tendințe de criză și aspectele stabilizatoare ale modului imperial de viață, adică aspectele sale de aprofundare a crizei care – în același timp – fac parte din abordarea crizei.

Un exemplu proeminent al acestei dinamici contradictorii este efortul enorm actual de a înlocui motorul cu ardere a mașinilor cu motorul electric. Protagonistii economici, politici și științifici ai acestei strategii promit că va face față în mod eficient crizei climatice (sectorul transporturilor este în continuare principalul contributor la emisiile de gaze cu efect de seră). De fapt, însă, mașinile electrice contribuie cu greu la depășirea problemelor sociale și de mediu cauzate de industria auto. Dependența de materie primă va fi doar mutată de la resursele fosile la cele metalice, un boom al mașinilor electrice va avea ca rezultat peisaje devastate în zonele miniere, în principal din Sudul Global, și dominarea spațiilor urbane și rurale de către mașini în detrimentul bicicletelor, pietonilor și transportului public va rămâne.

„Economia verde”, a cărei electro-automobilitate este un simbol remarcabil, promite un randament ridicat al investițiilor, locuri de muncă și o atenuare a crizei ecologice. Procedând astfel, rămâne pe coridorul unei modernizări ecologice care nu pune sub semnul întrebării fundamentele modului capitalist de producție și de viață. O formațiune capitalistă verde în care ar putea rezulta strategii de economie verde precum Pactul Verde European ar putea contribui la procesarea contradicțiilor socio-ecologice care au devenit din ce în ce mai evidente în ultimii ani, dar va face acest lucru într-o manieră exclusivă spațial și limitată temporal, care continuă să producă costuri sociale și de mediu și să le externalizeze în spațiu și timp.

> O euristică de discutat

Euristica „modului imperial de viață” se bazează pe o tradiție intelectuală diversă și bogată nu numai din Nordul Global, ci și din Sudul Global. Forme latino-americane de gândire critică, vizibile printre altele în contribuțiile la teoria dependenței sau ecologia politică și în concepte precum „eterogenitatea structurală”, „*caudillismo*”, „colonialitatea puterii” (dezvoltate de sociologul peruan Aníbal Quijano) sau „colonialitatea cunoașterii” (sugerată de Edgardo Lander) merită menționate aici.

Continuarea dialogului dintre aceste abordări și aplicarea lor ulterioară în cercetarea empirică va îmbunătăți și mai mult înțelegerea noastră asupra modului imperial de viață și a contradicțiilor sale tot mai mari. Și mai important, va ajuta la depistarea alternativelor care apar atunci când apar rupturi și presupusele normalități nu mai sunt considerate normale și, astfel, la excavarea potențialelor și a contururilor unui mod de viață solidar. ■

Adrese de corespondență:

Ulrich Brand <ulrich.brand@univie.ac.at>

Markus Wissen <markus.wissen@hwr-berlin.de>

1. Brand, U. & Wissen M. (2021) *The Imperial Mode of Living. Everyday Life and the Ecological Crisis of Capitalism*. London: Verso.

> Să nu ne gândim la Antropocen:

Omul și Natura în Capitalocen

de **Jason W. Moore**, Universitatea Binghamton, New York, SUA

Versiunea de artă stradală pentru "Big Fish Eating Small Fish" a lui Pieter Bruegel cel Bătrân. Foto credit: Cecily Bang.

Antropocenul este cel mai influent concept referitor la mediul înconjurător al noului mileniu. Este el și foarte periculos?

Antropocenul? Era *Omului*? Cuvintele sunt aparent inocente și științifice. Realitățile crunte ale crizei climatice sunt încadrate ca o ciocnire crucială. Este Povestea Căderii. Omul „distruge marile forțe ale naturii”. Pentru cercetătorii sistemului Pământului, *Omul și Natura* sunt, indiscutabil, apolitici. Realitatea este categoric diferită. Pentru că aceeași oameni de știință care și-au luat angajamentul de a găsi „pivoți auriți” – un *Antropocen Geologic* – s-au reorientat imediat spre a spune povești legate de afacerile oamenilor. Ei au înlocuit istoriile discutabile ale modernității cu narațiuni tehnodemografice. *Antropocenul Popular* s-a născut. Cei doi piloni ai săi au fost motorul cu abur al lui Watts (1784) și „rapida expansiune a omenirii”. Dacă istoria a fost săracă, ideologia ei a fost mai rea. Pentru că Omul și Natura nu sunt inocenți. S-a vorbit despre sistemul de operare al hegemoniei imperial-burgheze. Micul tratat anti-revoluționar al lui Thomas Malthus (1798) a apărut în timpul unui radicalism social fără precedent. *The Population Bomb* a lui Paul R. Ehrlich (1968) a apărut exact atunci când revoltele muncitorilor, ale țăranilor și studenților amenințau capitalismul postbelic. În ambele momente – la fel ca Antropocenul prezent – scindările socio-ecologice fundamentale ale lumii sunt reparate prin izvorul de botez al Naturalismului. Mesajul său? Nu dați atenție *Omului* din spatele cortinei.

Cel mai bun lucru la care putem spera este administrarea eficientă a „legilor naturale”.

> Omul și natura, de la naturalism burghez la „Nu este altă alternativă”

Dacă v-a fost vreodată mai ușor să vă imaginați sfârșitul lumii decât pe cel al capitalismului, acesta este motivul. Naturalismul burghez șterge istoria luptelor pentru o lume mai justă și mai democratică. În această lumină, Antropocenul Popular este o ecologie a deznădejdiei. Este expresia ecologistă a dogmei neoliberale: *Nu este altă alternativă*. Nu putem decât accepta inevitabilitatea administrării planetare. (Și chiar și aceasta pare nerealistă). Omul și Natura sunt o piace perfectă pentru un Imaginar Ecologist care a vrut dintotdeauna să ne spună că Sfârșitul este aici, și nu a vrut niciodată să numească – cu atât mai puțin să elimine – Sistemul. De la începutul anilor 1970, acest lucru a dus la o manifestare sinceră, dar inutilă din punct de vedere politic, a moralei din partea clasei profesionale și manageriale mondiale. Între timp, Un Procent ne conduce direct într-un infern planetar.

Omul și Natura nu sunt, deci, deloc inocente. Aceste cuvinte (și altele cu aceeași origine, precum Societate) și-au câștigat înțelesurile contemporane în limba engleză doar după 1550, un moment de cotitură în istoria capitalismului. Era o eră a crizei climatice, a proletărizării

amețitoare și a sădării revoluției. În această eră tumultuoasă, Omul și Natura s-au format ca *teorii predominante*: ghiduri practice pentru reorganizarea umană și a altor rețele ale vieții cu scopul acumulării la nesfârșit. Combinate cu proiecte de civilizare, aceste teorii au format un etos de dominație – a Omului asupra Naturii – care a dus rapid la rasismul și sexismul modern, toate unite de naturalismul burghez și motivația mondial-istorică de a crește profitabilitatea. Acesta a fost începutul *Capitalocenului*, o eră geo-istorică care a unificat strategiile de dominație, exploatare și ecologizare.

Apariția capitalismului ca o lume-ecologică a puterii, profitului și vieții s-a extins, așadar, mult dincolo de zona economică. Capitalocenul a îmbinat noi tipare ale exploatării de clasă și a acumulării în surplus în rețeaua vieții. Crearea Pangeei capitaliste după 1492 a un moment de răscruce bio-geografic în istoria planetară. Creșterea Orbis din 1610 – care pentru Maslin și Lewis marchează originile *geologice* ale Antropocenului – a devenit „pivotul aurit” al utilizării carbonului, rezultatul direct al genocidului, el însuși generat de sclavagism și ale strategii ale Naturii leftine.

> Prometeism: logica geoculturală a capitalismului istoric

Aceste strategii nu au reprezentat logica imaterială a acumulării capitalului. Ele au fost facilitate printr-un mod nou de dominare geoculturală: *Prometeismul*. Aici Omul, care nu avea nimic de-a face cu specia umană, stătea în fața Naturii așa cum Dumnezeu stătea în fața Omului. Pentru spaniolii din secolul 16, natura imperfectă a popoarelor indigene ar fi putut fi salvată prin munca grea a bunului Creștin. Prometeismul a fost un principiu care a animat toate marile imperii, ale căror preoți și soldați, negustori și agricultori, au „descoperit” rapid că popoarele coloniale sunt sălbătice, iraționale și nepotrivite pentru Civilizație. Aceste popoare – indigene, africane, celtice, slave și multe altele – au fost Naturalizate, dar putea la fel de bine s fie Civilizate. Imperiul a devenit o „școală de civilizație”. Fiecare imperiu care s-a succedat a adus Civilizația, și mai târziu „Dezvoltarea” sălbaticilor.

Ce are acest lucru în comun cu criza climatică și Antropocenul? Totul. Natura a devenit tot ce burghezia nu dorea să plătească. *leftinătatea* ei a fost o strategie de dominare și acumulare care s-a unit cu momentele

„economice” de valorizare până la un dispozitiv de *devalorizare* geoculturală fără precedent. Acesta este nucleul alternativei Capitalocenului.

Putem să facem o pauză și să ne gândim critic la cea mai recentă afirmație a IPCC: „Influența umană a dus, fără echivoc, la încălzirea atmosferei, oceanului și a pământului.” Acest lucru este cu siguranță adevărat – și, pe nedrept, părtinitor. Pentru că „*influența umană*” este fraza cea mai încărcată ideologic pe care ne-o putem imagina. Punem sub semnul întrebării, pe drept cuvânt, o distribuție categoric egalitară a responsabilității istorice pentru schimbările climatice într-un sistem dedicat unei distribuții inegale și violente a bogăției și puterii.

Schimbarea climatică *antropocenică* apare ca un mod special de a acuza victimele exploatării, violenței și sărăciei. O alternativă mai corectă? Era noastră este una de criză climatică capitalogenă: Antropocenul geologic este creat de *capital*, nu de „influența umană”. Din 1854, 90 de corporații au emis două treimi din emisiile de CO2 industriale. Astăzi, cei mai bogați 1% emit de două ori mai multe gaze de seră decât cei mai săraci 50%

> Schimbare climatică capitalogenă: spre eutanasierea Capitalocenului

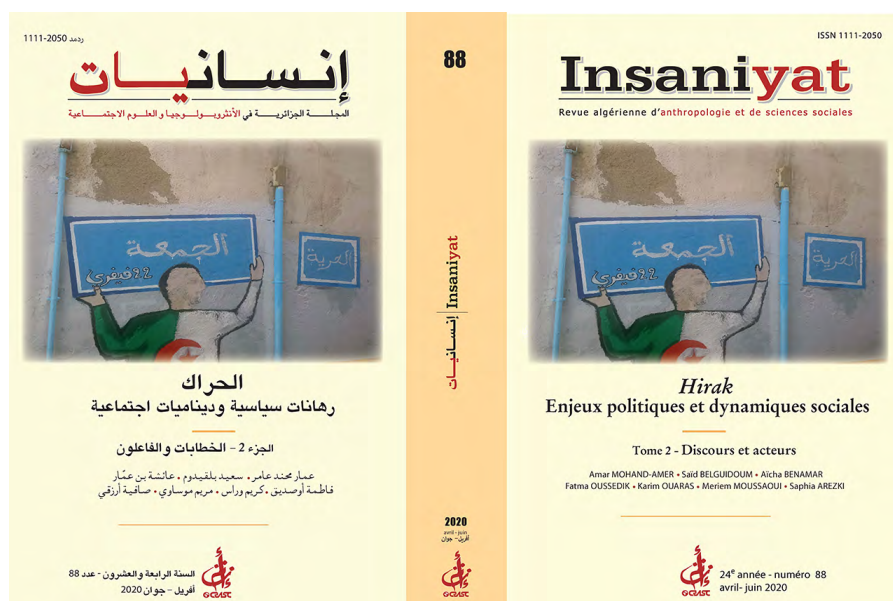
Pentru a înțelege politicile climatice actuale este nevoie să regândim politicile de clasă care au apărut sub egida Prometeismului încă din 1492. Perspectiva capitalocenă identifică tipare de dominație, acumulare și de mediu în mijlocul crizei climatice a secolului 21. În mod esențial subliniază relațiile dintre economia geopolitică și dominația geo-culturală în rețeaua vieții, producându-se o trinitate *capitalogenică*: diviziunea de clasă climatică, apartheidul climatic, patriarhia climatică. Provocarea intelectuală – și deci politică – este de a conecta aceste rețele istorico-mondiale ale vieții, și anume dominația și acumularea. Împotriva managerialismului planetar de tip Marele Verde, am putea începe să creionăm politici ale clasei muncitoare care tratează rețelele vieții nu ca pe lucruri care să fie gestionate de (unii) oameni, ci ca pe parteneri într-o luptă mondială pentru emancipare și sustenabilitate justă. ■

Adresă de corespondență: Jason W. Moore <jwmoore@binghamton.edu>

> Sociologia din Magreb:

istorie și perspective

de **Mounir Saidani**, Universitatea din Tunis El Manar, Tunisia, editor regional al *Global Dialogue* pentru Lumea arabă și membru al Comitetului Executiv al ISA (2018-22)

Insaniyat („Științe umaniste”), jurnalul Centre de Recherche en Anthropologie Sociale et Culturelle (CRASC), Centrul de Cercetare în Antropologie Culturală și Socială cu sediul în Algeria.

Oportunitatea oferită de *Global Dialogue* sociologilor magrebi de a prezenta informații despre munca și procesul lor de producție științifică este o ocazie nemaipomenită pentru a face lumină asupra unei sociologii „invizibile”. Pentru a fi corect, sociologii „nativi”, precum și colegii lor din Diaspora împrăștiată în întreaga lume au făcut până acum puține eforturi pentru a fi vizibili. Acest lucru este adevărat chiar dacă situațiile din lumea anglofonă și cea francfonă sunt diferite. *Global Dialogue*, revistă de ale cărei discuții am fost aproape în ultimul deceniu, este o oportunitate rară de care ar trebui să profite sociologii din Magreb. Atunci când editorii *Global Dialogue* și-au propus să dea voce sociologilor nord-africani/ magrebi, echipa editorială din Lumea arabă a decis să solicite sociologilor din întreaga regiune (Algeria, Libia, Mauritania, Maroc și Tunisia) să participe. Din păcate, nu am reușit să obținem mai mult de trei articole.

Primul articol ne oferă o scurtă istorie a predării și cercetării sociologice în Libia. Recenzia istorică a sociologului libian Mohammad Eltobuli ne aduce înapoi la începuturile Universității Libiane și la înființarea primului departament de sociologie, oferind perspective interesante asupra evoluțiilor ulterioare ale acestei discipline în țară. În cel de-al doilea articol, istoricul și sociologul algerian Hassan Remaoun ne face să retrăim turnura postcolonială a sociologiei în Algeria de la începutul anilor 1960, prezentând de asemenea situația actuală a predării și cercetării sociologiei în universitățile algeriene. În cea de-al treilea și ultim material, mă adresez performanței sociologilor tunisieni în timp ce aceștia se confruntă cu provocarea unei crize triple în țară. O astfel de analiză, care reușește să îmbine atât istoria cât și sociologia disciplinei, își propune să inițieze între sociologii tunisieni o dezbatere privind tărâmurile regionale și globale.

Cele trei articole scot în evidență realizările și slăbiciunile sociologiei produse în Magreb. Istoria destul de lungă a sociologiei magrebiene, ale cărei aspecte sunt expuse în aceste articole, ridică câteva probleme de ordin științific: identitatea/ identitățile paradigmatică ale cunoștințelor produse; structurarea comunității științifice locale/ regionale; poziția sa în rândul școlilor și curentelor sociologice internaționale și multe altele. Acest scurt set de articole își propune să lanseze pe această cale un feedback la nivel național, regional și internațional. ■

Adresă de corespondență: Mounir Saidani
<mounir.saidani@issht.utm.tn>

> Sociologia în Libia

de **Mohammad Eltobuli**, Universitatea din Benghazi, Libia și fostul președinte al Universității din Benghazi

Logo al Universității din Tripoli, cea mai veche universitate libiană.

Sociologia a devenit o disciplină importantă în Libia în momentul în care Universitatea Libiană a fost înființată în orașul Benghazi în 1955. Facultatea de Arte și Educație a fost creată cu cinci specializări: limba arabă, istorie, geografie, filosofie și sociologie. Facultatea a început cu 33 de studenți bărbați, dintre care 13 studenți la sociologie. Prima clasă, de nouă studenți, a absolvit în anul școlar 1959-1960. Departamentul de Sociologie a fost apoi schimbat într-un Departament de Studii Filosofice și Sociale. În anul universitar 1972-73, cele două departamente au fost divizate în departamente independente. În 1966-67, a fost înființată o Facultate de Educație la Tripoli, iar acolo a fost deschis un Departament de Sociologie în anul 1971-1972.

> Evoluții ulterioare

Ca urmare a schimbărilor politice, economice și sociale care au avut loc în Libia după descoperirea petrolului în 1959, guvernul libian a început

să acorde mult mai multă atenție educației în general și învățământului superior, în special. Mulți studenți absolvenți au fost trimiși în străinătate, în special în SUA și Europa de Vest pentru a-și urma studiile postuniversitare.

Datorită dezvoltării învățământului superior în Libia și a necesității ca mai mulți membri ai facultății să predea în universitățile și departamentele de sociologie nou înființate, care au început să apară în diferite universități locale, mai mulți studenți absolvenți au fost trimiși în străinătate. De îndată ce au absolvit, au început să predea și să asiste profesorii străini care erau la acea vreme principalii membri ai personalului din fiecare catedră de sociologie. Până în anul 2002-2003, erau peste 27 de membri ai facultății în cadrul Departamentelor de Sociologie din Libia. Aceste departamente au oferit o varietate de cursuri legate de sociologie, inclusiv Teorii sociale, Metodologia cercetării, Statistică socială și Analiza datelor drept cursuri de bază. Alte exemple de cursuri susținute sunt cele de Schimbări sociale, Modernizare, Demografie, Sociologie industrială, Probleme sociale și altele.

Mii de studenți au absolvit în cadrul departamentelor din toată țara. Un număr atât de mare de absolvenți și numărul crescând al personalului calificat care să predea la nivel universitar

au condus la concentrarea asupra studiilor postuniversitare în țară. Acest lucru se datora și conflictului extern care avea loc între Libia și țările occidentale, cu precădere America. Au fost stabilite programe de absolvire în cele două universități majore din Libia: Universitatea din Benghazi și Universitatea din Tripoli. În prezent, majoritatea departamentelor oferă cel puțin un program de master în sociologie. Una dintre cele mai importante realizări educaționale în Libia a fost înființarea Academiei Libiene pentru Studii Postuniversitare la Tripoli în 1988, cu campusuri (filiale) în Benghazi, Misurata, Darna și Ejdabia. Academia oferă diverse programe de masterat și doctorat în diferite domenii de cunoaștere, precum științe, inginerie, drept, științe sociale, limbi și literatură.

Majoritatea programelor de absolvire din toate departamentele de sociologie s-au concentrat în special pe probleme de interes pentru societatea libiană, precum modernizarea și dezvoltarea. Acum, atenția este îndreptată către probleme legate de globalizare, (post)modernizare, sărăcie, conflict internațional, epidemii și altele.

> Provocări

Astfel s-a înrădăcinat sociologia și a devenit una dintre cele mai importante științe sociale din universitățile libiene și din cadrul Academiei Libiene pentru Studii Postuniversitare. În același timp,

sociologia din Libia s-a confruntat cu multe obstacole, inclusiv lipsa personalului de bază și calificat atât pentru programele de licență, cât și pentru cele postuniversitare; majoritatea cadrelor didactice au venit din țările vecine pentru perioade scurte pentru a obține experiență de predare universitară înainte de a merge la alte școli, în special în statele din Golf. Pe de altă parte, cei mai mulți membri ai personalului care predau la Universitatea din Libia erau cercetători cunoscuți în universitățile lor originale.

Alte obstacole punctează deficiența bibliotecilor și lipsa de cărți și jurnale. În plus, nu există consilieri care să ghideze studenții absolvenți și să-i conducă să aleagă subiectele de cercetare, teoria sau metodologia potrivite. Pentru a ilustra aceste probleme, mă voi referi la interviuri realizate de colegul meu Omran M. Al Gueeb care s-a ocupat de sociologia în Libia într-un articol susținut la o conferință națională. Printre alte probleme, el a citat lipsa unei strategii solide și clare pentru studiile postuniversitare. Un rezultat al acestei carențe a fost că

unele dintre subiectele alese de studenți și supervizorii lor au avut o relevanță mică pentru societatea libiană.

Ca urmare a îmbunătățirii calității atât a programelor de licență, cât și a celor postuniversitare și a înființării birourilor de control al calității în fiecare universitate și colegiu la începutul anilor 1990, lucrurile s-au îmbunătățit vizibil. În programe au fost introduse cursuri de bază în diverse domenii ale sociologiei, iar personalul foarte competent în metodologia cercetării, teorii sociologice, statistică socială și analiza datelor s-a alăturat departamentelor de sociologie din majoritatea universităților. Aceste eforturi au dus la rezultate pozitive, deoarece studenții libieni nu au avut probleme să urmeze studii superioare în străinătate.

> Concluzie

Cele de mai sus descriu modul în care sociologia în Libia a fost înrădăcinată odată cu înființarea Universității Libiene la mijlocul anilor

1950 și cum s-a dezvoltat de-a lungul anilor pentru a deveni unul dintre cele mai importante domenii în majoritatea universităților libiene. Pe de altă parte, s-a confruntat cu numeroase probleme care i-au afectat dezvoltarea, inclusiv programele slabe, în special în teorie și metodologie. Savanții libieni, la fel ca mulți din alte țări, nu au reușit să-și dezvolte propriile teorii și au aplicat teoriile occidentale pentru a analiza fenomenele sociale din Libia. Cu toate acestea, datorită numărului tot mai mare de absolvenți de sociologie din universitățile occidentale și din alte universități, sociologia a devenit un domeniu mai solid printre științele sociale din Libia. Mai mult, o mulțime de absolvenți de sociologie au devenit lideri în instituțiile libiene, iar câțiva dintre ei ocupă funcții foarte înalte în diferite ministere precum Ministerul Afacerilor Sociale și Ministerul Educației. ■

Adresă de corespondență: Mohammad Eltobuli
<Mohammad.Tobuli@uob.edu.ly>

> Sociologia în Algeria:

predare, utilizare și statut

de **Hassan Remaoun**, profesor pensionar, Universitatea din Oran 2 și director asociat de cercetare la Centrul de Cercetare în Antropologie Socială și Culturală (CRASC), Oran, Algeria

*Hirak algerian (un cuvânt arab pentru a numi mișcarea socială din 2019-2020).
Foto credit: Creative Commons.*

Cum poate fi discutată astăzi cât mai concis posibil problema utilizării și statutului unei discipline precum sociologia în Algeria? Pe scurt, consider că ar trebui luate în considerare cel puțin trei aspecte:

- (1) Predarea sociologiei și evoluția ei încă de la introducerea sa la Universitatea din Algeria.
- (2) Cereri și oportunități sociale pentru disciplină.
- (3) Statutul pe care pare să îl aibă în domeniul cunoașterii și dinamica generală ce o caracterizează în raport cu alte discipline sociale.

> Predarea sociologiei

Predarea și utilizarea sociologiei a fost introdusă în Algeria prin mediul academic francez, de care a depins Universitatea din Alger până în 1962, după tradiția durkheimiană. Disciplina trebuia grefată în primul rând pe predarea altor discipline, precum filosofia, cu instituționalizarea unui certificat de morală și sociologie. Licența de sociologie și doctoratul

postuniversitar datează din 1958, iar în același an, fostele Facultăți de Litere au fost transformate în Facultatea de Litere și Științe Umaniste. Algeria, care și-a câștigat independența în iulie 1962, a moștenit acest model. Programul de învățământ dedicat sociologiei a fost introdus în Universitatea din Alger în anii următori, predat prin patru certificate de învățământ superior („certificats d'enseignement supérieur” sau CES): sociologie generală, psihologie socială, economie politică și socială și, opțional, etnografia Africii de Nord sau demografie.

Începând cu anii 1970 și 1980, această predare a evoluat odată cu descompunerea CES în module de predare mai direcționate și programe care integrează atât cursuri teoretice, cât și lucrări supervizate sau practice și activități de tutorat, precum și stagii de teren în primii ani. Predarea are loc pe parcursul a patru ani, cu un nucleu comun de doi ani și o perioadă de specializare de aceeași durată care duce la redactarea unei dizertații la

finalul ciclului. Între timp, universitățile, care din 1958 erau limitate la Alger și anexele sale Oran și Constantin, au crescut ca număr, pentru ca astăzi să fie câteva zeci. În funcție de mijloacele lor, acestea pot demara una sau mai multe specialități (sociologia muncii, sociologie urbană, sociologie rurală, sociologie culturală, sociologie politică etc.). Predarea, care a fost inițial în două limbi diferite de predare (araba și franceza), a fost arabizată complet la începutul anilor 1980. Acest fenomen a avut loc chiar mai devreme, în anii 1970, pentru filosofie și istorie. De asemenea, trebuie menționat că licența, masterul și doctoratul (în limba franceză „Licence-Master-Doctorat”), și anume sistemul LMD (așa cum este generalizat în Europa), a fost adoptat cu aproximativ zece ani în urmă. În cele din urmă, aș dori să subliniez că, exceptând tradițiile durkheimiene și weberiane, unele generații de sociologi algerieni au fost influențate în abordarea lor teoretică de Ibn Khaldun și Marx, precum și de lucrările lui Pierre Bourdieu și Jacques Berque (în special în ceea ce privește Algeria și Magreb).

> Cerere socială și oportunități pentru disciplină

Odată cu extinderea sistemului universitar în toată țara și creșterea demografică care a avut un impact puternic asupra sistemului educațional, mii de sociologi intră pe piața muncii în fiecare an, dar nu toți lucrează efectiv în locuri care au legătură directă cu profilul lor educațional. Aceștia se regăsesc adesea într-o mare varietate de ocupații în funcție de disponibilitatea locurilor de muncă, cu precădere în sistemul serviciilor publice (administrație, învățământ, presă, poliție, sectorul economic etc.), dar și în sectorul privat. De altfel, studenții care ajung în filiera sociologiei o fac adesea doar pentru că sunt orientați acolo de sistemul de admitere, mai ales când au diplome de bacalaureat în științe umaniste dobândite cu note apropiate de cea mai mică medie necesară pentru promovare.

Cu toate acestea, există cerere – atât publică, cât și privată – pentru munca sociologilor. Instituțiile publice, în special, necesită expertiză în anchete statistice, cum ar fi recensămintele populației (care datează din 1850), care au nevoie de evaluare și planificare acolo unde se desfășoară. Bunăstarea socială, prognoza și controlul mișcărilor sociale, printre altele, sunt alte probleme de expertiză sociologică necesară. Autoritățile publice preferă în special studiile empirice. De asemenea, este apreciată abordarea sociologilor față de învățământul universitar și cercetarea științifică. Aceasta din urmă se realizează prin teze universitare, activități de laborator disponibile la

universități și centre naționale de cercetare. Astfel, Legea 1998-2002 privind orientarea și programul cincinal al cercetării științifice și dezvoltării tehnologice, care continuă să stabilească priorități în țară, stabilește 30 de programe naționale de cercetare, dintre care zece implică direct sau indirect know-how sociologic. Programul „Populație și societate”, care se adresează în totalitate sociologilor, antropologilor și geografilor, conține 118 teme, împărțite în 32 de axe și 7 arii de cercetare: (1) Oraș și spațiu urban; (2) Spațiul rural; (3) Familia, femeile și societatea; (4) Migrația și distribuția spațială a populației; (5) Muncă și angajare; (6) Mobilitatea socială; (7) Cunoaștere, expresie și imaginație.

> Status și rol

Statul național care se manifestă în Algeria după obținerea independenței țării a moștenit sistemul universitar și științific lăsat de colonizare. Cu toate acestea, sistemul l-a criticat, mai ales în domeniul științelor sociale și umaniste, pe care le considera că au fost drept mijloc de perpetuare și legitimare a ordinii coloniale, mai ales în ceea ce privește ipotezele rasiste care se regăseau în discipline precum istoriografia și etnografia, sau chiar psihologia și psihiatria, așa cum sunt practicate de „Școala din Alger”, care funcționa la universitatea în care erau școlite elitele coloniale. Tânărul stat a trebuit așadar să reformuleze domeniul cunoașterii după propriile obiective pentru a refonda societatea, vizând în primul rând revendicarea unei identități naționale încălcate de mult timp, precum și necesitatea promovării dezvoltării economice și sociale.

A fost așadar nevoie ca științele omului și ale societății, sau cine le folosește, să răspundă acestor două imperative restructurându-se în cadrul a două paradigme:

Prima, în scopuri identitare, era dominată de istoriografie (sau mai degrabă istoria națională) și includea discipline precum filosofia, teologia (științe islamice), Fiqh (jurisprudența islamică), studiile de limbă arabă sau chiar psihologia legată de personalitate și educație.

A doua, susținută de dezvoltare, a fost încadrată de discipline care ar putea servi promovării și modernizării socio-economice, sociologul fiind chemat la fel ca geograful sau lingvistul (traducătorul), precum și psihologul clinician sau de muncă, ori specialistul în drept.

În acest context de ansamblu, sociologia, ca toate celelalte discipline citate, este fragmentată în implementarea sa între propriile imperative epistemologice și presiunea permanentă a constrângerilor instituționale și ideologice. Din acest punct de vedere, negocierea și eludarea sunt tentații și practici permanente. De asemenea, trebuie remarcat faptul că antropologia, care a fost relativ marginalizată cu câteva decenii în urmă, este acum redistribuită în programele universitare, uneori fuzionând cu sociologia în cadrul socio-antropologiei. ■

Adresă de corespondență: Hassan Remaoun
<hassan.remaoun@gmail.com>

> Sociologia tunisiană: în fața unei crize triple

de **Mounir Saidani**, Universitatea din Tunis El Manar, Tunisia, editor regional al *Global Dialogue* pentru Lumea arabă și membru al Comitetului Executiv al ISA (2018-22)

Centre d'études et de recherches économiques et sociales (CERES) a fost primul centru tunisian de cercetare socială, fondat în 1962. Din 1964, în cadrul său se publică *Revue tunisienne de sciences sociales* (Revista tunisiană de științe sociale).

In ultimele decenii, Tunisia a fost analizată pe scară largă în termeni pozitivi ca o societate în schimbare. Cu toate acestea, la cel mult zece ani de la Revoluția tunisiană din 2010-2011, analiștii sunt mai puțin optimiști, dezvoltând noțiuni despre eșec și criză. În ultimul an, criza de sănătate a devenit una socială, cufundând aproape un sfert din populație în sărăcie. Criza la care este martoră Tunisia este una triplă, fiind în același timp economică, politică și sanitară.

Întrebarea la care intenționez să răspund în continuare este: Cum au abordat sociologii tunisieni această triplă criză care zguduie Tunisia?

Voi începe prin a descrie peisajul structural al sociologilor tunisieni, apoi continuând să evaluez paradigma dominantă în sociologia tunisiană și, în final, să evaluez participarea sociologilor la dezbaterea publică. Drept concluzie, voi încerca să privesc dincolo de criză.

> O comunitate științifică slab organizată

Al XXI-lea Congres al Asociației Internaționale a Sociologilor de Limbă Franceză (AISLF) care a avut loc în 2021 a fost al doilea care a avut loc în Tunisia. Cu toate acestea, în ciuda acestui istoric de apartenență la asociație, oportunitatea de a promova un public pentru sociologia tunisiană nu a fost fructificată cu succes. Participarea tunisiană la întâlnirile științifice ISA datează din anii 1990, dar doar câțiva sociologi tunisieni s-au înscris la întâlnirile ulterioare. Decăderea Asociației Arabe de Sociologie fondată în Tunisia (1985) oferă un alt exemplu al angajamentului colectiv scăzut al sociologilor tunisieni. Cu toate acestea, ei participă la aproape toate activitățile Consiliului Arab pentru Științe Sociale (ACSS), la Institutul Global pentru Reînnoirea Arabă (ARIG, fondat în 2019) și la Studiul Rețelei Internaționale pentru Societățile Arabe (fondat în 2020). Unii sociologi tunisieni mai renumiți participă și la

activități sociologice, precum webinarii, conferințe și prelegeri, în țările vecine.

Prin participarea la evenimente internaționale, sociologii tunisieni caută crearea de rețele, dialog și recunoaștere. Cu toate acestea, toți participanții își exprimă doar un angajament individual. Unul dintre numeroasele motive din spatele acestei individualități este absența oricărei structuri asociative pentru comunitatea sociologică tunisiană. Asociația de Sociologie Tunisiană (înființată în 1988) nu a desfășurat aproape nicio activitate în ultimii patru ani. Al treilea și ultimul număr al revistei *Al Muqadima* datează din 2010. Termenul de reglementare pentru organizarea congresului său trienal a expirat în urmă cu câteva luni. În noua generație de sociologi tunisieni predomină un sentiment de excludere din partea generației mai în vârstă, față de care ei răspund printr-o contra-excludere. Este aproape imposibilă desfășurarea de activități de științe sociale fără a colabora cu instituții

>>

științifice mai puternice din punct de vedere financiar și organizatoric, precum este Centrul Arab pentru Cercetare și Studii Politice din Tunis.

Cu rețele atât de slab structurate, este foarte greu pentru o „comunitate științifică” să facă față contextului volatil pentru practicarea sociologiei. Cu toate acestea, susțin că sociologii tunisieni își exprimă și o incapacitate mai substanțială de a face față schimbărilor sociale. Această incapacitate are ceva de-a face cu paradigma care a fost prevalentă până în prezent.

> O paradigmă care neagă schimbarea socială

Ca și în alte țări vecine nord-africane, activitățile moderne de predare/ cercetare sociologică tunisiană s-au bazat pe o moștenire colonială. Sociologia postcolonială – dar nu neapărat decolonială, a moștenit o perspectivă care privește schimbarea socială printr-o viziune superioară de stat. Având un cadru central de relație națiune-stat-societate, sociologia de dezvoltare-modernizare a fost într-o oarecare măsură deficitară, iar concepția sa despre schimbarea socială a acordat societății doar un rol minor în construirea/ reconstruirea/ demontarea configurației „raportului de forță” dintre cele trei entități. Statul autoritar – neancorat social și perturbat, a fost privilegiat ca actorul central al schimbării istorice. Națiunea tunisiană a fost văzută ca fiind doar himerică și „inventată”, iar capacitatea ei de a-și controla istoricitatea a fost negată. Astfel, când a avut loc Revoluția populară tunisiană din 2010-2011, aceasta nu se potrivea cu modelul de analiză a schimbării sociale care predomina atunci.

Punctul istoric de cotitură al Revoluției din 2010-2011 a demonstrat clar necesitatea unei noi paradigme sociologice pentru a înțelege evenimentul. Viziunea existentă a făcut ca „răzbunarea societății asupra statului” să fie greu de văzut, înțeles, conceptualizat și modelat. Între timp, criza sanitaro-socială a complicat și mai mult orice lucrare sociologică la nivel teoretico-paradigmatic. Un sociolog tunisian care a evoluat în domeniu încă de la sfârșitul

anilor 1960 a evaluat COVID-19 ca un „*fait social total*” (un fapt social total, după cuvintele lui Mauss), o descriere foarte expresivă a noii viziuni prin care trebuie privită schimbarea socială. Dar doar câteva discuții au ca scop re(dezbaterea) problemelor care se referă la obiectivitate/ subiectivitate, intern/ extern, local/ global, istoric/ structural în realizarea cercetării sociale. Mai este un drum foarte lung de parcurs pentru a ne îndepărta de vechile viziuni predominante. Vocile societății care vin de jos nu au reușit încă să oblige sociologii să-și reconsidere pozițiile și punctele de vedere analitice.

Trecerea la o nouă paradigmă este o mișcare îndrăznească, este abia la început și nu va avea succes decât dacă există o diseminare mai largă a cunoștințelor sociale.

> O sociologie non-publică

Unul dintre rezultatele celor două caracteristici anterioare ale domeniului sociologic tunisian greu de construit, precum și ale comunității științifice, este elitismul cunoștințelor sociologice. Prima cauză a acestui fapt constă, evident, în îndelungata istorie a dictaturii în care universitățile tunisiene au fost izolate de societate și savanții sociali excluși din dezbaterile sociale. Moștenirea lipsei de implicare în dezbaterile publice s-a dovedit a fi una dintre cele mai îngrijorătoare probleme cu care se confruntă sociologii din Tunisia.

În ceea ce privește caracteristicile specifice ale cunoștințelor sociale născute în Tunisia, merită subliniat faptul că problema limbii este crucială. Pe de o parte, sociologia din Tunisia, în ciuda unei politici de arabizare inițiate timpuriu, care datează de la mijlocul anilor șaptezeci, este încă, cel puțin parțial, predată în limba franceză. Principalele instrumente conceptuale, atunci când sunt prezentate studenților, sunt de obicei urmate de variantele lor originale/ traduse în limba franceză. În timp ce engleza este pe cale de dispariție, o parte importantă a cercetării sociologice este livrată în franceză ca limbă „străină”. Pe de altă parte, și în cazul unei arabizări cvasi-totale, cunoștințele

și constatările sociologice rămân greu de popularizat. Astfel, se poate argumenta că, așa cum este formulat în jargonul său științific, discursul sociologic reușește cu greu să fie extensibil. Acest lucru este valabil mai ales atunci când vine vorba de contestarea altor discursuri sociale mai fundamentate. Politizarea excesivă a tuturor dezbaterilor sociale dintr-o țară prinsă în chinul schimbărilor sociale de neoprit și al incontrolelilor „*prise de parole*” („luarea cuvântului”, de la sociologul francez de Certeau) face ca diferitele tipuri de discursuri sociale să pară egale și inter-schimbabile.

În astfel de situații, este greu ca vocile științifice să se facă distinse și auzite. Astfel, este greu pentru sociologii tunisieni să pretindă în mod legitim ca punctul de vedere al „expertului rațional” să fie menționat într-o dezbatere publică pe deplin organizată și într-o sferă publică funcțională din punct de vedere rațional.

> Concluzie

Viziunea legată de performanță abordată în acest articol arată cum, de-a lungul istoriei sale, sociologia tunisiană a fost nevoită să-și dovedească însăși existența. Articolul oferă, de asemenea, perspective asupra provocărilor specifice din ultimul deceniu. Actuala criză triplă din Tunisia este încă un alt punct de cotitură pentru sociologia tunisiană și unul pe care nu pare bine înarmat să îl gestioneze cu succes.

Acest articol își propune să stârnească o discuție profundă despre viitor. O modalitate de a genera această discuție este prin reducerea decalajului dintre diferitele generații de sociologi tunisieni, nevoile lor individuale de carieră și acțiunea colectivă. Îmbunătățirea capacităților lor de a crea rețele trebuie realizată simultan la nivel local, regional și internațional. În lumea noastră globalizată, o sociologie tunisiană atât de bine înarmată poate oferi o contribuție valoroasă la dezbateri și la promovarea cunoștințelor sociale internaționale. ■

Adresă de corespondență: Mounir Saidani
<mounir.saidani@issht.utm.tn>

> Abordarea inegalităților în lupta COVID-19

de **Wilma S. Nchito**, Universitatea din Zambia, Zambia

Stațiile jumbo de spălat pe mâini instalate la școala Kasamba și în alte 58 de școli. Foto credit: Lusaka Water Security Initiative (LuWSI).

Când primul caz de COVID-19 a fost anunțat în Zambia la începutul lunii aprilie 2020, valul de comentarii de pe rețelele de socializare a arătat faptul că boala a fost considerată de mulți ca afectând doar anumite sectoare ale societății. Faptul că o persoană tocmai a sosit dintr-o vacanță în Europa a alimentat percepția că cei mai bogați erau cei care erau susceptibili la această nouă boală, în timp ce masele aveau un anumit nivel de imunitate. Pe măsură ce primul val a progresat, a fost evident că cei mai afectați provin într-adevăr din comunitățile mai bogate. Acest lucru a făcut dificil ca recomandările privind sănătatea publică să fie luate în considerare de către persoanele din adăposturile improvizate și din zonele rurale, întrucât întrebarea care ar fi putut fi pusă era „ați văzut vreodată pe cineva care a murit din cauza COVID-19?” Fără dovezi tangibile pandemia a rămas o farsă pentru mulți. Alții au protestat că această situație este de fapt o modalitate prin care guvernul poate obține donații.

> Al doilea val

Al doilea val nu a fost cu mult diferit față de primul, iar teoriile conspirației au continuat și ele să existe. În tot acest timp, publicul larg din comunitățile sărace a acordat puțină atenție avertismentelor privind sănătatea publică. Purtarea măștii a fost considerată inutilă, iar în unele regiuni

ale orașului, cei care purtau măști erau considerați cei care răspândeau virusul. A fost în mod clar cazul unei povești despre două orașe diferite, unde într-unul se purta mască, iar în celălalt nu. În timp ce răspunsurile și acțiunile împotriva COVID se desfășurau la nivel național, era greu de văzut ce se petrecea la baza societății, la nivel local, în adăposturile improvizate. Ce se făcea pentru a pregăti aceste zone dens populate în fața valurilor ulterioare ale pandemiei? Aici intervine *Lusaka Water Security Initiative* (LuWSI). LuWSI este un sistem de colaborare cu mai mulți actori interesați care implică sectorul public și privat, societatea civilă, organizațiile comunitare și ONG-urile locale și internaționale. Scopul LuWSI este de a atinge „securitatea apei pentru toți și de a susține un oraș sănătos și prosper”. Inițiativa, care a început în 2016, prin programul *German Corporation for International Cooperation* (GIZ) *Natural Resources Stewardship* (NatuRes) care a ajuns la 30 de parteneri. Partenerii au propriile mandate, dar se străduiesc să lucreze împreună pentru a îmbunătăți securitatea apei în oraș.

> Răspunsul comunităților sărace în fața COVID

Când cazurile de COVID au început să crească în țară la mijlocul anului 2020, partenerii din LuWSI au început să ia în considerare modalitățile prin care ar putea contribui la îmbunătățirea practicilor de igienă în comunitățile sărace,

>>

Rezervoare de apă donate școlilor pentru a promova spălarea mâinilor.
Foto credit: LuWSI.

având în vedere că boala necesită o utilizare sporită a apei și achiziționarea de săpun suplimentar și igienizante. Aceste comunități aveau deja probleme financiare din cauza luptelor privind traiul de zi cu zi, iar COVID-19 reprezenta acum un alt cost la nivelul gospodăriei. Ca răspuns, diferiți parteneri au propus diverse intervenții, în ciuda ratelor de deces scăzute în Zambia. Ei au continuat să își intensifice eforturile și să elaboreze diferite metode de a oferi ajutor comunităților defavorizate. Rezultatul a constat în câteva intervenții efectuate în orașul Lusaka. Activități precum curățarea și dezinfectarea piețelor, furnizarea de chiuvete și săpun, puncte în care te puteai spăla gratis pe mâini și sensibilizarea în jurul COVID au fost câteva dintre abordările inițiale.

Conștientizarea ideii conform căreia copiii din școlile din comunitățile sărace nu au fost vizați de mesajele și intervențiile privind protecția împotriva virusului, în ciuda potențialilor purtători ai virusului, a dus la lansarea campaniei *Safe Back To School* (SB2S) de către Consiliul orașului Lusaka în cadrul Parteneriatului *Green Schools Partnership* pentru a oferi asistență și sprijin mai mult de 100 de școli din oraș. Partenerii principali sunt WaterAid, Consiliul municipal Lusaka, Ministerul Educației și Ministerul Sănătății. Campania SB2S a inclus instruirea membrilor comunității cu privire la îngrijirea la domiciliu, îmbunătățirea răspunsului în fața COVID-19 în școli și promovarea igienei. În cadrul acestei campanii, școlile sunt echipate cu acces gratuit la mai multe stații de spălare a mâinilor pentru a limita posibilitățile de infecție încrucișată, pe măsură ce școlarii le folosesc. Școlile au fost, de asemenea, dotate cu rezervoare mari de apă pentru a atenua penuria de apă.

O altă intervenție efectuată de LuWSI a fost dezvoltarea planurilor de răspuns împotriva COVID-19 la nivel de regiuni. Comitetele de dezvoltare a acestor regiuni au fost învățate abilități de comunicare pentru a le permite să-și spună poveștile despre COVID din cartierele lor. După instruirea acestora, comunităților de bază li s-a furnizat materiale PPE (echipament de protecție personală) ca o altă intervenție în curs în cadrul LuWSI. În cadrul acestei inițiative, comitetele care au participat la dezvoltarea planurilor de răspuns împotriva COVID-19 li se oferă mănuși, agenți de curățare, produse igienice, săpun, clor, coșuri cu mătasă, măști și rezervoare de apă.

> Pași mici către succes

Intervențiile menționate în acest articol pot părea limitate și la scară redusă. Dar când cineva se întreabă ce s-ar fi întâmplat dacă platforma de colaborare LuWSI nu ar fi intervenit în aceste școli și comunități sărace, răspunsul este cel mai probabil „nimic”. Deși garantate, guvernul central a depus eforturi pentru a educa cu privire la regulile care ar trebui urmate în fața COVID. Guvernul a emis, de asemenea, directive care impun școlilor și spațiilor comerciale să se asigure că furnizează facilități adecvate de igienizare sau spălare a mâinilor, dar majoritatea școlilor deserveau comunităților care nu își permit să plătească pentru aceste cerințe suplimentare cauzate de pandemie. În acest caz, LuWSI a reușit să consolideze resursele de la diferiți parteneri de pe platformă pentru a oferi ajutorul atât de necesar în aceste comunități sărace. Platforma de colaborare a arătat că alți actori interesați pot ajuta cu succes guvernele centrale în lupta împotriva COVID-19. ■

Adresă de corespondență: Wilma S. Nchito <wsnchito@yahoo.com>

> Paradigma lui Ibn Khaldun

în filosofia lui Kuhn

de **Mahmoud Dhaouadi**, Universitatea din Tunis, Tunisia și membru în comisiile de cercetare ISA – Istoria sociologiei (RC08), Sociologia religiilor (RC22) și Limbaj și societate (RC25)

Statuia lui Ibn Khaldun în Tunisia.
Foto credit: M. Dhifallah/ Creative Commons.

Acest articol se concentrează pe descoperirea și invenția lui Ibn Khaldun a Noii Științe, numită în limba arabă „*Ilmu al umran al bashari*”, adică, „știința civilizației umane și a organizării sociale” în faimoasa sa carte *Mugaddimah*. Voi folosi aici perspectiva modernă a filosofiei asupra științei și conceptele de paradigmă, știință normală și știință revoluționară ale lui Kuhn, pentru a clarifica procesul care l-a condus pe Ibn Khaldun (1332-1406) să descopere *noua sa paradigmă a științelor sociale*.

Familiaritatea cu literatura legată de filosofia modernă a științei este foarte relevantă pentru a capta spiritul revoluționar științific al autorului lucrării *Mugaddimah*. Voi rezuma conceptele lui Kuhn pentru a înțelege ceea ce el numește trecerea de la știința normală la știința revoluționară și pentru a evalua gândirea socială a lui Ibn Khaldun.

> Conceptul de paradigmă

În limbajul comun cuvântul „paradigmă” desemnează un exemplu tipic sau model care trebuie replicat sau urmat. În vremuri normale, există un consens în comunitatea științifică relevantă legat de regulile teoretice și metodologice care trebuie respectate, de instrumentele care trebuie folosite, de problemele care trebuie investigate și de standardele conform cărora cercetarea trebuie evaluată, așa cum scrie Kuhn în *Structura revoluțiilor științifice*. Acest consens apare în urma adoptării de către comunitatea științifică a unor realizări științifice trecute ca fiind *model* sau *paradigmă*. Așa cum voi explica mai jos, acest concept de „paradigmă” a revoluționat modul în care este gândită filosofia științei.

> Știința normală și revoluționară

În cartea sa, Kuhn face referire la două tipuri de știință: știința *normală* și știința *revoluționară*. Kuhn consideră știința normală acea știință în care cercetătorii împărtășesc cunoștințe comune, concepte, teorii și reguli în domeniul lor. Deviația de la acestea i-ar face proscriși în domeniile lor științifice. Astfel, știința normală se bazează pe ipoteza că o comunitate științifică știe cum este lumea. Știința normală consideră realizările științifice trecute ca fundații legitime pentru practicile viitoare. Până aici, știința normală interzice de multe ori noutăți fundamentale pentru că ele sunt, în mod necesar, distructive pentru înțelegerile ei de bază. Astfel, așa cum explică Kuhn, știința normală poate acumula progres și poate avansa printr-un *proces cumulativ* al realizărilor științifice.

Cu toate acestea, Kuhn subliniază faptul că o revoluție științifică este un episod de dezvoltare *non-cumulativ* în care o paradigmă veche este înlocuită total sau parțial de una nouă și incompatibilă. În viziunea lui Kuhn, o revoluție științifică care are ca rezultat o *schimbare de paradigmă* este similară unei revoluții politice. Cea din urmă începe printr-un sentiment crescând al membrilor comunității că instituțiile existente nu mai adresează în mod corespunzător problemele existente într-un mediu pe care, parțial, l-au creat: *anomalie* și *criză*. Tranziția de la o paradigmă în criză la una nouă de la care poate apărea o nouă tradiție a unei științe normale nu este un proces cumulativ.

> Criza istoriografiei arab-musulmană

Perspectiva lui Kuhn poate fi aplicată învățării științifice a lui Ibn Khaldun. Primul pas în parcursul științific al lui Khaldun este reprezentat de *puternica sa opoziție critică* împotriva istoricilor musulmani. El arată în mod explicit că istoriografia musulmană era într-o *criză majoră*. Termenii folosiți de el, reproduși mai jos, arată foarte clar atitudinea lui față de lipsa credibilității științifice ale acelor istorici. Disciplina istoriei sau ceea ce Ibn Khaldun numește „*Arta Istoriei*” nu părea să fie într-o formă bună în vremea lui și nici înainte în lumea musulmană. În termenii lui Kuhn, istoriografia musulmană era în criză și avea nevoie de o soluție sub forma unei noi *paradigme revoluționare*, definită anterior ca fiind separată de moștenirea intelectuală cumulativă a istoricilor musulmani. Autorul cărții *Mugaddimah* critică istoricii musulmani din diferite perioade. Singur acest citat descrie perspectiva lui Ibn Khaldun asupra situației istoriografiei musulmane:

“Istoricii musulmani de seamă au adunat colecții exhaustive de evenimente istorice și le-au scris sub formă de cărți. Dar, atunci, persoane care nu aveau dreptul să se ocupe cu istoria, au introdus în acele cărți lucruri neadevărate pe care le-au gândit sau inventat, precum și rapoarte false, discreditate, pe care le-au născocit sau înflorit. Mulți dintre succesorii lor i-au urmat și au transmis informația mai departe către noi, așa cum au auzit-o. *Ei nu au căutat* sau nu au fost atenți la cauzele evenimentelor sau condițiilor, nici nu au eliminat sau respins versiunile fără sens. *Este făcut puțin efort pentru a ajunge la adevăr*. [...] *Încrederea oarbă* în tradiție este o caracteristică moștenită a ființelor umane”¹.

> Noua Știință revoluționară a lui Ibn Khaldun

Descoperirea lui Ibn Khaldun a Noii Științe corespunde paradigmei științei revoluționare a lui Kuhn. Ibn Khaldun afirmă că știința lui *nu este rezultatul unui proces cumulativ*. Astfel, este într-adevăr o știință revoluționară, în termenii lui Kuhn. Autorul cărții *Mugaddimah* recunoaște că nimeni nu a mai scris despre subiectul noii lui științe: „De fapt, nu am mai întâlnit o discuție în acești termeni la nimeni”. Ibn Khaldun menționează anumiți gânditori și cărți precum *Politica* lui Aristotel și lucrarea lui Mobethan și cărți scrise de gânditori musulmani. El afirmă că noua lui știință nu este inspirată din învățăturile din aceste cărți: „Am devenit conștienți de aceste lucruri cu ajutorul lui Dumnezeu, fără instrucțiunile lui Aristotel sau învățăturile lui Mobethan”. Ibn Khaldun explică pas cu pas câteva dintre caracteristicile noii sale științe: „[Subiectul] este, într-un fel, *știința independentă*. [Știința] are propriul ei subiect neobișnuit – adică, civilizația umană și organizarea socială. Discuția legată de acest subiect este ceva nou, extraordinar și foarte util”. Cu toate acestea, Ibn Khaldun rămâne modest în legătură cu obiectivul noii sale științe sociale inovative: „Dacă [...] am omis ceva, sau dacă problemele acestei [științe] au fost încurcate cu altele noi, responsabilitatea de a le corecta revine criticilor exigenți”. ■

Adresă de corespondență: Mahmoud Dhawadi <m.thawad43@gmail.com>

1. Khaldun I. (1980 ediția în engleză, tr. F. Rosenthal) *The Muqaddimah*, vol. I :6-7.
2. Cuvântul Mobethan se referă la o carte indiană similară *Politicii* lui Aristotel.

> Imaginarul social și sociologia dreptului în Brazilia

de **Francisco Bedê**, IESP-UERJ, Brazilia și **Gabriel S. Cerqueira**, Universidade Federal Fluminense, Brazilia

„A Justiça,” de Alfredo Ceschiatti. Statuia este situată în fața clădirii Curții Supreme Federale din Brazilia.

Foto credit: Ricardo/ Creative Commons.

Conceptul imaginarului devine din ce în ce mai central în înțelegerea modului în care funcționează legea în Brazilia contemporană. Este un concept esențial pentru a analiza modul în care interacțiunea dintre sistemul social al dreptului brazilian și celelalte aspecte ale dinamicii sociale și ale politicii naționale (obiectul sociologiei dreptului) afectează concretizarea valorilor și aspirațiilor care sunt centrale în viața modernă. Acestea din urmă ar fi: (1) o viață politică democratică, subordonată implicării active a cetățenilor prin reprezentanții lor, în locul unei reguli oligarhice; (2) o dezvoltare națională autonomă și eficientă din punct de vedere economic; (3) o viață socială bazată pe libertăți individuale, în care funcționarea efectivă a statului

are loc în limitele drepturilor fundamentale ale cetățenilor săi.

În acest caz, imaginarul ar trebui înțeles ca viziunea asupra lumii cuprinsă în reprezentările și practicile subiectului în măsura în care acestea sunt mobilizate ca o referință comună pentru dinamica colectivă și funcționarea instituțiilor, în ceea ce Cornelius Castoriadis a numit „imaginarul social”. În acest sens, conceptul de imaginar nu este prea depărtat de conceptul de ideologie, atâta timp cât nu se înțelege ideologia doar ca o „conștiință falsă” (ca o reprezentare greșită a realității), ci ca ceva care oferă coordonate de semnificație pentru acțiunile noastre concrete. Mai mult, mobilizăm acest concept pentru a atrage atenția asupra faptului că viziunile asupra lumii sunt întotdeauna profund legate de aspecte care nu sunt logice imediat (adică nu pot fi reduse la simpla raționalitate). Adică, imaginarul social operează, într-o mare măsură, non-liniar, evocând emoții și semnificații implicite.

> Caracterul abstract al dreptului modern

Caracterul abstract al dreptului modern este principalul motiv pentru care sociologia dreptului ar trebui să ia în considerare încorporarea conceptului de imaginar. Legea modernă este ancorată în instituția cetățeniei care definește fiecare individ ca fiind egal și liber, ca subiect autonom și ca purtător de drepturi fundamentale. Presupune un subiect extrem de abstract al drepturilor: ceea ce definește un cetățean este faptul că este liber și deține aceleași drepturi inalienabile ca ale oricărui alt cetățean. Aspectele realității și ale vieții concrete ale indivizilor dincolo de această egalitate abstractă sunt, prin urmare, conform legii, parte a dimensiunii vieții private și nu un obiect al drepturilor. Astfel, pentru ca ceva să devină parte a dreptului modern și a ordinii juridice moderne, acesta trebuie definit pe baza acestei forme abstracte (astfel încât inclusiv drepturile specifice și așa-numitele drepturi ale minorităților trebuie elaborate ca expresie a libertății și egalității fundamentale ale cetățenilor).

Chiar dacă fundamentul normativ al acestui cadru juridic abstract și „universal” girează orice executare arbitrară și particularistă (deoarece legea modernă nu este expresia voinței și interpretării juriștilor și avocaților săi), același cadru juridic îi obligă pe operatorii săi să transforme

>>

coduri abstracte de legi în decizii concrete despre probleme concrete. Deci, aspectul decisiv aici nu este acela că sistemul juridic este subordonat politicii sau intereselor anumitor actori (deși acest lucru se produce), ci că, în trecerea de la legea abstractă la decizia concretă, imaginarul se impune oferind coordonatele pe care legea abstractă nu le poate oferi.

> **Legea ancorării în imaginarul social**

Pe de altă parte, introducerea noțiunii de cetățean (abstract) în paradigma juridică a dreptului modern este, de asemenea, marcată de producerea unui spațiu de non-cetățenie. Paradoxal, trecerea de la autoritatea suverană absolutistă la noțiunea de suveranitate populară, în timp ce se redistribuie conținutul politic al suveranului absolutist către „cetățeni”, lasă și o parte a corpului social lipsită de autoritate politică. Dacă acest decalaj nu este consolidat în mod explicit în cadrul ordinii juridice pozitive, el este totuși prezent în viața socială de zi cu zi. Contradicțiile sale sunt adesea impuse operatorilor legii.

Walter Benjamin a fost unul dintre primii care a observat acest lucru și a dezvoltat o interpretare care caută interconectările dintre lege și imaginar (sub diferite manifestări). Conform acestei interpretări, instituția dreptului ar fi împărțită constitutiv între externalitatea sa socială (terenul dreptului abstract) și violența irațională a arbitrarului fondator al legii. Această lege este simultan (și sincron) o enunțare a unui conținut „rezonabil” și o ordonanță arbitrară „irațională”. Deoarece narațiunea momentului constitutiv al legii este întotdeauna construită *a posteriori*, acest element divizat este ascuns retroactiv de interpretările dogmatice ale dreptului, de ceea ce juristul Pierre Legendre numește „ordine dogmatică”.

În acest fel, se deschide o ușă de investigare pentru sociologia dreptului, una care are în vedere imaginarul social interiorizat care oferă o elaborare (o viziune asupra lumii) în jurul acestei ordini juridice divizate a modernității – ceea ce putem numi ancorare imaginară. Prin această cale, se pot explora forme de subiectivitate marcate de formațiunile istorice naționale, care sunt reproduse sau produse în dinamica pregătirii juridice și a relațiilor sociale pe care le implică practica dreptului și care stabilesc o ordine internă în sistemul de drept.

Nu întâmplător legea braziliană se ocupă de ilegalitățile sau legalitățile claselor populare și dominante într-un mod extrem de selectiv, fără să se mai ascundă și fără nici o constrângere. Ordinea imaginară acționează pentru a înlocui partea inherent contradictorie, conflictuală și fragmentară a legii (între dreptul abstract modern și substratul său superegoic arbitrar și violent) care susține, în drept, acest comportament și căruia îi conferă legitimitate. Ce autorizează și legitimează o decizie judiciară pentru a stabili că, „datorită rasei lor”, o persoană este legată de un grup infracțional? Ce legitimează, chiar dacă doar între liniile discursului juridic, acțiunile poliției adesea ilegale în favele braziliene, împotriva populației negre și sărace? Sau decizionismul cazuistic care ține zilnic primele pagini ale ziarelor? Un angajament teoretico-metodologic interdisciplinar este esențial pentru a înțelege complexitățile și contradicțiile dreptului brazilian. Acest lucru ar necesita combinarea nu numai a lecțiilor sociologiei dreptului mai tradiționale, ci și a filosofiei, psihanalizei și istoriei, fără de care nu se poate vedea în mod corespunzător centralitatea noțiunii imaginare în domeniul dreptului. ■

Adresă de corespondență:

Francisco Bedê <franciscojuliaomb@gmail.com>

Gabriel S. Cerqueira <gabrielscerqueira@gmail.com>